

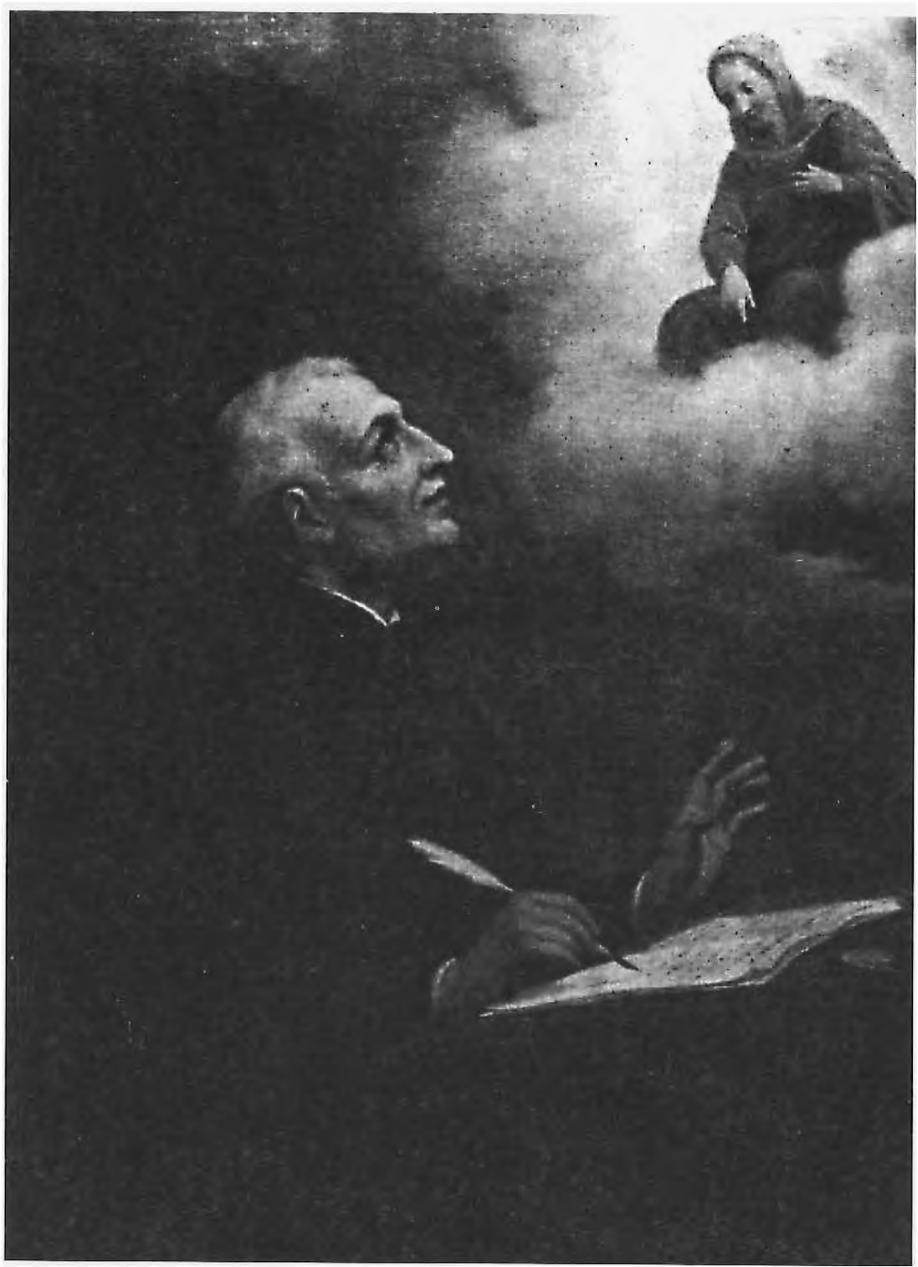
Aita Jose Antxietar (s. j.) dohatsua

(1534 - 1597)

*Aita Jose Antxietar
(s.j.) dohatsua*

(1534 - 1597)

Eugenio Arocena

AURKIBIDEA

<i>Aurkezpena (Nekane Larrañaga)</i>	3
<i>Aita Jose Ancheta (s.j.) dohatsua</i>	7

AURKEZPENA

Azpeitiko Udaleko kultura gaietarako zinegotzi bezala, ohore haundiz noa, hain ezagunak izan diren antxietatarren inguruko gai honetan sakontzera. 1997ko urte honetan ospatzen dira 400 urte Jose Antxieta, apostolu misiolaria, Jesusen Lagundikoa, idazle eta antzerki egilea hil zela. Beraz, azpeitiarrontzat ohore bat da munduan zehar pertsonaiua ezagun baten urtebetetze honetan parte hartzea, sinbolikoki bada ere.

Jose Antxieta apostolu misiolaria munduko semea dela esan dezakegu, ugariak izan baitita gizon honek ikasketetan eta misiolaritzan eramandako bizilekuak. Bere aita Azpeitiarra genuen, Urrestillan kokatzen den Antxieta etxeko semea. Aitaren ibiliek, Tenerifen suertatu zuten Joseren jaiolekua.

Azpeitiko artxibategiak arakatu dituen, Imanol Elias idazleak Antxietatarrei buruz idatzitako liburuau dioenez, Jose Antxieta munduan zehar ezaguna, Juan de Antxieta eta Maria Días de Clavijoren semea izan zen. Coimbran ikasketak egin ondoren, Jesusen Lagundian sartu zen hemezortzi urte zituela. Misiolari lanetan Brasilgo lurraldean ibilia da. Lurralde honetan, apostolutzat daukate Jose de Antxieta, kristau fedearren irakaskuntzari eta eritxetako gaixoei eskeini baitzion bere bizitza osoa. São Paulo hiriaren sortzailea da. 1617.urtean bere beatifikaziorako lehen pausuak ematen hasi ziren. 1736. Urtean, Clemente XII.ak Beneratzaile aitortu zuen eta Juan Paulo II Aita Santuak 1980.urteko ekainaren 22an Beato egin zuen.*

Jose Antxeta bere ikasketetan oso azkarra izan zen, Humanitateak, Artea eta Filosofia ikastera joan zen Coimbrara (Portugalen). 15 urte zituen, Coimbrako Arteen Ikastetxe Errealean sartu zenean. Han bi urte igaro ondoren, San Francisco Javier'ek bere osabari idatzitako eskutitz bat iritxi zen bere eskuetara, Ekialde Urruneko bere misiolari gertakizunak kontatzen zituena. Honek erakarrita edo, Jesuiten Lagundian sartzeko eskuera egin zuen.

Jesuita ikasketek, penitentzian eta oinordekoei laguntza emateko eginbeharrok zorroztasunez eskatzen zizkioten, baina bizkar hezurreko gaixotasun batek oztopo haundiak ematen zizkion bere proiektua aurrera eramateko, ugariak izaten baitziren egiten zituen baraualdiak eta ejerzizioak. Medikuek gaixotasun honi aurre egiteko Brasileko aideek on egingo ziotela pentsatu eta Jesusen Algundiko zuzendariek Brasileko misioetara destinatu zuten Jose Antxeta.

Bi hilabete luze itsasoz egin ondoren iritsi zen Brasilera. Lurralde hauetan bertako jendeak, gertaera tamalgarri ugari izan zituzten lur hauetara iritsitako konkistatzaleekin. Sarritan bertako emakume eta haurrak konkistatzeileen era guzietako zerbitzariak bihurtzen ziren. Jesuitak iritsi zirenean, bizimodu lasaiagoa hasi zen. Antxietaren ebangelizatze lana Sao Paulo herrian hasi zen. Jose Antxietak bere bizitzako 63 urtetatik 44 ebangelizatze lanetara eskeini zituen. Berak lur hauetan egindako lana garrantzitsua izan zen.

APOSTOLUAREN MISERIAK

Apostoluaren bizilekua txabola txiki bat zen, eskola, eta 20 bat jesuita eta indiarren bizilekua zena aldi berean. Suaren berotasunez, ehiza edo belarrak janez bizi ziren. Jesuitek indiar hauei lanbide ezberdinak irakasten zizkieten: artzantza, igeltzaritza, arotziana, Antxietak alpargatagintza ere irakasten zuen. Medikuntza naturista ere praktikatzen zuen Antxietak, indiar gaixoei sendagaiak eta jatorduak ipiniaz.

Indiarrekin izandako harreman hauetaz, poesia ugari idatzi zituen Antxietak.

APOSTOLUAREN GOZAMENA

Brasileko indiar kultura berri batekin topatu zenea, Antxietak ez zuen zalantzarak izan bertako kulturan barneratzeko. Berak aipatzen duen bezala, Brasileko indiarrekin lortu zuen biziota integratua izan zen bere gozamenik haundiiena. Antxietak bertako kultura ezagutzen iritsi zenez, eta humanitateetan nahiz hizkuntzetan egoki jantzia zegoenez - tupi (hizkuntza indiarra), portugesa, gaztelera eta latina hitzegiten zituen-, europarren eta bertakoentzako komunikaziozko baliozko pertsona batetan bihurtu zen.

Horrela, hainbat dokumentu, eskutitz, poesia eta antzerki lanen idazlea izan genuen. Pertsonai ezagunekin idazten zen Antxieta, Loyolako Inaziorekin, Portugaleko agintariekin, Felipe II Espainiako Erregearekin e.a. Antxietak indiarren biziota gertutik ezagutzen iritsi zenez, beronen deskribapenak interes

haundia sortu zuten pertsonaia hauentzako. Brasileko indioen ikerlaria izan zela esan dezakegu, antropologo eta linguista lanak eginez. Tupi hizkuntzaren normalizazio lanetan ere pausu garrantzitsuak eman zituen.

Antxietaren antzerki lanen gaia, Brasilgo indigenen gizarte bizitzari buruzkoa zen, idazkera berezi batekin; bertsotan idatzi zituen bere antzerki lanak. Garai hartako antzerki lanak eta ikasketak latinez, hizkuntza kultoan, egin behar zirela zioten Jesusen Lagundiko aginduek, baina Antxietak, Erronkako eta Brasilgo agintarien aurrean, ahalegin ugari egin zituen bertako hizkuntzan egin ahal izatera iristeko. Antxieta indiarren bizitza moduarekin benetan konprometitu zen, beren era jantzi eta ibiltzen zen eta literaturarako hizkuntza ere bertako hizkuntza erabili zuen, tupia.

Antzerki lanezgain, Antxietak poesia ere idatzi zuen. Poesigintzan lan ugari idatzi zituen, 17.000 berso baino gehiago. Poesigintzan landu zituen guiaok batez ere erligiosoak izan ziren, baita jesuitek lur haietan egiten zituzten lanei buruzkoak ere. Tupiez idatzitako hainbat eta hainbat olerki helburu pedagogikoa eta katekistarekin idatzi zituen.

APOSTOLUAREN ESAERAK

Izadiaren indarrekin eta justiziazko printzipioekin lotura duten hainbat esaera ezagutzen dira Antxietarenak. Antxietak, bertako indiarrei, eguraldiaren gorabeheriei beldurra kentzen irakatsi zien, baita lurra landuaz janari aberatsak eskuratzeko ere, ordurarekin bizi ziren herriekin eragin haundia izan zuen

aurkikuntza honek. Bertako animaliak eta egaztiak ere asko ezagutzera iritsi zen, beren jokabideak ere gizonaren probetxura erabiltzeko moduan ipiniaz. Antxietak azkenik, indiarren gizarte bizitzan justiziazko printzipioak ezartzen ere egin zuen lan, eztabaida eta arazo asko zirenean Antxietari deitzen zioten konponbidea topatzeko. Indianrek sarritan jotzen zuten Antxietarengana bidairen bat edo hasi behar zutenean; beronen bedeinkapenak balio haundia zuen beraiengan.

Antxietak, izen haundia hartu zuen beraz Brasilen. Bertako kultura eta kultura europarraren bategitearen azia ipini zuela esan dezakegu. Bere bizitzako lan guzti honengatik Antxeta oso ezaguna bihurtu zen mundu osoan, Tenerifeko bere jaioterrian, auzo batek bere izena darama, Brasilen Sao Paulo eta beste hainbat hiriren sortzaile izan zen. Brasileko independentziaren alde egindako lanagatik, brasileko eleizaren eta nazioaren sortzaile eta patroitzat daukate.

Brasilen egun bat izendatua du gizon honek, eta egun horretan Antxeta zenari buruzko idazlan bat idatzi ohi dute ikastetxeetako ikasleek urtero. Guk ere, pertsonaia honi buruzko liburu hau argitaratu ondoren, irrati lehiaketa bat egingo dugu ikastetxeetako ikasleen artean, gizon berezi honi buruz zerbait gehiago ezagutzera iritsi daitezten gure herriko gazteak.

Nekane Larrañaga Aizpuru
KULTURA ZINEGOTZIA
Azpeitia, 1997ko Iraila

(*) ELIAS IMANOL: «Juan de Anchieta. Apuntes historicos» Edic. Caja de Ahorros Provincial de Guipuzcoa. 1981. 49-50 orr:

AITA JOSE ANTXIETA (S. J.) DOHATSUA

Euskaldun txori kantoreak aspaldi kantu zahar hau aidean ipini zuenetik munduko txoko izkutuenetako euskaldunen belarrietan sartu eta mendez mende gozatu da.

Eman da zabal zazu
munduan frutua
adoratzen zaitugu
arbola sandua

Arbola zahar honen hazia munduan zehar banatua izan da eta, ondorioz, hainbat fruitu aipagarri eskaini izan du; denak aipatzea ezinezkoa izanik, beraietako bat aukeratu dut: aita Jose Antxieta Dohatsua.

Aita Jose Antxieta Dohatsuaren heriotzaren laugarren mendeurrena 1997ko ekainaren 9an ospatuko da, 1597ko ekainaren 9an hil baitzen Brasilgo RERITIBA izeneko herriskan (gaur egun Antxieta hiria bezala ezagutzen da). 1534ko martxoaren 19an Tenerifeko San Cristobal de la Lagunan jaio zen, Juan Lopez Antxieta eta Mencia Diaz de Clavijo y Llarenaren semea zen Jose Antxieta Dohatsua.

Jose Antxieta gizon Unibertsal eta Dohatsuak gu guztiok poztuko gaituen bizitza izan zuen; honela: 1.- leinuz euskalduna zen, 2.- sor-kuntzaz, berriz, kanariarra, 3.- heziketaz portuguesa, 4.- apostolutzaz brasildarra, 5.- antzerki sormenez unibertsala. Bost izate desberdin horiek oinarri hartuz Jose Antxietaren izatea hobeto ezagutuko dugu.

LEINUZ EUSKALDUNA

Antxietarrak Azpeitiko herrian sendo errtuak zeuden hain garrantzitsua izan zen XVI. mendean: bi etxe nagusitan finkatzen ziren, bata Urrestilan eta bestea Azpeitiako San Sebastian de Soreasu elizaren inguruan dagoena, bietan zaharrena Urrestilako jauregia iza-nik.

Jose Antxieta dohatsuaren Juan Antxieta aita Urrestilan jaioa zen. 1540ko apirilaren 23an Francisco Alzola lizentziatuak (hau ere azpeitiarra) Osunako artxibategiko agiri batean honela dio:

*Juan Antxieta kapitainak adierazten du Lope
Antxieta eta Maria de Ayalaren semea dala.... (agiri
berean) 40urte dituela (Itzulpena)*

Horrela, bada, uste da gure sainduaren aita Juan Antxieta 1500 urte inguruan jaio zela Urrestila auzoan.

Aipamen labur bat eginez, egoki iruditzen zait Euskal Herriko Erdi Aroak bizi zuen giroa aipatzea, horrela hobeto ulertuko baitugu aipatzen ari garen pertsonaia.

Erdi Aroak izan zuen sasoi bat, non gaur egungo Azpeitia eta Azkoitia, Iraurgi bailara bezala ezagutzen ziren, bainan bai Azpeitia eta Azkoitia hiriguneak sortzen ari ziren heinean erregeek “Carta Puebla”k (1) eskaini zizkieten: Fernando IV.ak, 1310eko otsailaren 20an Salvatierra de Iraurgi izena eman zion ondoren Azpeitia izango zenari eta hastapen baimena Gasteizko Foruaren menpe jarri. 1324ko urtarrilaren 4ean Alfonso XI.ak San Martin de Iraurgiri Carta Puebla eman zion gero Azkoitia izango zenari eta Arrasateko Foruaren menpe jarri.

XV. mende erdialdera (Azpeitiko Udaleko artxiboko zenbait agirik diotenaren arabera) lehen Antxietak honela azaltzen dira:

.....e Martin Perez de Alzaga e Martin Perez de Mendizabal y Ochoa Ortiz Antxieta e Martin Ibañez de Recalde e Juan Garcia Antxieta.....Dixerón al dho concejo e alcaldes e jurados e omen buenos que ellos con todo sus bienes quantos avian e podian que en lo adelante querian entra vezinos e mantener vezindad en la dha villa de Salvatierra para agora e para syempre jamas.....(2)

Agiri honek erakusten du lchenbiziko Antxietarrek ondasunak zitzutela eta gipuzkoar gehienak bezala zaldunen (3) tratamendua hartzen zutela.

1435 urtean Azpeitiako bi Ahaide nagusien (*Loiola eta Emparan*) arteko pakeunea zela eta, bi alderdiek sinatu zuten agirian, Antxieta sendia ondoko eran aupatzen zen:

Otros y por quanto muchas veces por experiencia que amistido que causa e ocasyon de la divisyon e discordia de entre los dhos solares ha sido la casa de Antxieta los quales se atreven queriendo trabajar porque entre nosotros non aya concordia e en especial al presente Lope Antxieta et Martin Gonzalez su hermano e Martin Martinez Antxieta su tyo estan dibyisos de los dhos solares de Loyola e Emparan.....(4)

Agiri honek adierazten du Antxieta sendia garaiko gizartean zerbait bazela, beraien ondasunak garrantzizkoak zirela eta, ondasun

hauen etekinak onak izanik, baiilarako jauntxoen mailara aupatuak zirela. Antxietarren ondasunak errotak, zelaiak, baserriak, oholak eta abar ziren.

Ahaide nagusiek (**5**) Gipuzkoan eta beste lurralteetan sortzen zuten egoera ez zen egonkorra -giro dardartsua zen- eta haien alderdi-keriak sortutako gatazkek Gipuzkoa osoa hankaz gora jartzen zuten. Boterearen handinahiak eta bestea baino indartsuago izan nahiaren gria-nak berauen ahaidetasunez lotura zuten guztiak burrukaren zurrubilo-ra eramatzen zituzten.

Ahaide nagusiek zeukaten egoera pribilegiatuari iraunkortasuna emateko, alderdi bakoitzak laguntzaileak aurkitzen zituen: gizalegetik kanpo bizi ziren bidelapurak, abere lapurak eta abar.

Ahaide nagusiek honelako lapurrei ctekin handia ateratzen zieten, gerla garaian gatazken zurrubiloan partaide aktiboak ziren eta bake garaian lapurretari ekiten zioten, bai baserri, abere zelai eta mahastietan lapurtuz, bai bidelariei eraso eginez, eta lapurketen eteki-nen zati bat, babesaren truke, Ahaide nagusiei ematen zieten.

Ahaide nagusiek Gipuzkoara zetozenean gizarte aldaketek eraginda (poliki-poliki hiriguneen sortzeak, agintari berrien hautaketak...), beraien boterearen galtzea ikusten zuten eta hori ezin zuten onartu.

Ahaide nagusien gehiegikeriak burrukatzeko eta horien akolito-ak bere lekuaren jartzeko herriek elkarturik Ermandadeak (**6**) sortu zituzten. Lehenengo Ermandadea sortu zenetik, azkeneraino, zenbait mende pasatu ziren, bainan poliki- poliki Ermandadearen indarra handitzen joan zen eta, gainera, elkartea hauek erregearen babesare ere lortu zuten. XVI. mendearen erdialdera Gaztelako erregea izan zen Enrique IVak gatazka amaitu zedin Ahaide nagusien gazteluetako dorreak desegite-

ko agindua eman zuen. Agindu horrek gatazkarekin amaitu ez bazuen ere, baretu egin zuen egoera.

1520 urte inguruan Gipuzkoa bitan banatuta zegoen, eta zatiketaren arrazoia Gipuzkoara ctorritako Gutierrez Quijada korrejidorea izan zen. Gaztelako erregeak izendatu zuen Foruen eskubideak kontuan izan gabe eta Gipuzkoako Herrien Batzarrak, borondatez ala indarrez Jurrarde honetatik kanporatzea erabaki zuen. Korregidorea, bere kabuz, Frantziara ihesi joan zen. Hala ere, zenbait herrik (Donostia, Errenteria, Hondarribi eta abar) erregearen aginduari onespina eman zioten eta herrien batasuna hautsi egin zen. Bigarren korregidorea, Cristobal Vazquez de Acuña, aurreko lizentziatura ordezkatzera etorri zen eta izendapen horrek arazoa areagotu eta taldekeria gehiago mikaztu zuen. Egunak pasa heinean gauzak okerrerantz joan ziren agintari arrotzak Gipuzkoa lurraldetik irten nahi ez zuelako. Gipuzkoa matxinatu zenean lizentziatura Donostiako hirian babestu zen. Beste aldeko ermandadeek Donostiari ondokoa esan zioten: “Acuña litzentziatura hiritik kanporatu edo Donostia suntsituko dugu”.

Egoera nahastu horretan Acuña korrejidoreak herrietako ermandadeen aurka sententzia bat argitaratu zuen eta sententzia horretan ere bi Antxieta agertzen dira, bata Martin Sanchez Antxieta tolosarra eta bestea Juan Lopez Antxieta eta azken hau errebolvari eta gizon gaiztotzat hartuz, lehen mailako heriotza zigorra ematen dio:

..... *Pronuncio y declaro el dicho Juan Fernandez de Illecas, actor acusante haber probado bien e cumplidamente su intención en lo contenido en su quexa e acusacion por caso y como caso público y notorio: e que les dichos bachiller Olano e Juan Lopez Antxieta e licenciado Aguinaga han sido e son contumaces y rebeldes por no haber*

parecido ni querido parecer ante mi, a salvarse de los dichos delitos tan feos en pena de los cuales mandado, sin embargo de las penas de muerte e perdimiento de bienes que por mi les fueron puestas..... (7)

Sententzia horrek lehenagoko giro nahasia lehertu zuen eta 1521eko urtarriaren 10ean Hernanin herrietako ordezkariak batzartu ziren hurrengo erabakia hartuz: epe jakin eta laburrean donostiarrek korrejidorea Gipuzkoatik kanpora zezatela eta agindu honen ez bete- tzeak Donostia eta aldeko ziren herrien aurkako eraso bortitzak ekarriko zituela. Ermandadeek 7.000 gizon mobilizatu zituzten. Bi alderdienean artean gatazka gogorrak izan ziren eta ondorioak mingarriak gertatu ziren. Egoera nahasi horri irtenbidea aurkitzeko, Carlos V.ak Najarako konteari agindu zion Gipuzkoa bakeratzca. Momentu hartan Nafarroako lurraldea frantzesak bertan sartzeko bildurrez larri zegoen eta Albertek berriro Nafarroako agintea lor ez zezan Enperadoreari ezinbestekoa zitzaion Gipuzkoaren laguntza. Beraz Gipuzkoak pake bidean sartua behar zuen. Horretarako Najarako kondeak gizon talde bat bidali zuen, auen artean San Inazio Loiolakoa aurkitzen zelarik. Azkenik, Gipuzkoa pakeratu zuten. Acuña korrejidorea Gipuzkoatik kanporatu eta honek emandako sententziak indarrik gabe uzteko agindu berri bat argitaratu zuen:

..... Por quanto el procedimiento, sentencias y declaraciones que el dicho licenciado Cristobal Vazquez de Acuña hizo y pronunció contra la dicha junta y procuradores, escuderos Hijosdalgos y personas particulares de la consortes: fueron nulas y de ningun efecto, por no guardarse en ellas la forma y orden judicial, segun las ley es y ordenanzas reales de los reinos de Castilla y por otras causas dellas

resultantes declarandoles por tales, ordeno y mando que los dichos procedimientos, autos, edictos, sentencias sean habidas y tenidas por nulos casos y de ningun valor ni efecto ni sean puestos directo ni indirectamente a ejecución agora ni en tiempo alguno antes se rasquen o quemen de manera que no parezcan en tiempo alguno..... (8)

Ikusten denez, sententzia horretan agertzen den Antxietak eta Kanarietakoak izen berdinak dituzte, bainan Antxieta bera ote dira? Galdera honi erantzuna emateko bi iturritan murgilduko gara: F. Mateos S.I. (9) ikerlariaren arabera bi Antxietak bat dira. Bere ustez, Gipuzkoako gatazkak amaitu ondorengo giro txarrak eraginda gure Antxietak Gipuzkoatik urrutiratu beharra izan zuen, azkencan bere kabia Tenerifen aurkituz. Leon Lopategi S.I (10) ikerlariak dioenez, bi Antxieta hauek ezin ziren pertsona bera izan; honen arrazonamendua-en arabera, Sainduaren aita, 28 urte zituelarik, Carlos V.a enperadorearen notaria zen eta Tenerifen sortu zen eztabaidea zela eta, enperadoreak Francisco de Alzola lizentziatuaren (hau ere Azpeitiarra eta Antxietaren lagun mina) laguntzaile bidali zuen bertara. Hau 1528 urte inguruau gertatu zen. Arazoa gainditu ondoren gainekoak gortera itzuli ziren bitartean, gure Antxieta maitemindua Tenerifen gelditu zen.

Jose Dohatsuaren aita tenerifetarrek Juan Antxieta “el viejo” deituraz ezagutzen zuten. Nahiz eta gaur egun Juan Antxieta nor eta non-goa zen argitua dagoen, han hemenka argitalpenak aurki daitezke Antxieta hau Tenerife berkonkistatu zutenetako bat zela diotenak.

Adierazpen honen iturria 1604 urte inguruau argitaratutako “*Antigüedades de las Islas Afortunadas de la Gran Canaria y Aparecimiento de la Ymagen de Candelaria*” obran dago. XI. kantuau, besteren artean, izen hauek irakur daitezke:

El capitán hernando de Escalante, hizo reseña y lista, que fue aquesta: Francisco de Alcaduz, Juan de Rosa, Alonso Villanueva, Juan Antxieta, Lope Antxieta.....

Dakiguna da 1526 urte arteraino Antxietarrik ez zegoela Tenerifeko lurrealdean finkaturik. Aipatutako okerra etor daiteke Errege Katolikoen gortean bi Antxieta egotetik eta Gaztelako Errekonkistan biak partaide izatetik. 1493 urtean Juan Antxieta Granadako katedraleko kaperako irakaslea izendatu zuten. Urte berean Pedro Antxieta Fernando erregearen “mozo de espuelas” izendatu zuten (hamarkada bat egin zuen kargu horretan). Pentsatzen da bi pertsonalitate hauek guk jarraitu nahi dugun Antxietari kondairan itzala egin diotela eta honek hainbat idazle errura eraman dituela.

Atal honi amaiera emateko esan behar dut, sententzian Juan Lopez Antxietaren “bachiller” aipamenak gaztea dela esan nahi duela. Batxilerra deitura zaldungai edo ikasketak egiten ari zirenei ematen zieten. Sententziko Antxieta gaztea izango zela ez dago dudarik, Sainduaren aita izanik 21 urte lituzkeelarik. Honela bi ikerlarien lanak aztertu ondoren, ezjakintasun arrasto bat datorkit burura. 1521 urtean Gipuzkoako gatazkak amaitu ziren eta, bestalde, 1528 urtean Antxieta bat Gaztelako gortean eskribau zen. Bi data hauek 7 urteko iluntasunezko tunelaren bi ertzeetan daude. Iluntasun honi ikertzaileren batek argitasuna emango dion itxaropenean geldituko gara.

SORKUNTZAZ KANARIARRA

Azken ikerketaetan oinarrituz badakigu Juan Antxieta eta bere emaztea Mencia Diaz de Clavijo, Tenerifeko San Cristoval de la Lagunan 1530 urtean ezkondu zirela. Mencia Diaz de Clavijo, adinez, Antxietaren parekoa zen. Emakume honen aita-aitonak judu kristautu berriak ziren eta bestalde Tenerifen asentatutako lehenetariko sendia.

Mencia Diaz de Clavijoren aita-amak hauek ziren: Sebastian de Llerena eta Ana Martin de Castillejos. Aitaren aldekoa sona handiko sendia zen; Menciaren aiton-amonak Alonso Gonzalez Bermudo eta Mencia Sanchez ziren, Extremadurako Llerena herriskakoak, biak juduak kristautasunera itzuli berriak eta aitonaren aitaren anaia Fernando Llerena zen Tenerifeko berkonkistan partaidetza zuzena izan zuenetariko bat.

Mencia Diazen lehen ezkontza Pedro Nuñez abogatuarekin izan zen. Pedro eta Gregoria seme-alabak izan zituzten. 1529 urtean Pedro Nuñez hil zen eta Mencia Diaz urtebeteko alarguntzaren ondoren, 1530 urtean, Juan Antxietarekin ezkondu zen. Ezkontza honetatik etorri ziren bederatzi seme-alaben izenak hauek dira:

Teresa de Zelaiaran, Ana Martin Antxieta, Josepe Antxieta, Juan Antxieta, Gaspar Antxieta, Baltasar Antxieta, Melchor Antxieta, Beatriz Antxieta, Cristoval Antxieta.

Bikote honen seme-alaben zerrendan ikus dezakegu amaren aldeko amonaren izen-abizenak bigarren alabak (Ana Martin Antxietak) hartu zuela eta pentsa daiteke lehenbiziko alabak ere bere aitaren aldeko amonaren izen-abizenak hartuko zituela (Teresa Zelaiaran jaiotzez elbarria zen). Antxietaren bigarren abizena

Pe: Josephi de Anchieta, S.J.

De Gestis Mendi de Saa

**OBRAS
COMPLETAS] VOLUME**

Introdução, Versão e Notas
Pe. ARMANDO CARDOSO, S.J.

Edições
Loyola

Zelaiaran zela askok defendatzen dute. Datu guzti horiekin esan daiteke Antxietaren ama Teresa de Zelaiaran (Oñatz bailarako Zelaiaran baserriko alaba) izan zitekeela .

Bestalde, idatzi askotan irakurriko dugu Juan Antxietari kapitain titulua ematen ziotela. Horrek ez du inola ere adierazten militarra zenik, garai hartan eta Kanarietako lurraldean eguneko bizitza eta bizitza militarra nahastuak baitzeuden eta administrazioko partaide zirenak ugarteko milizietako partaide ere izaten baitziren. Ugarteko agintariek izendatzen zitzuten milizietako agintariak eta bide honetatik istoriko zitzaison gure Juan Antxietari kapitain tituloa.

Guri dagokigun gaia hirugarren semean dago, Jose Antxieta, 1534ko martxoaren 19an Cristoval de la Lagunako (**11**) Adelantado enparantzako 10. zenbakiko etxearen jaioa. Bataioa Lagunako beheko hiriko Erremedio elizan izan zen, eta bertan dagoen bataio fedearen honela agertzen da:

Jusupe, hijo de Joan de ancheta y de su muger, fué bautizado en VII del mes de abril por Juan Gutierrez, vicario. fueron sus padrinos Domingo Riso y don Alonso.

Jose Antxietaren haurtzaroaz ezer gutxi dakigu. Pentsatzen da lehen ikasketak Santo Domingo monastegian egin zituela. Monastegi hau Antxietarren etxetik hurbil zegoen. Antxieta sendiak monastegi honekin harreman adierazgarriak zituen. Hala, Juan Antxieta “El Viejo” 1553ko otsailaren 18an hil zenean Monastegi honetan hilobiratu zuten.

Santo Domingo ikastetxean lehen ikastaro luzeak egin zituen. Zazpi kurtso osatu zituen eta bertan idazten eta irakurtzen ez ezik, lati-

na ere ondo menperatzen ikasi zuen. Idazten zekien frogak “protoko-loetan” agertzen dira. Juan Antxietak bere bulegoan zenbaitetan proto-koletako testigutza egiteko idazten eta irakurtzen jakin beharra zegoen eta mota honetako testigu gehiegirik ez zegoenez, bere seme Josez baliatzen zen, eta horregatik agertzen da aipatutako protokolo hauetan Joseren izena.

Lagunan haurtzaroak Jose Antxietari 14 urteraino iraun zion, hurrengo pausoa Coimbrara eman baitzuen.

HEZIKETAZ PORTUGUESA

Askok eta askok egiten duten galdera hau da: “Zergatik joan zen Jose Antxieta goi-maiłako Humanidade ikasketak egitera Portugalgo Coimbrara? (12) Amaren aldetik Judutarra izan zirelako? Arrazonamendu honek du indar gehien. Sasoi hartan, hau da, XVI. mendean, zenbait eskolatan ikasketak egiteko odol garbikoa (13) izatea ezinbes-tekoa zen.

1548ko irailean Jose Antxietak Coimbrarako bidaia bere anaideko eta familiako anaia zaharrena zen Pedro Nuñezekin egin zuen; hau ere Coimbrako Unibertsitatera apaiz ikasketak egitera zihoan.

Jose Antxietaren ikasketa egonaldiaren lehen bi urteak oso eztabaidatsuak izan ziren, irakaslegoa bitan banatua baitzegoen. Alde batean Bordeleko ikastetxean ikasketak egindako irakasleak zeuden eta beste aldean, berriz, Pariseko eskolan ikasitakoak.

Jose Antxietak ez zituen ikasketak Coimbrako Unibertsitatean egin berari itsasia zegoen “Colegio Real das Artes”eko egoitzan baizik, eta esaten den lez gure Jose Antxietak ikasle bezala sona handia hartu

zuen, bereiziki Humanitate alorrean. Bere ikasle lagunak eta gerora bi pertsonalitate izango ziren Jorge Ataide eta Pedro Leitãok honela zioten Antxietari buruz:

“Um dos melhores estudantes de primeira classe”

Esaten denez, idatziak eta errexitazioak -prosa eta bertsoak- erraztasun osoz egiten zituen eta dohain honengaitik eta jaiotako uhar-tearekin lotuz Coimbrako kanario deitzen zioten.

Jose Antxietaren ikasle garaiko datu gehiagorik ez dago, baina dakiguna da hiru urteko ikasketak egin ondoren, Jesusen Konpainian sartzeko eskakizuna egin eta nobizio onartu zutela.

Jose Antxieta Jesusen Konpainian 1551 urteko maiatzaren lea sartu zela esaten da. Joseren bizkar okerdura zela eta, oinazeen ziztadek astintzen zuten eta honek eguneroko ekintzak egiteko ahalmena murrizten zion. Gainera, eritasunaren itzalak pentsamendu ilunetara eramatzen zuen; horrela Jesusen Konpainiatik bidaliko zuten beldur zen eta Jose Antxietaren idatzietan ikusten den bezala, Brasilerako bidaia-ren arrazoietako bat gaixotasuna izan zen.

Jose Antxietak joan behar zuen partida Brasilera jesuitak joango ziren hirugarrengoa txanda zen eta hirugarren hau Lisboatik atera zen 1553ko maiatzaren 8an. Partida honetan zihoazen jesuitak ondokoak ziren: jesuitak, Blas Lorenzo eta Ambrosio Pires; ikasle anaiak, Antonio Blazquez, Juan Gonçalves, Gregorio Serrao eta Jose Antxieta; eta partida honen buru, Luis de Grâ nagusia zihoan.

Bidaian abiatzeko garaian Jose Antxietak berri txar bat jaso zuen: 1553ko maiatzaren 2an aitaren heriotzaren notizia iritxi zitzaison. Aitaren heriotza otsailaren 18an gertatu zen.

Bidaia honen zergarietako bat, aurrez aipatu bezala, gaixotasuna izan zen. Brasildik zetozen berrick ziotenez, Josek zuen gaixotasunarentzat bertako klima ezinhobea zen. Hala ere, dakiguna da itsasoratzek ez diela denei on egiten eta gutxiago garai hartako ontzietai nahiz bidaian aurki zitzaketen ekaitzen astinduak zirela eta. Baino gizon honek fedea edo ez dakigu zerik cragin zuen berari itsasoko haizeak on egitea, bere bidai lagunek ziotenaren arabera bederen, ondoko idatzi baitzuten:

*“.... .embarcado o irmão Jose para estas partes
entrando no mar; sentiu logo em sua disposição,
mais alento e melhoria, como natural de ilha”*

Itsasoko haize finak Jose Dohatsuaren gorputza estaliz gaixotasunaren oinazeak ixilarazi zituela dirudi.

APOSTOLUTZAZ BRASILDARRA

Antxietaren ailegarea.

Jose Antxicta ikaslea, 1553ko uztailaren 13an Brasilera (**14**) iritxi eta gerora 40 urte luzeko misiolaritza izango zenari ekin zion, 1597ko ekainaren 9an hil baitzen Reritiba herrixkan (gaur egun Antxietar bezala ezagutzen den herria) .

1553 urteko uztailaren 13an Brasilgo Bahiara (**15**) iritsi zen expedizioa 260 pertsonak osatzen zuten, hiru karabela eta itsasontzi batez baliatu zirelarik bidaia aurrera eramateko. Espedizio honetan gobernadore berria ere bazetorren. Jesuita iritxi berriak Bahian Vicente Rodriguez anaiak errezipitu eta jesuiten egoitzara bildu zituen.

Jose Antxieta ikasleari itsas bidaiaok osasunean on egin arren, ez zion gorputzeko mina guztiz kendu, oraindik ere astintzen baitzion, bainan hala eta guztiz ere lanari ekin zion, Bahian jesuitek zuten ikastetxeen irakaskuntzan lagunduz eta zuen denbora librean bertako indiarekin harremanak sortzen saiatuz.

Jose Antxieta eta bere lagunak Bahian zeudela, lau hilabete igaro ondoren M. Nóbregaren deialdia jaso zuten; hegoaldera abiatzeko eskatzen zien, hain zuzen ere, bera misiolaritzan zebilen lekura. M. Nóbregak argi zeukan itsas eritzeko indiarrauk kristautzea zaila zela, inguratzenean ziren etorkinen portaera txarrak kutsatzen baitzituen. M. Nóbrega Piratininga deituriko bailara batetan zegoen, bailara hori itsas ertzetik hamar legoetara dago. Itsasoa eta Piratininga artean “Serra da Costa” deituriko goi lautada dago. Piratininga bailara zenbait ibaik inguratzenean dute, bereziki Paraná eta Plata ibaietik. Bailara horretan bizi ziren indiarrauk tupinanbak eta tupinikinak ziren eta basoan barrurago joanez beste tribu bat aurkitzen zen, tamoio izenekoa. Aipatutako lehenengo bi tribu horien artean noiznahi gatazkak izaten ziren eta, nahiz alde batekoek nahiz bestekoek etsaiak bahitzen zituzten eta hurrengo egunean zeremonia handi batean sakrifikatu eta jaten zituzten.

Indiarrauk kristautzeko asmoz, aita M. Nóbrega Piratiningo bailarara joan zen eta leku hura ikusi zuenean bere nahiak asetzeko leku ezinhobea iruditu zitzaison. Lchen etxea eraikitzeko leku apropos bat izendatu zuen. Leku hau 30 metrotako lepoko bat zen Tieté eta Tamanduathý ibaien artean. Leku oso egokia etsaien erasoi erantzuteko.

M. Nóbregaren deialdiari erantzunez hirugarren Jesuita espedizioko partaide guztiak batera untziratuz itsasoz Hegaoaldera abiatu ziren eta hauen artean zegoen, nola ez, Jose Antxieta ikaslea. Jesuita guztiak ez ziren Hegaoalderaino iritxi, atsedena hartzen zuten portuetan

batzuk gelditzen baitziren, atseden horietako batean Jose Antxieta eta bere bi lagun Porto Seguran lehorreratu ziren. Portu horretan Jose Antxietak aukera izan zuen Juan de Azpilcueta (**17**) euskaldun jesuita ezagutzeko. Jesuita hoti M. Nóbregaren lehen espedizioan eterria zen eta hizkuntzalari fama eta izana ere bazuen. Tupiera ondo ezagutzen zuen, eta hara lekuokoek zer zioten horri buruz:

“Porque o Tupi se assemelhava ao seu Vasconço natal”

Antxieta ikasbidean

1554ko urtarrilaren 25ean, Jose Antxieta eta beste hamairuren bat jesuita, indiar buruzagien semetxoak lagun zituztela, Piratiningara iritxi ziren. Talde hau irixteko, Tiberiça tupi buruzagien aginduz, Nóbregak iradokitako lekuaren, indiarrek etxola bat eraiki zuten. Etxola hori bizileku, eskola, eliza eta abar bihurtu zen. Jose Antxietaren idatziek diotenez etxola horrek 14 pauso sakonera eta 10 pauso zabalera zituen. Kuriositate bezala, Jose ikasleak aipatzen zuen negu partean, hotz egiten zuenez, eskola ematea etxola barruan antolatzen zela, baina zenbaitetan beheko suak ateratako keatsaren eraginez, etxola guztia kez betetzen zela eta eskola nahiago izaten zutela kanpoan hotzak paseaz ematea. Janari aldetik berri, oso urri ibiltzen ziren eta gehienetan lurreko kalabazak, mostazaren hostoak edo zenbaitzutan mota jakin batzuetako txingurriak jaten zituzten.

Jesuitak Piratiningan finkatu eta urte batera, herriska edo “aldeian” (**17**) horretan eskola bat eraiki zuten Sao Paulo izenarekin (gaur egun ezagutzen dugun Sao Pauloren lehen eraikuntza). Aurrenean aldeiarri Sao Paulo Piratininga deitura eman zioten. Jose Antxietak eskola honetan Humanidade alorren ardura zeukan eta latina ere bere anaikideei erakusten zien. Ikasketa hauek hiru mailako-

ak ziren: behekoa, erdikoa eta goikoa. Bestalde, liburu eza handia zenez, eta bereiziki latinezko klasikoena, Jose Antxietak, eskolako koadernoak prestatzeko, gaueko orduak erabiltzen zituen.

Irakaskuntzatik kanpo Josek indiar gaztetxoenei dotrina erakus-ten zien. Indiarrekiko harremana garrantzi handikoa zen, eginiko lana bezala, alde batetik dotrina bide zela irakurtzen eta idazten irakasten zien eta indiarrek, era berean, harreman honen barruan tupiera eraku-tsi zioten.

Jose Antxietak bazekien indiarra kristautzeko berauen hizkun-tza eta ohiturak jakitea ezinbestekoa zitzaiola. Jainkoaren hitza behar bezala ulertzeko ez zen egokiena portugesa edo beste hizkuntza arrotz bat horregatik beraien hizkuntza eta ohiturak bitarteko zirela erakutsi behar zitzaien.

Hizkuntza ez ezagutzeak misiolariei beren buruak askotan ara-zoetan murgiltzea ekarri zien. Adibidez, konfesioetako apaiza eta indiar penitentearen artean itzultziale modura indiar gaztetxoak ibil-tzen ziren; baten aitormenak eta bestearen penitentziak itzultzen aritzen zirelarik. Ekintza horrek esames asko sortu zituen baina M. Nóbrega gaztetxoak ondo prestatuak zeudela esanez defendatzen zen.

Hizkuntz arazoa gainditzeko 1555 urtean tupieraren gramatika (**18**) eta hiztegia idatzi zituen Josek. Lan horiek zirela eta, jesuiten aspaldiko ametsa errealitye bihurtu zen: dotrina indiarren hizkuntzan erakustea.

Hizkuntzaren arazoa neurri handi batean gainditu zenez, orain arazoa eliz ingurura indiarra nola erakarri zen. Aspaldidanik jesuitak ohartu ziren indiarrek musikarako zuten zaletasun eta dohainaz eta poliki-poliki alor hori ere landu zuten. Beraz, kristau giroa pizteko

jesuitek izugarrizko prozesioak, erromeriak, eta gainontzeakoak, musika instrumentuak lagungarri zituztela, antolatzen zituzten.

Jose Antxieta tupieraz jabetu zenean katekesia hizkuntza honetan ematen zuen, bai Kantu asmatuen bidez bai portuges eta gazteleratik itzulitakoen bidez, hots beti giro profanotik erlijiosora paseaz.

Jose Antxietarentzat 1566ko abuztua garrantzitsua izan zen, misiolaritzan beste maila bat hartu baitzuen: egun horretan Jose Antxieta apaiz egin zen. (nahiz eta agindua Trenton jesuiten generalak 1563ko martxoaren 25ean emana izan.)

Jose Antxieta apaiz egin zenean eskutitz hau idatzi zuen:

*"O que grande ceia! o que real convite!.....
Alegrai-vous no Senhor, caríssimo, outra vez vos
digo que vous alegreis, porque vos tem o Senhor
plantado en sua, como oliveira fructifera e muy her-
mosa nos campos".*

Jose Antxietaren antzerkia, katekesian oinarritu izan zen, Jose Antxietak kristaututako indiar gaztetxoei antzerkiak antzeztarazten batzikzien.

Antxieta eta kolonizazio gatazkak.

1555 urtean frantsesek Nicolas Durand Villegaignon-en agindupean Brasilgo Guanabaran asentamentu bat eraiki zuten. Bost urte luzez Brasilgo kostaldean han-hemenka ibili ondoren, azkenean beren nahia bete zen. Frantzesen asentamendura kalvindarrak etorri ziren eta etorkin berri horiek jesuiten kongregazioa ernegatu zuten, burrukan frentea berri bat, erlijioarena, irekiz.

Portugesek asentamentu hau deuseztatu zuten eta gatazka horien pasarteen kontakizuna Jose Antxietak “De Gestis Mendi de Saa” (19) poema epikoan adierazten du.

Frantzesen asentamentua deuseztatu ondoren, haien sakabanatu egin ziren. Batzuk baso barrura sartuz indiar tamoioekin harremanak hasi zituzten, indiarra k zirikatu zituzten portugesen aurka matxina zitzen. Honela Santos, Itanhaémy eta S. Paulo aldeiak eta S. Vicente kapitania maiztasun handiz sitiatuak izaten ziren. Gatazka horiei amaiera emateko, M. Nobregak, J. Antxietak eta Antonio Luisek tamoioekin pakea sinatu zuten. Iperui lurraldea (gaur egun Ubatuba bezala ezagutzen dena) bost hilabetez tamoioen tribuak bahitua, Antxieta egon zen bake ituna sinatu zen arteraino. Tamoioekin izan zituen pasadizuak “De Beato Virgine Dei Matre Maria” (20) deituriko poeman azaldu zituen Jose Antxietak. Poema hori latinez idatzi zuen.

Brasilen pakea sendotzen zohoan, alde batetik tamoioekin egindako ituna ondo zohoan eta bestetik frantsesen presentzia ezerezean gelditu zen. Egoera horretan oinarrituz jesuitak Brasil probintzia erlijiosoa antolatzeari ekin zioten. Horretarako esan behar da gerora Rio de Janeiro izango zenaren lehen urratsak finkatu zirela. Garai horretarako M. Nóbrega oso zahartua zegoen eta aldaketa eskatu zuen.

Antxieta probintziala

1576 urtean Jesusen Konpainiako Everardo Mercuriano generalk, aita Jose Antxieta Brasilgo probintzial izendatzen zuen kredentziala sinatu zuen.

1577ko apirilaren 8an aita Jose Antxieta, Brasilgo probintzial izendatu zuten. Garaikideek diotenez, Jose Antxietak agintaritza apal-

tasunez hartu zuen. Aginte horrek ez zion inolaz ere bere aurreko ohi-turrik aldarazi, bai bere ordeneko anaia, indiar nahiz portuguesei aurreko tratu bera eskaintzen baitzien. Esan ohi da probintzial izendatu zuten egunean bere anaikideei hankak garbitu zizkiela.

Aita Jose Antxietak kargua hartu zuen garaiaik ez ziren bera Brasilera iritxi zirenkoak, garai hartan 30 jesuita baitzeuden eta probintzial izendatu zutenean berri 140. Bestalde indiar bataiatuen aldeiak bikoiztu egin ziren, eta zer esanik cz kolono, hazienda, azukre produkzioa, meategia eta abar luzeak, guzti horiek osatzen zutelarik garaiko Brasil zurrubilotsu hura.

Jesuiten asentamentuak Brasilen zabaleran han eta hemen zeudenez, denetara irixteak hiru urteko bidaia suposatzen zuen. Aita Jose Antxieta batetik bestera bisitak egiten ibiltzen zen, bai zirela ikastetxeak, erresidentziak edo aldeien asentamentuak; hauek gehienak itsasertzean kokatuak egoten ziren, eta batetik bestera joateko itsasoz beste modurik ez zegoen. Horregatik Antxietak bere agintaritzaren denboraren zati handi bat nabigatzen pasa zuen eta horretarako Santa Ursula izeneko itxasontzi txiki batez baliatzen zen. Ibilera horietan ikastetxeetako irakaskuntzari egitura berri bat ematen ere saiatu zen (aldaketaren bidez Coimbrako eskolarekiko antzekotasuna bilatzen saiatuz).

Aita Jose Antxietari 1586 urtean Bahian zegoela, misiolariak Paraguaira bidal zitzala eskatu zion Tucumam-go (Paraguai) gotzai zen Francisco de Vitoriak. Eskakizuna ez zen soilik giza taldeentzat, eta barne hartzen zituen tupieraz idatzitako gramatika, hiztegia, dotrina, kantuak, eta abar ere. Eskakizun hori Jose Antxietarentzat urte askoko lanaren onesprena izan zen.

Aita Jose Antxietak bere probintzial agintaritzan arazo asko izan zituen; pentsa litezkeenak baino handiagoak. Honen adibide, esklabu arazoak ditugu, eta horrek jesuitak orohar erabaki zorrotzak hartzera builtzatu zituen. Etorkinen etorrera egunetik egunera handiagotzen ari zen; lurrauen hurrupakuntzak etekin onak ematen zituenez, laneskuaren edo, hobeto esanda, esklabuen beharra handiagotu egin zen. Nahiz eta esklabu horniketaren iturri garrantzitsua Afrika izan, esklabuen lehen iturria Brasil bera zen, aurreneko indiar kristautu gabekoak iza-nik esklabu eta, gerora, kristautu-tara ere zabañdu zelarik.

Arazo honek aurrez aurre jarri zituen kolonoak eta jesuitak, agintaritza politikoa, berriz, bere txepeltasunean batera edo bestera erortzen zen bitartean.

Esklabu arazo hau zela eta, jesuitek Antxietari eskatu zioten kolonoei aditzera eman ziezaiela indiarrauk esklabu bihur ez zitzatela edo bestela aldeiak alde batera utzikoz zituztela. Jesuitek aldeiak utziz gero, nahasketak eterri zitezkeen. Horrela, Portugalgo erregearen agindu zehatz bat lortu behar zen indiaren eskubideak errespetatuak izan zitezen eta ez gobernadore txepel baten gora-beheren menpe egon.

Antxieta, batzuen eta besteek presioek bultzatuta, erdibide bat aurkitzen saiatu zen. Azkenik, Bahiako agintariekin erresoluzio bat atera zuten arazo hau gaindi-tzeko:

“O que se deve propor a sua Majestade acerca dos indiars é o seguinte: que faça lei que que daqui em diante nenhum indiar do Brasil possa ser escravo”

Agiri hau jesuita eta esklabuentzat garaipen bat izan zen. Esklabu arazoaren amaiera Aita Jose Antxietaren agintaritzaren azken urteetan izan zen.

Jose Antxietaren ekintza ez zen ekintza bakartia izan, gure apositoluak behartsuei begirune berezia zien eta bere kongregazioko lagunei esaten zien elizetxeak gau eta egun egon behar zutela irekiak, eska-le guztiekin ostateko izan zezaten. Antxietak esklabuei ere laguntza luzatu zien, esklabutzak zirauen bitartean, hauek ere espiritualki beren nagusiek zituzten medio berdinak izan zitzaten nahi baitzuen, horrela, esklabuekin debozio eta denbora libreko kofradiak sortu zituen, baina ez zen horretan bakarrik gelditu, neurriko soldatik (garaiko soldatua gauzez ordaintzen zen) eta esklabuekin giza errespetua izan zezatela eskatu zien nagusiei.

1587 urtean Bahiara, A. Marçal Beliarte iritxi zen Aita Jose Antxieta probintzial agintean ordezkatzerakoan. Urte berean, A. Jose Antxieta Espiritu Santoko Santiago erresidentziko Nagusi izendatu zuten, karguaren arduran erresidentzi honi lotuak zeuden aldeiak barne zirelarik.

Aita Jose Antxietaren azken urteetako ibilerak mirarizkoak omen ziruditen. Aldeietarantzako bisitak nekagarri egiten zitzaizkion gorputzarentzat, baina gogoa gorputza baino arinagoa zuen. Hara eta honako ibilerak hankutsik egiten zituen eta zenbait lekutara zaitasunengatik ezin bazen iritxi, indiarrek hamaka baten gainean ipinita eramatzen zuten.

Jesuiten buruak, Antxietaren egoeraz kezkaturik, azken urtetako atsedena izan zezan berak nahi zuen lekua hautatzeko esan zioten; Antxieta, bere lanari jarraipena emateko Reritibara, bera probintzial zegoelarik eraiki zuen herriskara, erretiratu zen.

Aita Josek, azkar gaixorik ohera erretiratu beharra izan zuen. Baino lagun hurkoarentzat zuen maitasuna gorputzeko xularmenetatik ateratzen zitzaion eta egun batez gaixo zegoen bati botika (gure sain-

dua medizina naturistan aditua zen) prestatzeko ahalegin horretan, ahuleziak jota lurrera erori zen, eta berriro ohera eramanda, bere bizi-tzako azken sei hilabeteak ohean egin zituen..

Ohean zegoelarik, ekainaren 5ean Corpus Cristi egunaz milaka indiarrek egundainoko prozesioa antolatu zuten, eta aita Jose Dohatsuak indiarren kantuak ohetik entzun zituen. Handik lau egunera 1597ko ekainaren 9an, buruz argi zegoelarik, biderakoa eskatu zuen eta, errezu guztiei behar bezala erantzunez eta bi eskuak zeruñantz zituela, ordu erdiz horrela egon ondoren, bere anima Jainkoari eskaini zion.

Hilobiratzeko bere gorputza Espiritu Santo hirira eraman zuten eta gorputua bidaian zihoala bide ertzetara indiarak ateratzen ziren, batzuk belaunikatuz besteak zutik, besteak errezzuz eta kantuz Aita Jose Antxietari azken agurra eskaini nahian. Bide ertzetako indiaren esane-tan: aita handia hil da:

“Page Guaçu nao vive” “Page Guaçu e morto”

Aita Jose Antxieta dohatsuaren hiletan Brasilgo gotzai zen Aita Leitāok esan zuena ondorengoa da:

*“Brasilgo eraztuna Jesusen Konpainia izan da,
baina eraztun honen diamantea Aita Jose Antxieta
saindua da”.*

ANTZERKI ANTXIETARRAREN UNIBERTSALTASUNA

*Jose Antxeta dohatsuak Brasil taulatzat hartuz, bizi
izan zen bitartean ikusleek beraien bizitza irudika
zezaten, errealismoz jokatu izan zuen: Indianren hiz-
kuntzan -tupieran- mintzatzuz, beraien kantu eta musi-
kan abestuz, portaera idurikatuz: ile luzea utziz, han-
kutsik ibiliz.....*

Jesuitak Brasilera iritxi bezain laster indiarren zenbait dohainez eta hauetaz katekesiko ekintzetarako baliatu beharraz ohartu ziren. Indianrek beraien zeremonietan musika eta dantza erabiltzen zuten. Ezin ahaztu ditugu bertsotarako zaletasuna zutela eta asabe zaharren balendriak kontakizun modura adieraztea ere gustuko zutela.

Gaur egun esango genuke indiarrek Arte Eder Mugikorretarako, dantza, musika eta kanturako abilezia eta zaletasuna zutela eta jesuitek katekesian hori guztia erabiltzea pentsatu eta praktikan jarri zituztela.

Aurrenean ekintza horiek susmagarriak izan ziren zenbait elizgizonentzat; nola nahastu zitezkeen jentil dantzak, kantuak, musika eta tresneria katekesiko erakusketa erlijiosoarekin? Aktibitate hauek garai-ko apezpikua zen Pedro Fernandes Sardinha jesuitak gogor kritikatze-ra eraman zuten eta bereziki hauen buru zen M. Nóbrega ekintza hauen ezin ulertua handia zenez, salaketak Portugalgo eliz agintariengana ere iritxi ziren.

Jose Antxeta ere kritikek erdiz erdi harrapatu zuten baina ez zen kokildu, berak argi zuen indiarrek bereganatzeko pausoak poliki-poliki eman behar zirela indiarengan inongo susmo txarrik sortu gabe eta, horrela, gaur jentilak ziren dantza, musika eta kantuak bihar elizako

organuaz ateratako doinu, kantu eta aberrez aldatuko zirela elizaren alde eta kristautasuna garaile aterako zela.

Lehen esan dut indiarrek ere bertsotarako, kontalaritzarako zale-tasuna zutela. Indiarren etxolak gertaera bitxien leku bilakatzen ziren, etxolara bisitari bat etortzen bazen, sendi artekoa nahiz laguna izan, emakumezkoek inguratzen zuten eta bisitariaren bidaiako pasarteak, gertatuak edo gerta zitekeenak, bertsoz kantatzan zituzten. Bertsolari hauentzat hoben handia zen norbaitek beraien jokoa etetea.

Antzerki parakide hauetaz jesuitak jabetu ziren, katekesiaren alor handi bat antzerkiak osatzen zuelarik. Ohartu behar gara, jesuitentzat antzerkia ez zela arrotza. Ikastetxeetako Gizarteko ikaskuntzan erabilitako alor bat zen eta orain katekesian praktikatzea erreza egiten zitzaien.

Bestalde, esan behar da Brasilen bazirela antzerki eskaintzak jesuitak antzezten hasi aurretik. Izan ere, M. Nóbregak Antxietari antzerki obratxo bat idatzi zezan esan zionean, “Eroen festa” deituriko antzezkizuna eskaintzen zelako esan zion, antzerki horretan dantza eta irudi lizunari askatasuna ematen baitzitzaien jesuiten eskandalurako.

Antxietaren lehen antzerkia “Auto de Pregaçao Universal” ize-neko antzerki lana izan zen eta gehien bat aipatutako giro lizuna ahultzeko izan zen.

Aurrez esan dudan bezala, jesuitei indiarrek kristautzeko giro propioa lortzea ezinbestekoa zitzaien, indiarrek giro atseginingarria murgilduz, dotrinaren ikasketak modu errazean egim zitzaten. Giro onaren zutabe nagusi ekintza dramatikoak izaten ziren. Jesuiten antzerkia esentzialki humanoa izan zen eta lehen urratsetan indiarrek dibertituz elizako ikasgietan murgiltzen ziren.

Aurrenean dramatizazioak xinpleak baziren ere, gerora gorpuzten joan ziren. Taula eta jokolariez osatuz, antzerki egitura osatzen dute. Jokalariak zuriak, indiarak, gudariak izaten ziren. Aurreneko antzezkizunak improbisazioak ziren; gerokoak, berriz, ikasketan oinarrituz kalitate aldetik beste maila bat hartu zuten, bai testuz, bai estetikaz. Nolanahi ere, aldaketa guzti horiek printzipio erlijiosoa galdu gabe egiten ziren eta katekesi giroa goratzearen onurako izan ziren -ez zen inolaz ere ahazten antzerkiaren funtziop pedagogikoa-.

Antzerki mota honek katekesian sortzen zuen girotik kanpo, bazuen beste helburu garrantzitsu bat: erlijio eta administrazioko zenbait pertsonalitateri harrera egitea. Azken honen adibide gisa esan dezakegu San Lourenzo aldeian, Brasilgo agintari ziren Luis Grão, Blas Lourenço, Joan Gonçalves, Antonio Blasque etab. errezibitzeko antzerki emanaldiak prestatu zituztela.

Misioetako zaindari eguna ospatzeko ere “Jesusen Misterioa” antzerki obra antzezteko prestatu ziren. Ospakizun horretara beste asentamentuetako biztanleak inguratu ziren eta mendi eta bailaretatik zetozenean heinean, beraien soinu tresnen otsez baliatuz bailara osoak kontzertu bat zirudien.

Indiar ikusleak bi motakoak ziren, batzuk bataiatuak eta besteak jentilak (bataiatu gabeak); aurrenekoak elizkizun guztietan parte hartzen zuten, aldiz bigarrenak beste jokaera izaten zuten, indiar horiek gehienak tamoiokoak ziren eta, gerlariak izanik, “antzeztokian” eta taula aurrean beraien gorputzak margotuak eta gerlako arku, gezi eta lantza eskuetan zituztela, dantzaren eromenean erori arte ibiltzen ziren.

ANTZERKI ANTXIETARRAREN EZARKUNTZA BRASILEN

1555 urte inguruan Jose Antxieta anaiak San Lourenzo aldeian indiarren asentamentua eraiki zuen eta herrixka honetan berak sortutako “Indiarren Antzokia” ikertzaile zenbaitek deitzen dion bezala “Brasilgo Antzerki Nazionala”ren lehen urratsa da.

Aldeia honen lehen sei urtetako bizitzan katekesiko orduetan dramatizazioak eskaintzen ziren, baina 1561 urtean lehen antzerki idatzia antzezten da. Antzerki hori “auto” bat zen eta “Pregação Universal” izena hartu zuen. Jose Antxieta zuen egilea eta gaimera hiru hizkuntzatan idatzia zegoen: tupiera, portugesa eta gaztelera. Emankizuna 1561eko abenduaren 25ean ospatu zen. Honela, Brasilgo antzerki Nazionalaren hazia ereiten zen.

ANTZERKI ANTXIETARRAREN ANTZEZTOKIAK

Antzerki antxietarrak erabilitako espazioak “egonkorra” edo “mugikorra” izan zitezkeen antzerkiak antzezteko.

Espazio egonkorra oinarri hiru motatako lekuak ziren: ikastetxeak, plazak eta elizak.

Ikastetxeetako antzezkizunak gehienetan gela nagusietan eska-intzen ziren eta antzezlariak ikasleak izaten ziren: zuriak nahiz indiarrik. Antzezkizun horien helburua pedagogikoa zen eta ikuslegoa ikastetxeoko irakasle eta ikasleek osatzen zuten gehien batean.

Plazetako antzezkizunak elizatarien izaten ziren. Taula bat eraikitzen zuten; egurrezko solairua, inguru guzia loez, untzez eta usain-dun erretxinez apaindua; taularen ahoan bi gortina jokolariak lehenik

ikusleetatik izkutatzeko; eta taularen atzealdean alderdi bat eszenatik eszenarako pasabidean jokolarien gordelekuareñ funtzia betetzen zuena.

Eliz barruetako antzezkizunak gutxi ematen ziren. Hasieran gehiago erabiltzen ziren baina, ondorenak hain axolagabeak izanik, politiki-poliki galerazten joan ziren eta kanpoan euria egiten zuenean bakanrik sartzen ziren eliz barrura.

Espazio mugikorrap deitura ematen zitzaien herriean antolatzen ziren prozesio erraldoiei. Gehienetan herriko zaindariaren ospakizuna zelaeta izaten ziren eta prozesioa pasatu behar zuen toki jakin batzuetan taulak jartzen zituzten, Sainduaren bizitzako zenbait pasadizu beraietan antzezteko.

Antzerki antxietarrak bi motatako antzeztokietan jokatzen ziren. Lchenik errezipimenduaren eszena, prozesioan eliz atarira joanaz egiten zcn, eta gainontzeko ekintzak, berriz, eliz atarian jokatzen ziren.

ANTZEZKIZUN MOTAK

Brasilen jesuitek hiru antzerki mota desberdin antolatzen zituzten: autoak, komediak eta traxediak. Herriko plazetan aurreneko bi antzerkiak (autoak eta komediak) eskaintzen ziren eta ikastetxe barruan hiru modalitateetan jokatzen ziren.

Indiarren asentamentu edo aldeietan autoa izeneko antzerki motarekin Brasilgo antzerkiari hasiera eman zitzaion eta antzerki hori Jose Antxietak idatzitako testuetan oinarritu zen.

ANTZEZKIZUNEN ANTOLAKUNTZA

Ikertzaile zenbaitek adierazi duenez, garai hartako kronisten araberan antzerkia baliabide gutxirekin antolatzen zen. Egurrezko taula eraiki eta taula ingurua lore, untz eta erretxin usaindunez edertzen zuten, eta taularen zoluan zuloa prestatzen zuten demonien sartu-irteerak egiteko. Gainera, adibidez argiontzi bat palkoan jarri ilargia irudikatzen zuten eta deabruiek eragiten zuten ekaitza adierazteko, demonioak taula inguruan batetik bestera zebiltzala, jokolari batek bere burua atzeko gortinatik aterezaz bere indar guztiekin haizea botatzen zuen taulara.

Antzezkizunak errerealismo handienean eskaintzen ziren adibide, aita F. Cardin garaiko kronistak Rio de Janeiron, S. Sebastiao antzerki obra ikusi ondoren, idatzitakoan ikus daiteke:

..... *Fala de um teatro montado à porta da Santa Casa de Misericórdia, coberto com uma tolda de vela de navio.*

Sobre rico altar se depôs a relíquia do santo mártir, engastada num braço de prata e conduzida em procissão sob o pálio, desde o desembarque..... Ato, o martírio do Santo: “Foi asseteado um moço, atado a um pau: causou este espetáculo muitas lágrimas de devoção

Kronista eta ikusle horrek bizitasun osoz antzeptua izan zela adierazten duenean ezin uler daiteke bene-benetako penitente bat bizi-bizian martirizatua izan zela; bizitasuna, eszenako errerealismoak adierazia dator.

ANTZEZLARIAK

Antzezkizun hauetako antzezlariak, dudarik gabe amateurrak ziren, eta jokalarien artean indiatrak, guđariak, zuriak eta apaizgaiak aurki zitezkeen.

Hasierako antzezkizunetan jokolariak emakumezko nahiz gizon-koak zirela pentsarazten digu 1599 urtean jesuitek atera zuten ondoko aginduak: “*emakumeak ez zezakeela antzezkizunetan parte hartu*”. Debeku hau, bereziki ikastetxeetako emankizunetara zegoen zuzendua.

ANTZERKI ANTXIETARRAREN ITURRIAK

Badakigu jesuiten ikastetxeetan eta Coimbrakoan bereziki, Humanidade alorreko ikasleek antzerkiak antzezten zituztela, antzezkizun gehienak latinez eskainiz. Coimbran irakasle zegoen Diego de Teibe, latinezko irakaslea izateaz gain, antzerki egile ospetsua zen. Coimbran 1548-1550 urteetan zehar egon zen eta bitarte horretan Jose Antxieta ikasle izan zen.

Bestalde, pentsatu behar dugu Antxietak, Gil Vicenteren antzerkia ezagutuko zuela, egile honek bere hiru antzerki obra Coimbrarako idatzi baitzituen. Horregatik norbaitek pentsa lezake egile ospetsu honen eragina eta egitura erabiliko zituela, baina Aita Jose Antxietaren antzerkia berea da, propioa da, nahiz eta zenbait antzekotasun aurki daitekeen Gil Vicenteren antzerkiarekiko, bereziki “bertsifikazioan”. Antxietaren antzerkia Brasilgo ohituretan oinarritua dago.

Jose Antxietaren antzerkiaren urrezko aroa 1588-1597ko hamarkada izan zen, dauzkagun 12 piezetatik 8 idatzi baitzituen garai hone-

tan. Bere biziaren azken uneak ziren eta probintzial agintea utzi ondoren idatzi zituen aipatutako antzerki lanak.

ANTZERKI ANTXIETARRA EDO JESUITEN ANTZERKIA BRASILEN

Antxietak idatzi eta publikoki ezagutzen diren 12 antzerkiak Jesusen Konpainiak Erroman duen artxiboa daudenak dira. Antzerki Antxietarrari buruzko ikerketa serioenak mende honetan izan dira eta aipagarriena Armando Cardosok egindakoa da, Antxietaren 12 antzerki obrekin eta hauei egindako kritikarekin edizio berezi eta garrantzitsua prestatu eta Edições Loyolak, São Paulon 1977 urtean argitaratu zuen. Liburu hau bere Lan Guzietako hirugarren liburua da (lan honetan agertzen diren antzerki obren iturrietako bat).

Hona hemen Antxietaren 12 antzerkien aipamenak, antzerkien dataren hurrenkeran aurkeztuta.

1.- NA FESTA DO NATAL OU PREGAÇÃO UNIVERSAL

Izenburu hau daraman antzerkia M. Nóbregaren eskakizun bat erantzunez idatzi zuen Antxietak 1560 urtean. M. Nóbrega eta Men de Sá, Brasilgo gobernadorea, São Paulo de Piratiningara iritxi ziren frantsesen eta indiar tamoiiei bataila zenbait irabazi ondoren; São Paulon Gobernadorea ohoretsu errezipitua izan zedin, hiritarrek eliz barruan edo ikastetxeko patioan auto bat antzeztu nahi zuten, antzerki hau “Jaiotzaren gaua” izenekoa zen, bainan Nóbregari ez zitzatzen antzerki egokia iruditu eta herritarren eskakizuna erantzunik gabe geldi ez zedin Jose Antxieta anaiari (oraindik ez baitzen apaiza izendatua)

ospakizun honetarako antzerki berri bat idaztea eskatu zion, eta Antxietak aipatutako lana prestatu zuen.

DATA:

1561eko abenduaren 25a (data hau ez da oso zehatza)

HIRIA:

São Paulo de Piratininga.

TAULA:

Lehen ekitaldia hiriko atearen aurrcan jokatzen da, Jesus haurraren irudiaren aurrean. Gainontzeko ekintzak elizako atarian eraikitako taulan jokatzen dira, Jesusen Jaiotza taularen atzealdean antolatua dagoela eta jokalariak aurrean jokatzen dutela.

JOKALARIAK:

Adan erroteria, lehen ekitaldian jazkera zarpazoa du (jazkera zarpazo honek “nahigabea” adierazten du; aldiz ondo jazten denean “zoriontasuna”); Guaixará (21) demonioa, adarrez eta atzaparrez jantzia; Aimbiré demonio morroia, aingerua kolorezko hegalekin; 12 gizon xuri; Maria eta bere semea; erroteriaren alaba eta 12 gaztetxo, fantasiazko jantziekin.

HIZKUNTZA:

Tupiera, portugesa eta gaztelera.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Adan erroteriarri, jaietako zuen “kasaka” lapurtzen diote, lapurketa demonioen lana delarik. Gertakizun hau kantuz eta imintzioz jokatzen da. Kasaka honek zoriontasuna adierazten du eta Adanek ez duen bitartean nahigabea bizio da.

II.- Guaixari eta Aimbiré demonioek, Brasilen eta munduan

zehar egindako gaiztakerien kontakizunak egiten dituzte eta Sao Paulon ere gauza berdina egingo dutela adierazten dute. Aingeruek demonioen harropuzkeriak entzundakoan São. Paulotik bidaltzen dituzte eta hiritarrei Jainkoaren grazian bizi-tzeko eskatzen diente.

III.-12 pekatariak bat besteari kateatuak daudela eta demonioaren gidaripean taulara igotzen dira eta taula gainean Jaiotzaren aurrean belaunikatuz, barkamena lortzearren beraien pekatuen aitorpena egiten dute.

IV.- 12 gaztetxoek dantzak eta kantuak eskaintzen dituzte.

V.- Pekatari eta gaztetxoak taula gainean daudela, Jesus (Adanen iloba), Maria eta Adanen alaba lanean ari direla ikusten dituzte “kasaka” berria josten. Guzti hau imintzioekin jokatzen da. Adanek “kasaka” berria jantziz taulara eta ikusleengana zoriontasuna ekartzen du.

2.- DIALOGO DO PERO DIAS MÁRTIR

Pedro Dias jesuita ospetsua izan zen. Lisboa inguruko herriska txiki batean 1517 urtean jaio zen eta 1548ko martxoaren 28an Coimbrako ikastetxean nobizio sartu zen. Ikasketak amaitu ondoren prokuradore kargua eman zioten eta Erroma, Lisboa eta beste hainbat lekutan egon ondoren Brasilgo bidea hartu zuen.

Brasilera abiatu izan zen jesuita multzo handiena, denetara 55en bat Azevedo bisitadorearen zuzendaritzapean irten zen. Baino untziko ezbihar bat zela eta jesuiten multzoa bitan banatu zen, lehenbiziko multzoan Azevedorekin 40en bat lagun zihoazen, Madeira uhartetik atera bezain laster Jacques Soria frantzes korsarioak untzia urperatu eta bertan askoren artean Azevedo eta beste 39 jesuita hil ziren. Desastre

LÍRICA
PORTUGUESA
E TUPI

OBRAS COMPLETAS 5º VOLUME

TOMO I

Pe. Joseph
de
Anchieta, S.J.

Edições

Loyola

Introdução, Notas e Tradução Versificada

Pe. IRMÂNDIO CARDOSO, S.J.

horretatik bizirik ateratako 2 portuguesekin hitzegin ondoren P. Diasek idatzi batzuen bidez, hondamendiaren berri eman zuen.

Urte bat beranduago, gelditzén ziren beste hamabost jesuitak, zuzendari Feito superiorra zutela, abiatu ziren Ameriketarantz eta Brasilgo kosta ingurura inguratu zirenean itsaso gaiztoak ez zien leho-rreratzen utzi eta berriro itsas barrura itzuli behar izan zuten. Atlantiko itsaso erdian zebiltzala, kortsario eta calvindar zen Jean Capdevillek jakinik itsasontzi portugesean jesuitak zihoa zela, untzia urperatu zuen, Jesuita guztiak bertan hil zirelarik eta hauen artean aipatutako P. Dias.

Antxieta San Vicenteko superiorra zela, berc kuadernoan gerta-kizun hauei buruzko zenbait lan aurkitu ziren baina aipagarriena P. Diasen elkarritzketa izan zen.

DATA:

1575 urteko ekainaren 15a (beste zenbaitek esaten du antzezki-zun hau 1592an eskainia izan zela).

HIRIA:

Espiritu Santo Lurraldean.... Rio de Janeiro hiria edo beste aldeciaren bat.

TAULA:

San Vicenteko kaia lehenik eta elizako ataria ondoren.

JOKALARIAK:

Ikastetxeko ikasleak; kantore eta errexitadoreak; Kristo eta P.Dias martiria.

HIZKUNTZA:

Gaztelera

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

- I.- Kaiaren sarreran. P. Diasen irudiaren aurrean, ikasleek kantuz martiri honi buruzko alabantzak eskaintzen dituzte.
- II.- Elizaren atariko taula gainean Kristo eta P. Dias elkarritzkeztatzen dira. Fedezko misterioari, berpiztearen graziari eta abarri buruz Kristok eginiko galderai martiriak erantzunak ematen dizkie.
- III.- Ikuskizuna ikasleen kantu eta crrezitazioekin amaitzen da. Martiriaren irudia elizara prozesioan daramaten bitartean “Los muertos que veneramos” kantua eskaintzen da.

3.- AUTO DE S. SEBASTIÃO

Antzerki lan honetatik 25 bertsoko zatia bakarrik gelditzen da. Auto honetaz ez dakigu gchiegirik, errealismo handiz eskainia izan zela bakarrik. Estrcinaldia Rio de Janeiro hirian izan zela diote, Rio de Janeiroko zaindaria Sebastian Saindua zen eta Brasil eta Portugalen ere estimazio handia zuen. Esaten denez, saindu zaindari honek 1566 urtean indiar tamoioen aurkako itsas bataila batean miraria eginez indiar kristauak garaile irteten lagundu zuen eta, horrela, Rio de Janeiro hiriak garapenaren bidea hartu ahal izan zuen.

1584 urtean A.Cristobal Gouvia bisitadorea Riora joan zenean pieza hau izan zen antzeztua. Bertan antzeztu ziren eszenak oso hunigarriak izan omen ziren. Eszena batean San Sebastian zutoin batil lotu eta ondoren geziz zulatzen dute, eszena hau penitente batek idurikatu zuen. Bertakoentzat beste eszena ikusgarria, demonioen arteko afaria izan omen zen.

4.- SANTA URSULA

“Quando no Espírito Santo Recebeu uma reliquia das onze mil Virgens”

Sasoi hartan Brasilen han hemenka banatuak birjina hauen erlikazko sei buru zeuden. Vitoriako S. Tiago elizerako zilarrezko pilare txiki batean Santa Ursularen erlikia bidali zuten.

S. Tiago eliza 1573 urtean berreraikitzetan hasi ziren eta 1584 urte-rako amaitua zegoen. Agintari ospetsuak eliza honetan hilobiratzen zituzten eta 1597 urtean Antxieta bera ere hemen hilobiratua izan zen. Eliza honen atarian antzeztu zen Santa Ursularen autoa.

DATA:

1585eko urriaren 21a edo 1595 urtearen hasieran.

HIRIA:

Vitoria, Espírito Santo lurrealdean.

TAULA:

Vitoriako kaian eta S. Tiago elizaren ataria.

JOKALARIAK:

Deabrua (arkabuza, ezpata eta eskutuaz arma'tua); aingerua; Vitoria hiria (emakume handi baten jantzia); São Vital; São Mauricio; Santa Ursularen erlikia (bi eskuak) eta gaztetxoen koroa; dantzari eta errexitadoreak.

HIZKUNTZA:

Portugesa.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

- I.- Gaztetxoek Santa Ursula kantuz agurtzen dute bere erlikiai zuzenduta eta ondoren, prozesioan, S. Tiago elizaren atarira joaten dira.
- II.- Elizaren atarian deabruak prozesioa oztopatzen du, berak herriko agintaritza duela esan eta bere arma guztiak erakutsiz hiritarrak ikaratu nahi ditu. Momentu horretan Aingerua agertzen da eta dcabrua bentzitzak herritik kampora bidaltzen du.
- III.- Santa Ursulari kantuz herria zaintzeko eskatzen diote .
- IV.- Santa Ursula errezibitzera S. Vital ateratzen da eta Santaren erlikia eliz atariko taula gainean jartzeko S. Maurizio ere atera eta bien artean erlikia taulan jartzen dute.
- V.- Gaztetxoek, kantuz ,dantzaz eta bertsoak errexitatuz, Santa Ursulari adioa ematen diote.

5.- NA ALDEIA DE GUARAPARIM

Guaraparim aldeia 1558 urte inguruau sortu zen garai hartako temiminos indiar multzo batekin Jaguaraçu, buruzagiaren gidaritzapean. Aldeia honen lehen urratsetan ingurueta aldeietako jesuitek egiten zituzten eliz lanak. 1580 urtean Anchieta probintzial zela herri noratasuna hartu zuen eta geroztik elizgizonen presentzia normalizatu egin zen. Guarapanim aldeiak garapen azkarra izan zuen basoan bizi ziren indiarrek ere aldeia honetara bizitzera joan baitziren. 1585 urtean cleizaren eraiketa amaitu eta inauguraziorako auto bat idatzi zuen, Antxietak. Auto hau tupieraz bakarrik dago idatzia eta gaur egun portugesez irakur dezakegu M. de L. de Paula Martins hizkuntzalariaren itzulpenenari esker. Martinsek honela dio antzerki lan honetaz:

“Linguisticamente revela flexibilidade na linguagen, rapidez no diálogo e vocabulário relativamente mais rico que o das peças anteriores”

DATA:

1585ko abenduaren 8a.

ALDEIA:

Guaraparim, Espírito Santo lurrealdekoa.

TAULA:

Guarapirimgo kaia eta Santa Ana elizako ataria.

JOKOLARIAK:

Deabrua; Anhanguçu indiaren jesea, Tatapitera edo Arongatu, Cauguçu edo Caumondá, Moroupiaroera, Piratarakaren anima, Aingeru Zaindaria, 10 gaztetxo dantzari, kantari eta errexitatzale.

HIZKUNTZA:

Tupiera.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Kaian aipatutako bi irudien (Kontzepzioa eta Ana Santak) aurrean kantu eta dantzen bidez alabantzak eta aldeiarako babe-sa eskatzen dute 10 indiar gaztetxock.

II.- Deabruek denek batera, Guaraparim aldeia mendekutz hartu nahii dute.

III.- Horrelako batean gorputz batetik ihesi doan anima bat ikus-ten dute deabruk eta egindako pekatuak oroitarazten dizkiote. Berak aldiz Ama Birjinari eskatzen dio errukia.

IV.- Aipatutako irudiak elizara sartzerakoan herritarrek kantuz agurtuz eramatzen dituzte.

V.- Hamar indiar gaztetxok ikuskizunari amaiera kantuz eta dantzaz ematen diote.

NA ALDEIA DE GUARAPARIM

EKINTZA I

Kaian, 10 gaztetxo alde banatara jarriak erdian bi irudiak, Kontzepzioko Ama eta Santa Anarenak⁽¹⁾ dituztela; gaztetxoak errezitatu eta kantatzen dute.

1º

- Ave Maria poránga
karaibebé sosé
ndoikói abá nde jabé
Koí ereñemoñanga
5 Santa Ana rygué pupé.

- Ndojepotári nde ri
koy, nde ñemoñangápe,
tubypy rekó posy.
Nde pysyrónte ixuí
10 Tupã, nde rausú katuápe.

2º

- Oñemomotá xc ánga
nde ánga poránga ri.
Taroyrõ tekó posy.
Nde rekó katú raánga
15 imokañema sui.

- Emainagatú xe ri,
xe mboareymuká.
Tekó poéra taipeá,
taikó uméne maráni,
20 Tupã ñeenga rapiá.

Ave, formosa Maria,
sobre os anjos soberanal!
Ninguém contigo porfia:
concebeu-te, neste dia,
em seu ventre, mãe Sant'Ana.

Em ti não se inoculou,
hoje, à tua conceição,
o vil pecado de Adão;
mais dele Deus te livrou,
pois te amou de coração.

O meu peito apaxionado
aspira à tua beleza.
Odiarei o pecado,
e, imitando-te a grandeza,
fugirei do que é errado.

Gurda-me com mão amiga
e não me deixes cair.
Afeste eu a vida antiga,
não queira viver em briga,
mas a lei de Deus seguir.

1.- Sant'Ana: título da Igreja de Guaraparim. Nª Sª. da Conceição era protetora da aldeia

3º

- Jaisó, nipó, jasy
ogobá guasó rerú.
Endeté, pai Jesu
nde moaysó eté ixui.
- 25 Nde remomorangatú.
- Com o seu rosto de luz,
a lua em verdade é bela.
Porem mais formosa que ela
te fez o Senhor Jesus:
Tu foste feita mais bela!

- Añángua nde momburú,
nde robá repiá pousúpa.
Xeté, nde repiakaúpa,
oroamotá katú,
- 30 xe pyápe nde rausúpa.

O diabo te maldiz,
vexando-se ao ver teu rosto.
Eu, ao te ver, sou feliz:
Quero-te e sempre te quis,
amando-te a todo gosto.

4º

- Koarasy, nipó, oberá,
putunusú koabiré.
Ndeté, creberá ixosé,
oré resapébo pa
- 35 nde rekó katú pupé.

O sol em verdade brilha,
depois que uma noite passa.
Mas tua luz mais rebrilha,
aclarando nossa trilha
com tua virtude e graça.

- Putunusú porarábo,
oroikó tebengatú.
Emonánamo, erejú,
oré putúna peábo,
- 40 Tupá berába rerú.

Suportando a noite escura
nós éramos infelizes.
Assim tu vens com ternura
trazer de Deus a luz pura,
desfazer nossos deslizes.

5º

Tupã nde rausubeté,
graça ri ndc moiniséma.
Nde ndererobyi koéma,
ára rúri janondé

45 putunusú mokañéma.

Añanga moñguaséma,
sekó poxy resebé,
ererú nde abaeté.

Ejorí murú moséma,

50 taxemokañcmumé.

6º

Añángua nde moabaité,
nde suí osykyjébo.

Xe moapyatã jepé,
tapuã murú resé,

55 aujérama imoaujébo.

Oré rekó poxy óka,
tiñyrô Tupã orébo.

Ejorí oré pokóka.

Torosapekó nde róka,

60 nde memé nde moctébo.

7º

Ósyrama resé ñe,
Jandé Jára nde moñángi,
opabi kuñã sosé
nde mombaetébo e.

65 Ndaeté nde momorángi.

Deus te fez cheia de graça,⁽²⁾
pois que muito te aprecia.

Tu és, ao chegar o dia,
a clara mahã sem jaça
que arreda a noite sombria.

Retém a maldade presa,
e ao vil demônio desterra,
com a tua fortaleza.

Acaba essa luta acesa:
não me perca nessa guerra!

O diabo se apavora,
e teme tua presença.

Tu faze-me forte agora:
Sempre me erguendo, Senhora,
todo o mal destrua e vença.

Nosso pecado tirando,
o perdão de Deus teremos.
Oh! vem tu nos amparando.
Tua casa frequentemos,
a ti sempre festejando!

Para sua mãe furura
nosso Senhor te criou.
Sobre toda criatura
ergueu tua formosura,
e assim te santificou.

2.-Chela de gruça: palavras da Ave-Maria. Descrevendo a beleza e o poder de Maria. Anchieta procurou elevar a dignidade da mulher, bastante aviltada, dentro da família indígena, como se vê em quase todas as suas poesias líricas, em Tupi.

Reburusú riré,
Tupã syramo ereikóne.
Ndoropoerausubixoéne.
Nde pyri oroikóbo ñe,
70 ndoroikotcbembeixóne.

8º

Nde resá porausubára
erobák ixé kóty,
tojeók ixé suí
xe resá poropotára,
75 tamaengatú nde ri.

Koi, nde ñemoñangába
oguerú torybeté.
Sory karaibebé,
sory pakatú apiába,
80 sory kuñã nde resé.

9º

Nde róka angaturaoáma,
orimoi, nde rausúpa,
nde raangába rerosupa
Ejorí oré retáma
85 ára rupi ñe ixúpa.

E depois que tu cresceres
serás a mãe do Senhor.
Vivendo de teus haveres,
não seremos tristes seres,
nem teremos mais temor.

Os teus olhares honestos
volve para o pobrezinho;
que se quebrem ao mesquinho
os seus olhares funestos
ao contemplar teu rostinho.

Hoje tua conceição
traz infinitos prazeres:
aos anjos exultação,
aos homens mais coração,
vitória para as mulheres.

Tua casa é venturosa:
entramos nela a te amar,
em tua imagen formosa.
Vem sempre tu, amorosa,
nossa terra visitar.(3)

3.- Na mente do indiar, a imagen é recebido na aldeia, como se fosse um grande hóspede qu a vem visitar.

Tose añanga ixuí,
guekopoxy rerosyia.
Ejori murú mondyia.
Topuamumé oré ri,
90 oguatápe oré ri kyiá!

10º

Nde po guryribo pabe
Tekobé jareté endé.
Oré moingobé jepé,
orébe toremondyi,
95 nde irúmo toroikobé.

Nde po puyribo pabe
toroñenóng orojúpa.
Nde membyramo orokúpa,
ybaté torobase,
100 aujéramo nde rausúpa.

Que saia dela o maldito
e sua maldade, logo!
Assusta o demo prescito,
Não se erga em nós com o fito
de nos sujar com seu fogo!

A ti não se chega a morte,
pois és senhora da vida.
Anima-nos tu que és forte;
ao nos tomar a má sorte,
tenhamos tua acolhida.

Em tuas mãos, maltrapilhos,
repousemos mansamente!
Guardando-nos como filhos,
vamos ao céu, por teus trilhos,
amando-te eternamente!

II- EKINTZA

Concluió dos demônios

D.1 Akái! Aseká, jepé,
mitasába amo guitekóbo.
Eri! Xe mose memé
tába suí abarcé,
5 Kuépe katú xe mondóbo.

Oporomboé, aú,
Tupã ñeénga raánga.
ixy mombcú poránga
xe moigó tebengatú,
10 omombúki be xe akánga.

Ai! tenho andado sem paz,
à procura dum abrigo.
Ai! sempre sair me faz,
expulso bem para trás,
o sacerdote inimigo.

Infelizmente ele ensina
a seguir a voz do céu.
Proclama que a Mãe divina
desgraçou a minha sina
e a cabeça me rompeu.

- A seguir a voz do céu.
xe jukaeymi,
Tupansy réra abaité.
Serendúba rupi be,
amongoty xe ñemíni,
15 xe putunusú pupé.
- Akoéime, ko tabiguára
xe po guyribo sekóu.
Tupansy, xe momburuára,
opakatú xe rembiára
20 xe po suí serasóu.
- Akaiguá!
Nitibangái xe bojá,
xe ratangatú irumboéra!
Umã pe Tatapytéra!
25 Umã pe kaumondá?
Umã pe Moroupiaroéra?
- D.2 Ko aikó. Xe renoindápe?
Ejerobiá xe resé.
Xe ratangatú pupé
nde ñeenga muposápe,
30 ko tába aipobú memé.
- Aipobú guaibi pyá,
imojrómo, imomarána.
ndeiteé, moxy oñána,
tatá píriríka iá
35 abá repeñápeñána.
- Humiha, sem me matar,
o nome dessa Senhora.
Ouvindo-o, vou-me ocultar,
fugundo para o meur lar,
grande noite sem aurora.
- Outrora todo o aldeão
vivia na minha graça.
Agora, à sua ameaça,
escapa de minha mão
quanto meu engano enlaça.
- Ai! qu Já
a criadagem não há!
a turma infernal queera!
Onde está Tatapitera?
Onde está Caumondá?
Onde Moroupiariera?
- Cá estou; tu me chamaste?
Cofía tu em min, eia!
Dentro de meu fogo, baste
que teu mandado me arraste,
sempre alvoroco esta aldeia.
- Perturbo o peito das velhas,
irritando-as té à briga.
Tomam-se pelas guedelhas,
como fogo velas grelhas
e abrasam a tribo amiga.

- Ojoaó marangatuábo,
nbaé rekyia ixupé.
“Nde rapixára pixé!
Mbae némi, ju!” ojábo,
40 kype oñemoyrómo ñe.
- D.1 Aujé. Xe rorybeté.
Nde “Arlongatú” nde réra.
D.2 Ee. Xe, Tatapytéra
xe tataguasú jabé
45 asapy ñemoyromboéra.
- Auñé ñe,
oapixari resé
irepyki, marã ojábo,
50 ikurápa, iaganguábo.
Oímoerapoáni be,
ojurúpe imomoxyábo.
- Aipó ko nde rembiaráma.
Setá ñe ko tapé osoápa,
55 aipó nde remixiráma.
Jasó, sesé, japuáma,
Tupánasy kupeápa.
- Ikuabeyme be.
Jasó murú rerasóbo.
60 Ndereikuábi mbaé.
Tupansy opabeñé
mbaé oikuáb oikóbo.
- Uma às outras, paleiras,
de provocam duramente:
“Oh! tu a chamusco cheiras...
Oh! que fedor de besteiras!...
mal se irritam seriamente.
- Oh! basta! que desafogo!
“Arlongatu” eu te chamo...
Sim, Tatapitera, eu logo,
com este meu grande fogo,
aos que se odeian anflamo.
- Logo mais,
aos amiguinhos leais
eles vingam e injuriaram,
insultam e caluniam.
Famosos cada vez mais
com a boca os depreciam.
- Como presas tu terás
estes e os que vão passando,
que para assar levarás.
Vamos pois nos levantando
pegar Tupansy⁽⁴⁾ por trás.
- Ela não sabe a jogada:
vamos nos fazer entrudo.⁽⁵⁾
Tu é que não sabes nada:
a Mãe de Deus inspirada
está sabendo de tudo.

4.-Tupansy: Mãe de Deus.

5.-Entrudo: desordem, carnavál.

- Jupype opyrumuã,
jandé suí ipysyrómo,
65 omenbyra moñyrómo.
Jasó umé, jandé nupã,
tatápe jandé mombómo.
- D.2 Toú jandé pytybómo
xe rebyra, nde bojá.
70 Abápe?
D.2 Kaú mondá.
Tupansy ybôybómo,
imondóbo, sembiára.
- Eréne, korí, sepiáka.
75 Ipoaktú ko murú.
D.1 Aujebeté, rô! Toú.
D.2 Ke, túri! Arupareáka
jurupára ndi, serú.
- D.3 Ko aikó, Kauguasú.
Ko aikó, Kaumondá.
80 Abápe kori xe ja?
Eri, aáni! Aimomburú
Akoéime tupinambá.
- Eiteñé, oñemoityámo,
uúba mogapotá.
85 Eri, aáni! ajybombá,
ippsyka, lapytiámo,
xe rembiáramo ta pa.
- Ela se ergue forte e mansa:
seus filhos de nós afasta,
e a eles perdão alcança.
Não vamos, pois nos vergasta
e ao fogo infernal nos lança.
- Mas, ajudar-nos virá
um meu irmão, teu criado.
Quem é ele?
Caumondá.
Tendo a Tupansy flechado,
prendendo a expulsará.
- Chama-o já para ver.
É certeiro esse sujeito.
Pois bem! venha, se quiser.
Oh! vem vindo, e com prazer
traz arco e flechas a jeito.
- Cauguçu, eca cá estou,
eu cá estou, Caumondá.
Quem comigo se igualou?
Ninguém! desordeiro sou.
Eu era Tupinambá.
- Para sua destruição,
disparam flechas à toa.
Não vés flecha-os minha mão,
amarra-os e de roldão
toma-os como presa boa.

- ITupa óki, jepé,
Tupã mongetagetábo,
90 aimomoxy pabeñé,
pysaré imongaguábo.
Imomondarómo be.
- D.2 Irô be.
(Aipó ndaeipáki, xe...)
Xe rebyra, rerobiá?
- 95 Nde pipó Kaumondá?
D.1 Xe ikó, xejari, gue!
D.3 Ko xe rekóu, nde reká.
- Abá nde mombaéte.
- 100 Aipotá katú guitebóko,
tába jakatú guixóbo,
abá raânga memé,
nde bojáramo imoingóbo.
- Ixé ko, kaú resé,
110 aporomoingó jepí
okauguasú pabe
— Apyába, kuñã ndibé —,
xe omoinguába rupi.
- Pysaré,
115 ikauguasú riré,
asó abá rerobobómo,
kuñã resé ipytibómo,
ipotauká ixupé,
sesé imomomdarómo.
- Embora queiram rezar
a Deus, em suas igrejas,
faço-os a todos pecar
faço-os a todos roubar,
beber cauim de sobejias.
- Bem, assim! (à parte)
(isso nem me acorda a mim)
Irmão, agora crês ja?
(para D.1)
- Então tu és Caumondá?
Meu caro senhor, sou sim!
Procurava-te, estou cá.
- Os índios te têm respeito.
Sempre tenho procurado,
quando vou ao povoado,
levar os índios com jeito
a accitar o teu reinado.
- Porque eu aqui com o vinho,
estou sempre conquistando
os beberrões, com carinho,
homens, mulheres, um bando
que entra pelo meu caminho.
- Noite escura,
depois de beber sem cura,
vou aos homens cochichar
para em mulheres pensar
e lhes ter tanta loucura
que os arraste a enciumar.

- 120 Emoñã, guiporomoingóbo
abá momoxypotá.
Ajonóng kaumondá.
Xe réramo serekóbo,
xe rapiá katú abá.
- 125 Ikó tabápe, marã
ndereípe ixupe rañé?
D.3 Ndaéi, xe poerái mbyte,
xe bojá tupinambá
retáma rejá riré.
- 130 Koromó,
ke iguára, temiminó
moaujébo, asapekóne.
D.1 Aã! Ndereytykixóne.
Iporangatú sekó.
135 Ndereroyrõ, nde mombóne.
- Osausú ko Tupansy,
imembyra rerobiá.
Ndeikatú nde rapiá.
Oñemotcoã moxy.
- 140 Nde moñeguase motá.
- D.3 Eri! Almoaujé, jandúne.
Ajekotyrúng, seséne,
kotype korí aimoingéne,
aipyamombumombúne,
145 aimoangaipápa be ñéne.
- Assim ponho em meu caminho
os que ardem em mau desejo,
e entre si se roubam vinho.
Com este meu nome vejo
que me acatam com carinho.
- Neste povo sossegado
já falaste em tua paz?
Não; eu estava cansado,
tinha vindo do povoado
dos servos Tupinambás.
- Logo então,
Temiminós que aqui estão,
eu vencendo os queimarei.
Não os vencerás, oh! não;
com sua excelente lei
te odeiam e expulsarão.
- Amam cá a Mãe de Deus,
só querem seu Filho ouvir,
não aceitam mandos teus.
Converteram-se os sandeus:
querem fazer-te partir.
- Oh! eu os submeterei
e ficarei de emboscada:
na cilada os meterei
seu peito perturbarei,
fa-los-ei pecar por nada

	Oikobé xe rúba angába, tupí moangaipaporoéra.	Existe um meu companheiro que aos tupis (6) pecar fizera Como se chama o guerreiro? Um diabo tuineiro Bouçu, Moroupiaroera.
D.1	Abápe? Marãpr séra?	
D.3	Añángá poromombába,	
150	Mboiusú, Moroupiaroéra.	
	Ixupé jasoá ojeí eresapukapukái.	Hoje, como me parece, tu já por ele chamaste. Oh! verdade, já me esquece o que o coitado oferece: Não sei nada, sou um traste!
D.1	Añé, ui! Xe resarái tekotebe eté suí!	
155	Mbaé naikuabangái.	
D.3	Ke, túri nde pytybómo, ingapéma renoñána! Oikuá katú marána, morapearoarómo,	Olha, corre a te ajudar: traz consigo a ingapema.(7) Ele sabe guerrear, os caminhos espreitar dissimular sua algema.
160	oporomonamonána.	
	Indí, kos'r, tiasó temiminó repeñána, auñeñé setáma amána.	Hoje nós como ele iremos bater os Temiminós. Logo a terra cercaremos. Eia! na frente levemos esta muçurana(8) atroz.
D.1	Enei, tiarasó	
165	senondé ko musurána.	

6.-Tupis: Índios do planalto de S. Paulo

7.-Ingapema: clava de guerra ou de sacrifícios.

8.- Muçurana: corda grossa dos sacrifícios de guerra.

D.3 Eñambé!
Tou te, murú, rañé.
Oñarōrerobaséma.
Sakypoéra rupié,
170 jasó ko tába monéma
moropotára pupé.

D.1 To, ahé!
Abápe ke sobase,
kuibō omae ñemíma?
175 Moroupiaroéra aé,
oúramo nde resé,
temiminó rokesyma.

D.1 Eri, aujé!
Nde pipó Mbouiusú, gue?
180 Xe ikó, aikó nde súpa.
Ajú nde momorandúpa
xe porapití resé.

Paraná guasú rasápa,
ybytyribo guibebébo,
185 asó tupí moangaipápa,
acré, murú mombápa,
xe ratápe seroikébo.

Alto aí!
que venha ele antes aqui,
avançando a te encontrar.
Seguindo nós seu andar,
vamos tornar frenesi
de impureza este lugar.

Olá! quem
é aquele que lá vem
e olha para cá de esgueira?
É Moroupiaroéira
que aos Temiminós já tem,
por ti, tomado a dianteira.

(entra D.4 com 3 vítimas)

Basta! tu
és então o Boiuçu?
Sim, sou eu; vim procurar-te,
e descrever-te a minha arte
de matança e sururu. (9)

Já transpondo o grande rio
e sobrevoando a serra,
fui fazer aos Tupis guerra,
provocando o desvario
que ao grande fogo os desterra.

9.- Sururu: desorden, motim, briga.

D.1 Mbaé apiábap' aipó?
D.4 Tupinakia, ke iguára,
190 tiapyra moroupiára.
Murú, añé, ojangaó!
Ndojábi angái Jaguára...

Kuesé, karaíba ri
Ipokógi, japytiábo,
195 ñumitéripe imbojábo.
Setáma réra Mboijy.
Aépe imojípa, iguábo.

Rumby, karaíba osóbo,
ojepyka, xe rapiá.
200 Asó kac serasóbo.
Kapitãoamo guitekóbo,
ixupé ybombabuká.

Irõ, xe retangatú,
añánga maranijára,
205 Moroupiára, Mboiusú!
Tasóne ko tapijára
nde bojáramo serú.

D.3 Erubiá, xe rubangába,
tandemoembíá korí.
210 Ko aé xe kyreimbába
oikuá morapítí,
oikuá oromombába.

Que homens são estes funestos?
Tupiniquins! (10) têm seu lar
aqui; guias desonestos,
só sabem dar-se a doestos:
não são como o bom Jaguar...

Ontem a um bom cristão
agarraram e amarraram
submisso na solidão.
Boí se chama seu chão,
onde assado o devoraram.

De um cristão que ali passava
se vingaram, a meu mando:
a moqueá-lo o vou levando.
Como capitão eu estava,
de flechá-lo a ordem dando.

Portanto sou uma fera,
diabo senhor dos agravos.
Boiuçu, Moroupiarocera,
os tabajaras espera
trazer como teus escravos.

Podes crer, ó meu padrinho,
hoje terás muita presa.
Este valentão sozinho
sabe esmagar, de mansinho,
destruir qualquer defensa.

10.-Tupiniquins, Indiars do Espírito Santo com os quais se misturaram os temiminós de Guacaparim.

- D.1 Satangatú, tenipó
serimbaé resé e.
- 215 Ndaináni, temiminó
serokipyra jepé,
oerumána mombó.
- Emonánamo, Tupã
imoatangatú jepí
- 220 Ojojá, ko Tupansy,
jandé rerekomemoã
apiába rausúba ri.
- D.4 Ndamoabaetéi moxy.
Ixé Moroupiaroéra.
- 225 Iporangatú xe réra.
Ajuká, umuã, tupí,
Tupã momburuaroéra.
- Iánga abé rerók oá
xe ratá pupé sapyábo.
- 230 Koiré, akoéi ajá
temiminó, momoxyábo.
Iánga ajuKá potá.
- Ojoesé teõ asápe,
teté kañéma jabé,
- 235 Abá ánga reõ u ñe,
Tupána ñeénga abiápe.
Irô,aikuá mbaé...
- Talvez tenha sido forte,
no passado, o bom amigo.
Temiminós são de morte:
batizados, têm a sorte
de guardar o nome antigo.
- Pois sempre desta maneira
muito fortes os faz Deus
e Tupansy por primeira
também a nós descadeira,
por amor dos índios seus.
- Mas eu não temo esses vís:
Moroupiaroera sou eu;
nome formoso é o meu!
Matei outrora os Tupis
que desonravam o céu.
- Suas almas pagãs meti
no fogo que não se acalma.
Agora há pouco prendi
temiminó que venci.
Quero matar a sua alma!
- Eles se atracam de morte,
e, inda que os corpos não
morrem,
vem às almas a má sorte de a
lei quebrar do Deus forte...
Bem, eu sei coisas que oco-
rrrem!

- Aipó guijábo, nákyi xe.
Añonóng moroupiaroéra
240 tekó angaipába pupé.
Xe poromboá riré.
Jabaeté katú xe réra.
- Aé be, korí, abá
xe jusáneme imboáne,
245 pecado moñangukáne,
seõ re, seyytyka pa,
xe ratápe seroáne.
- D.2 Nde apysytatú pipó,
oré ñeénga rendúpa?
250 Xe apysykatú guitúpa.
D.2 Penei, rõ, tiasó
ke jaguapyka jakúpa.
- Perú apykába amó
255 mbegué jajomongetá,
toñandú umé abá.
Kori, nã, jandé rekó
jandé moaroápa, angá!
- D.1 Ererúpe nde pityma?
D.2 Kobé. Xe ratá, te, ogué!
260 Ndasasyi. Neíne endé,
eñána, serú ñemíma,
mbipe emondarõ sesé.
- Tal dizendo, não sou fraco:
adversários de renome,
com mil vicios, os ataco,
e os faço cair no saco...
É temível o meu nome.
- Hoje também a indiada
farei cair em meu laço:
em pecados eu a enlaço, para
arrastá-la à amurada
da fogueira de meu paço.
- Não estás tu satisfeito,
ouvindo nosso discurso?
Bem contente está meu peito!
Pois bem, sentados de jeito,
vamos prever nosso curso!.
- Trazei ca alguns assentos,
para baixinho falarnos:
Não fiquem índios atentos!
Assim os maus elementos
não estorvarão ficarmos.
- Trouxeste teu fumo aqui?
Ei-lo ... Oh! meu fogo apagou!
E que te importa isso a ti?
Rouba deles por aí:
ninguem saiba quem roubou!
D 2 sai e volta logo

- D.2 Irō! Xe jar, abebé.
Ko tatá xe so aguéra.
265 Ee, ke Tatapytéra
tuguapyk, uíme endé,
iké Moroupiaroéra.

- D.1 Pe ratangatú resé
guijekóka asó potá,
270 tábá pobupobú pa.
Ko xe jusána pupé
abá ánga amomboá.

- Nei, nde, Tatapytér:
abápe jarú korine?
275 Jaipysyk amó guaibíne.
Iangaipápa, iñemoyrondúer,
tatá pupé jasapyne.

- 280 Ndopyki iñeengatã
memé ñe oporoaguábo.
Iñeéng memoämomoã,
moéma ko omopoã
abá momoxymoxyábo.

- 285 Ndoimoguábi, oñemoyrō,
niñyrōi, ndijerekoábi,,
jepí ñe iporaakakábi,
osekyseyk teō.
Iñeénga asy ndopábi.

Pronto! o fogo aqui está:
roubei, voei, sem espera!
Bem, aqui Tatapitera
se sentará, e tu lá,
ali Moroupearoera

Sentam-se as vitimas e tratam sobre quem prenderão.

Na força de vosso braço
eu quero estar apoiado;
e ao revolver este espaço,
fazer cair no meu laço
as almas do povoado:

Eia tu, Tatapitera
quem hoje devoraremos?
Alguma velha megera
que rixa e pecados gera,
nós no fogo a queimaremos!

Elas não cessam seus ditos,
estão sempre discutindo:
os seus discursos malditos
erguem calúnias e mitos,
aos seus parentes ferindo.

Não joeiram, são briguentas;
não perdoam, são grosseiras;
sempre estão, como praguentas,
pedindo mortes violentas,
cruéis e sem fim paireiras.

- Osykyi kuñã majé
Karuára.
- 290 Ndopábi moropotára,
tesainána, marã e,
mondarõ, moéma abé.
Setã ñe xe rausupára
ko xe retáma pupé.
- 295 Ey, teñé, abaré Tupã resé
serobák potaraúpa.
Eri, osaáng jepé,
xe, te, xc rapiareté,
opyápe xe rerúpa.
- 300 Endépe, marã eré,
Mboiusú? Kaú mondá?
D.3 Xe te, xe rembiá potá
sabeipóra amó resé,
kuñã ri imoreká.
- 305 Xe po guyripe arekó
kunumí guasú angaipába,
tuñábae kakuába.
Ojepé oimbé añó,
nomoangaipábi ko tába.
- 310 Naxereroyroy guaibi.
Kuñã syguardajibóra
aipopóár, ajapiti.
Kuñamukú tába póra,
xe pyá pupé añomi...
- Mulher respeita o pagé
Caruara.
Não tem fim a grande vara
dos dissolutos sem fé.
Ladra e mexeriqueira é
toda a turba tabajara,
que em minha amizade cré.
- Esses sacerdotes querem
dá-los a Deus, mas em vão.
Oh! embora eles esperem,
de fato estes me preferem
e trazem no coração.
- E tu, que nos vais dizer,
Cauçu, Caumondá?
Pois eu, gosto de prender
certos beberrões de cá,
que só procuram mulher.
- Transviada mocidade
eu tenho em minha chefia,
e velhos de muita idade.
se eu os deixasse à vontade,
a aldeia não pecaria.
- As velhas eu não desprezo,
e esse mulherio vão
eu ato, eu arrasto preso.
As moças, que aqui eu prezo,
guardo no meu coração.

- 315 Abaré ndoguerobiári,
putúna rupi okaguábo,
Tupána rausupeábo.
Kuñã ri iñemomotári,
!Aipotá temã ...” ojábo.
- 320 Aeré,
moxy rekóu pysajé,
okibiñã asasápa
temirekó moangaipápa.
Omondarómo sesé,
325 kuñã ména cupeápa.
- Kuñã rakypué mondóbo,
apiába niapisai
kaá embeype osóbo.
Oñemíma, ndarojái,
330 imoabaeté oikóbo.
- Mendaroéra, ko reá,
ndéi, ojeakakápa.
Arobyk umé peká,
oymo murú osoápa,
335 Tupã ñeéngá rapiá.
- D.1 Aépe aé kuñã
noñeráni, imomarána?
D.3 Oimbory te, oimongéta!
Abá momañamañána
340 ári oikopotá!
- Não crêem nos sacerdotes,
renegam a Deus de dia,
de noite sorvem seus potes,
querem mulheres aos lotes,
dizendo: “Eu desejaria ...”
- Deste jeito,
passando noites a eito,
entram no lar atrevidos,
contra esposas destemidos,
e forçando-as a seu leito,
mulheres traem maridos.
- Ou, mandando-as em seu rasto,
os maridos não reparam,
quando fogem para o pasto.
No esconso do mato vasto
mil sujidades se amparam.
- Mesmo sabendo, os maridos
nada falam censurando.
Sem esforços meus renhidos,
continuam os traídos
sujeitos de Deus ao mando!
- E os maridos co’as mulheres
não se exaltam protestando?
Até brincam com dizeres!
Mesmo alguns têm seus prazeres
em as ficar espreitando!

D.2 Aipó jandé rorypába.
Jandé potaoáma e
tiasó serú taujé.

D.1 Ñambé, jandé kireimbába
345 tiaiñeengendú rañé.

Marã pe nde: Boiusú,
Moroupiár, Añangobý?
D.4 Xe abá ñeénga ri,
aipysy potá katú
350 morepeñandára ndi.

Aipó naxeábi potári.
Omaramoñamoñângá,
oimombói abá akângá.
Oiru ndojamotári
355 moronupâ momorângá.

Oikobé ko xe jybá.
Eiñé moxy ókoápa.
Abá ri opoaopoá
oporapixapixápa,
360 oporoirarombá.

“Ajuká pe murú ka!”
íc memé. Nixandógi
marána ri. Iaraá.
Akó Jaguañarõ iá
365 iñarõ, niputusógi.

Para nós isso é um gozo:
vamos depressa buscar
nossa quinhão venturoso!
Mas nosso herói valoroso
ouçamos antes falar.

Que dizes tu, Boiuçu,
Moroupiara, Anhangobi?
Eu pretendo e pretendi,
só metendo sururu,
prender os índios aqui.

Não preciso de guerreiros:
cles já vicem quebrando
cabeças em seus terreiros.
A seus próprios companheiros
até festejam surrando.

“Eis aqui estes meus braços:
com dolo abraçam os maus
erguem-se contra os devassos,
para esmurrá-los nos baços,
para espancá-los com paus”...

Dizem: “Eu vos patarei!”
e nunca seus prisioneiros
eles softam: são ligeiros.
Mas Jaguarão⁽¹¹⁾ prende a grei,
não a deixa nos terreiros.

11.- Jaguarão: provavelmente Jaguaruçu, o “Cão-Grande” embora no texto esteja Jaguanharõ. Assim se chamava também um sobrinho de Tibiriça, indiar Tupi, morto no assalto a Piratininga (9 de julho de 1562)

- D.1 Xe momotá pakatú
aipó pe ñeénga biã.
D.2 Aépe koí marã?
D.1 Aryry, xe momburú,
370 xe moaruá paí Tupã!
- Iporausubareté,
oangaturáma poruábo.
Ixy jerekóába, abé.
Ojoók jabaeté
375 iñmoyrõ nongatuábo,
- iangaipabeté jepé
ko pe rembiá potasába,
iangaipá jepé apiába,
kuñã ri imondá mbaé
380 kuñã abé imondosába.
- Ipoxy ñeengixoéra,
moéma mopuambára.
Apiába maramotára,
Moronupänupã koéra,
385 morapití, momboitára.
- Opá, emonã, tekoára
jandé ratá iajarõ.
D.3 Tiarasó sapyabo, rõ.
D.1 Irambuémo, sausupára,
390 Tupansy oipysyrõ.
- Eu queroa executar
vossos planos que escutei...
É para já começar?
Eu tremo por desafiar
e ofender o grande Rei.
- É ele a misericórdia,
que é seu próprio natural;
sua Mãe, toda concórdia,
estirpa toda a dise  rdia,
trocando em paz todo mal,
- embora sejam maldosas
estas presas cobiçadas,
e os homens maus, sem mais
glosas,
atra  oem as esposas
e as expuldem das moradas.
- Elas são bem maldizentes,
em calúnias de mil cores;
os homens espancadores
furiosos, veementes,
a terríveis matadores.
- Assim a tais habitantes
o nosso fogo os aguarda.
Queim  -los pois em instantes!
De vagar, vejamos antes
se a Mãe de Tupã os aguarda.

LÍRICA ESPAÑOLA

OBRAS
COMPLETAS 5º VOLUME

TOMO 2

P. Joseph
de
Anchieta, S.J.

Edições

Introdução, Notas e Tradução Versificada

P. ARMANDO CARDOSO, S. J.

- d.4 Aépe iangaipáme ñie,
Tupansy sausubaúbi?
d.1 omenbyra reõ re:
opabi abá rausúbi,
395 ikaturáma resé.
- Ndeiteé,
abá opýá pupé,
oangaipába moxyábo.
Aeré, imombeguábo,
400 Tupã moñyrómo be,
jandé retã jandé peábo.
- D.4 Jiabaibeté aipó!
Dnopyki, ñemombeguára,
jandé po suí sembiára.
405 Ané ã, aipó tekó
jandé mohanemijára.
- D.4 Ndoikói tebe amombaé
Tupã ñyronsabeyma?
D.1 Aáni. Setá, jepé,
410 oikuakubipyreyma,
iñyrongatú ixupé.
- D.4 Aépe ikuakubipyra?
D.1 Aé, Tupã ñemoyroáma,
ñyronsabeymaoáma.
415 Aipó jandé ratá guyra
poráma, sapypyramá.

Mas, sendo eles pecadores,
como os ama a Mãe do céu?
Pois que seu Filho morreu
por amor dos ofensores,
co'a morte a vida lhes deu.

Não em vão
o índio, no seu coração ,
os seus pecados condena;
depois confessa-os com pena,
e Deus lhe dá o perdão
e afasta-o da geena.

É terrível de se ver!
Portanto os que se confessam
fogem ao nosso poder?
Na verdade, assim não cessam
de mais nos empobrecer.

Mas então os condenados
obtêm o perdão de Deus?
Não! somente os confessados,
mesmo muitos, perdoados,
Deus os toma como seus.

E os mortos sem confissão?
Contra estes Deus se irritando
não há de perdoar-lhes, não!
ao fundo do fogo irão
onde ficarão queimando.

- Emoná, nongára amó
tiasó korí serú.
- D.2 Enei, temiminó
420 arébo ñe oimombeú
oangaipá miri añó.
- Tubixabeté osejá,
abaré suí imíma.
- D.1 Mbegué, tiasó seká
425 mbípe murú rokysyma
jandé ratá poraká.
- Ke! Pirataráka anguéra
mbegué pepópe, tóa!
- D.2 Aikobé, Tatapytéra.
430 Aikobé, Kaú mondá.
D.4 Aikobé, Moroupiaroéra.
- Oh! vamos agora nós
alguns deles arrastar!
Olha, esses Temiminós
as culpas pequenas sós
confessaram sem cessar,

e seus pecados mais vis
calaram ao sacerdote.
De vagar! vamos, gentis,
achar algum infeliz
e dar-lhe o fogo por lote.
- Oh!... uma alma, ali à espera!
Pirataraka será?
Els-me aqui, Tatapitera!
Els-me aqui, Caumondá!
Aqui, Moroupiaoera!
- Escondem-se e vem uma alma.**
- III ATO: PIRATARAKA**
- Alm. Marámbae piã ri?
Xe Pirataráka anguéra.
Asejá ko seomboéra.
- 435 Ase amoi ixuí.
Naisábi popytéra...
- Mas, que houve? onde aportei?
Alma de Pirataraka,
meu corpo agora deixei,
nem sequer as mãos cruzei;
saí dele inda tão fraca!(12)

12.- Os indiars sepultavam o corpo de cócoras, com as mãos cruzadas sobre o peito, dentro de grandes vasos de barro.

- Umámpe xe raperána
Iesu, xe rópa serã!
Xe soába Tupã retáma,
440 aépe xe soaoáma.
Aikuakatú ko biã...
- Tupã tekomoñangába
labyáramo raé,
opá aimopó jepé.
445 Aé, añé, xe rekoába,
serobiára resé be.
- Iko pebé jiabaí
xe rasó, putu guixóbo.
Xe reropiápe, abá ri,
450 kuépe ñie xe terasóbo,
xe rapé katú suí?
- Mamó, pakó, xe raroána
Karaibebé ikói?
Iesu, naxererasói!
455 Amó añangusú mañána
jepí memé xe mombói.
- Ju, añánga pikó ri!
Aári, te, ipópe, mã!
D.2 Epoã, nde piatã.
460 Ejekokatú xe ri.
Nitíbi mbaé memoã.
- Onde será meu caminho?
Jesus! talvez eu me engaño.
Para o céu eu me encaminho,
mas não sei se eu adivinho
meu destino soberano.
- Talvez tenha eu transgredido
algo das divinas leis,
embora as tenha cunprido.
O meu pouso prometido
é junto co'os bons fiéis.
- Até cá dificilmente
vim vindo na escuridão:
desviado me terão
os homens de minha gente
a algum escuro desvão?
- Onde em verdade há de estar
meu anjo da guarda amigo?
Jesus! não posso passar!
talvez me vá destroçar
algum diabo inimigo.
- Oh! os diabos de morte!
em suas mãos vou cair!...
Ergue-te, vamos, sê forte!
apoia-te em meu suporte:
nenhum risco te há de vir.

- D.3 Nde arybé.
Añeté, ko nde rapé
aé nde remiekára.
- 465 Ndaipotári nde ropára.
Tiasó xc irúmo be,
teresepiák Jandé J.ára.
- Alm.: Tasó uméne. Xe mokō
kuépe Mbouiusú amóne.
- 470 Nde apsyk aáni xoéne.
Xe kororõ, pysyrõ.
Nde suí murú mombóne.
- Kobé xe jurupará,
kobé arupareáka.
- 475 Jiabaeté katú nde aká.
Xe ri nde rembiá potá.
Kuéibo ñe xe rerobáka.
- D.4 (Oñemoteguaté, mã!)
oroguerasó korí ne,
480 aé katú nde rupí en.
Xe posáka, xe ratã.
- (Oroapék, oroesyne...)
- D.2 (Jiamurú , senoñána!)
Toropytybongatúne.
- 485 Oikobé paí Tupána
ixy abé, xe raróana.
Opoapík, jandú en.
- Tu morreste!
De fato, o caminho é este,
que procuravas à parte.
Eu não quero desviar-te:
Já que conmigo vieste,
para Deus eu vou levar-te.
- Não irei: devorar-me-á
por aí o Boiuçu!
Oh! ninguém te prenderá,
minha mão te guardará:
salva dos maus ficas tu!
- Aqui estão minhas flechas,
aqui meu arco entesado...
Os teus chifres fazem brechas
e em tuas garras me fechas...
Vou voltar para o outro lado!
- (A parte)**
(Oh! ela escapa da morte!)
pois eu te carregarei
e contigo bom serei.
Carrego pesos, sou forte!
- (A parte)**
(Tostar-te-ei e te assarei...)
(Oh! danada, ela se vai!)
pois eu te vou ajudar...
Cá está Deus, atentai!
minha guarda, sua Mãe,
que vos vem sempre esmagar.

- D.4 Nde roryb, Añangusú,
oroguerúr oré soába
490 ko Piratarakusú.
- D.1 Sekoábae kyreimbába.
Eri, aujé, peputuú!
- Marã pe sekoaguéra
pee imboaraoáma?
- 495 Jati sekó poxy poera.
Tupã reroyrõaguéra
oré ipykaoáma.
- Ndojeróki crimbaé,
oguerumána rausúpa,
500 sereyma resé be.
Jaroá tatá pupé,
serokaia serokúpa
- Alm.: Semoe, ojobaúpa.
Xe rerók eté paí.
- 505 Aroyrombá tekó poxy,
abaré ñeengendúpa.
Xe cristão, xe karaí.
- Tupã eté reroibiára
jaiporaká xe ybyña.
- 510 Abápe nde rerokára?
Alm.: Akó Ana guaibi rainha,
paí Tupã rausupára.
- Alegra-te, Anhanguçu,(13)
eu te trago esta comida,
o Piratarakuçu.
Oh! ele é um “boa-vida”....
bein! descansa Boiçu!
- Como viveu entre os seus,
para assim vós o prenderdes?
Tinha ele uns costumes verdes...
Os que detestam a Deus,
é um dever de os reterdes.
- Pois nunca foi batizado
e prezava o antigo nome,
como pagão abusado.
Pois seja precipitado
nesses fogos que consome.
- Eles mentem, os malditos:
o padre me batizou.
Depois os vícios proscritos,
segundo os sagrados ritos:
batizado, cristão sou!
- Minha fé não foi mesquinha,
pois meu coração encheu.
Quem foi a tua madrinha?
Foi Ana, velha rainha,
estimada lá no céu.

13.-Anhanguçú: Diabo-Grande, o chefe

- D.1 Marã pe nde rerokába
abaré reminonguéra?
515 Erásiku Peréra angába,
karaíba kubixába,
Kirimurépe ndaroéra.
- Aeré,
abareguasú abé
520 onóng Vásiku Perána.
Coutinho tuñámbae.
Aipó téra xe aroána.
Aé aromanõ ñie.
- D.3 Nde mojasúk ipó biã
paí, nde mongaraypa.
525 Aeré, ereikó memoã,
nde resapiári Tupã,
oré ñeénga morypa.
- 530 Sepyápe, erejakasó,
missa rendupabeyma.
Ereú memé soó.
Aretéreme, ereikó
kopíra resé, ko tyma.
- Dize-nos de uq eimaneira
o padre teu nomo lê.
O de Francisco Pereira,⁽¹⁴⁾
chefe brando da fronteira,
que habitou Querimurê.
- Mas após,
o bispo também de impôs
o do antigo senhorzinho,
Vasco Fernandes Coutinho.⁽¹⁵⁾
Este nome que me pôs,
morri com ele sozinho.
- Sim, ter-te-á batizado
o padre te abençoando.
Tu porém foste malvado,
ofendendo a Deus amado,
e a tentação aceitando.
- Sem mais, da aldeia correste,
sem ouvir missa ficando.
Tu sempre carne comeste;
dias santos estiveste
sem mais roçando e plantando.

14.-Francisco Pereira Coutinho: 1º donatário da Bahia, morto e comido pelos indiars.
15.- Vasco Fernandes Coutinho, donatário do Espírito Santo: nome recebido na crisma por Pirataraka.

- Alm.: Supié.
- 535 Xe rekó akuyi jepé
aé poéra , aimoasy.
Paí abaré supé
imombeguábo, jepí
imboepikatuábo be.
- 540 Tyguyrō, rasype e,
kuñā eremondamondá?
Maráni ndoikói jepé,
erepopoár ybyrá
nde remirekó resé!
- 545 Kuiá, ñe itingatingábi,
erejangaó abá:
“Airarō pe, murú, eá!
nambō biruã”, ejábo.
Oporapitipotá.
- 550 Emonã, tekoaraúba
okái xe ratá pupé.
- Alm.: Imboasy eyma e.
Ixé, te, Tupã, xe rúba,
aimongetá memé ñe.
- 555 Xe katuráma mombóia
xe angaipába rapirómo,
ipeábo, imomanómo,
xe jára reõ renõia,
imombíka, imoñyrómo.
- Sim, perfeito!
Essas ações tenho feito:
mas delas me arrependi;
ao padre eu as repeti,
e, segundo o seu preceito,
a penitência cumpri.
- Pois então, arrependido,
inda agredias mulheres?
e, apesar de tu não teres
mulher má, és um marido
que com pauladas a feres?
- Cambaleando de bebida,
tu cochichaste aos colegas:
“Eia, tolos, minha vida
será a todos guarida!”
e fizeram coisas cegas.
- Assim os tristes vieram
a se queimar no meu fogo.
Eles não se arrependeram,
Deus meu pai não conhecêram,
a quem rezo em desafogo.
- O céu futuro visando
e chorando meus pecados,
e os afastando e matando,
meu Senhor morto invocando,
eles me foram perdoados.

- 560 Nde poropotarixuéra
ndoiretéi nde suí.
Nde mondá be ipó kauí.
Kuépe kuñã mendaroéra
ereí momoxy moxy.
- 565 Mondarõ, ñicengaíba,
moéma, nde resemõ.
Mosaréia, ñemoryba,
queéna kaú aíba,
marána, moroybõ.
- 570 Oroikó memé nde pyri,
pecado moñanguká.
Ndéi , ñe, sapoasapoá
ybykuí tínga iguyri...
Opakatú oroiapapá.
- 575 Erese potá teñé
orepó guyra suí!
Eri, oromoauje.!
Tatá nde arô eté,
ipupé tercjesy.
- 580 Opá xe rekó angaipába
ajoók, guijaseguábo,
paí supé imombeguábo.
Sepyrama, xe poaitába
supibé imopokatuábo.
- Em teu impuro caminho ,
tu sempre encontraste entrada.
Tu roubaste certo vinho,
fazendo feio carinho
a certa mulher casada.
- De roubos, maledicências,
mentiras etás coberto.
Em brincar com indecências,
em cauinhar com pendências,
em briga e flecha és espero.
- Ficamos-te sempre ao lado
para pecares. Tu mudó
o que tinhas ocultado
na areia, não tens falado...
Pois nós numeramos tudo!
- Da força de nossa mão
queres em vão escapar:
aqui te vim destroçar.
Os fogos te guardarão
e neles te vais assar.
- Não! todos os meus pecados
lamentando, os repeli:
foram todos confessados
e em penitência pagados,
que integralmente cumprí.

- 585 Ajá pa jekoakúba,
Tupã ñeénga asaáng.
Arekó angaturã.
Xe anáma poreausúba.
Guype, añenupánupã.
- 590 Ixé, xe katú ndaéi,
xe kyiá te turusú,
aé xe jára lesu
oguguy pupé xe réi,
oñyronamongatú.
- 595 Jabaetépe téra, mä!
Sai, naxemomanõi!
- Alm.: Aityk pa tekó memoã.
Irõ! Ojepé tiruã
pecado ndaromanõi!
- 600 Torosóne, Añangusú.
Oré retyyk, oré nóniga.
- D.1 Pepytá, manemusú!
Taipobú sygué apóniga!
Ojomí amó jandú!
- 605 Nde roryrorybaú.
Xe bojá momaraá.
Eré teñé ejerobiá.
Xe toropysykatú,
xe mondépe nde mboá.
- Eu fiz os jejuns prescritos,
guardei a divina lei,
pratiquei atos bonitos
com meus parentes benditos.
Muito me disciplinei.
- O pecado me manchou
e me tirou toda luz;
mas o meu Senhor Jesus
em seu sangre me lavou
e absolveu com sua cruz.
- Que terrível nome ouvi,
que me deixa atormentado!...
Os meus vícios reprimi
e, graças a Deus, morri
sem nem sequer um pecado!
- Anhanguçu, fugiremos?
Pois ele nos derrotou!
Moleirões, nós ficaremos!
Paz à turma não daremos
dos pansudos que escapou.
- Não tens razão de alegrias:
meus servos te envergonharam.
Em vão dissesseste que crias,
Agora em prisões profias
e meus laços te enredaram.

- 610 Ñemombeú pa meé
Tupã abá rausúba ri.
Endé, te, nde resapiári
pecado míma ojepé,
ndereimombeú potári.
- 615 Aáni, naikuakúbi
mabaé, xe ñemombeguápe.
Tupã rekó kuapápe,
nañemombeupousúbi,
xébo iñyrô motasápe.
- 620 Pecára setá jepémo,
turusú jepcimo osoápa,
oimombeúpamo asémo
iñyrô ñe pabeñémo,
Tupã ñemoyrômogápa.
- 625 Oikuakúmo amó abá
tekopoéra ojepé iñómo,
Tupána niñyroixómo
imimbáramo oipeá,
pe ratápe ñe imombómo.
- 630 Emonã, tekó kuápa,
najomi amómbae.
- D.1 Aáni, ereñomi ñe.
Akoéime, japyrasápa
xe nde moingosábae.
- Confessaria a fraquezza
todo o índio que a Deus amasse.
Mas te apanhei de surpresa,
escondendo una vileza,
ao confessar face a face.
- Oh! eu não, não escondi
coisa alguma, ao confessar.
As leis de Deus conheci;
não confessando, temi
de Deus não me perdoar.
- Sejam embora os pecados
mui grandes e numerosos,
se são todos confessados,
serão todos perdoados:
não serão a Deus odiosos.
- Porém se um índio esconder
embora uma só ação,
não dará Deus o perdão
e seu não irá mais ser:
cairá em vossa mão.
- Assim, sabendo a doutrina
não escondi coisa alguma.
Escondeste, sim, ladina!
Fiz-te dizer, por má sina,
umas mentiras, em suma.

- 635 Nandé ruã te pakó
kuñã ri erejemomotá?
Kuesé nde remirekó
mañánamo ereimondó •
endébo seruruká.
- Alm.: To, añé ko oikó emónã!
Kuñã uúba xe rausú.
D.1 Aépe, ereimombeú
aé resé nde mondá?
Alm.: Xe resarái te katú.
- 645 Añangerekó, jepé,
aipó supé nabasémi.
Añé, naxeremoémi.
D.1 Aã, senotyamo e,
imíma nderenosémi!
- 650 Xe resá pupé katú
asepiák nde imimaguéra.
Eipiák, Moroupiaroéra!
Eipytybõ, Kausú!
Esapy, Tatapytéra!
- 655 Tupansy,
nde maenduá xe ri!
Ejorí, xe repeñána!
Toú taujé xe raroána
xe pisyrómo ixuí,
660 imondábo, imomarána!
- Não é verdade que um dia
cobiçaste algo a mulheres?
A esposa, que tudo via,
puseste a espreitar a via,
a fim de a ti o trazeres.
- Ah! foi mesmo! pois eu gosto
de flechas feitas por elas.
Então, confessas? aposto
que as roubaste de seu posto.
Já nada me lembro delas.
- Embora muito tentado,
com elas eu não me vim:
não menti portanto assim.
Assim foi: de envergonhado
escondeste-as no capim.
- Meus olhos de Anhangüeu
viram quem as escondera...
Olha, Moroupiaroera!
ajuda-me, Caùçu!
Queima-o, Tatapitera!
- Tupansy,
lembra-te agora de mi!
Vem, que me estão atacando!
Venha o anjo venerando
guardar-me deles aqui,
e afugentar esse bando.

Aparece um Anjo

- D.1 Ke! Urutaurána rúri!
D.2 Karaibebé piã?
D.3 Karaibebé scrã.
Alm.: Añé, pe mondyia túri.
665 Xe pixã korínc, mã!
- Anj.: Pepoí
xe remiarõ suí!
Marã pe peikó sesé?
D.2 Oré rembiaroéra e.
670 Akoéime oekó poxy,
mombeú eyme re.
- Alm.: Xe resarái, je, guitekóbo.
Nasejapotá ruã!
Ejorí, xe sumarã
675 retyka, moxy mombó!
Taujé, xe rekuyi atã!
- Anj.: Pepoí ixuí, aipó!
Nopoasygasygábi.
D.3 Eri, ndoreabangábi!
680 Saroánamo kaikó.
D.3 To, añé, ndorokuábi!
- Marã pe ereipysyrõ
oré kaneõaguéra?
Tupansy rausuparoéra
Anj.: Ikó xe remiarõ.
685 Pee, pe sumarã mboéra.
- Olha, parece urutau...
Será um ando de céu?
Algum anjo que desceu?...
Sim, vem punir o que é mau!
ai! que o bicado sou eu!
- Arredai
do protegido que vai!
Por que estais vos a seu lado?
Fol por nós aprisionado:
pois, como quem sempre cai,
nunca andava confessado.
- Eu sou mesmo um esquecido:
não foi porém por querer.
Oh! vem essas maus venceer,
expulsá-los destemido!
Logo! pois vêm-me prender!.
- Arredai, que eje já tarda!
Não lhe molesteis a via
Ora, quem nos acovarda?...
Sou o seu Anjo da Guarda!
Ah! sim, não te conhecia!
- Então dás a liberdade
a esta presa nossa amiga?
A Virgem lhe tem piedade:
Sou guarda que vos invade,
ordem de vossa inimiga!

- Pejuraraguái. Sekó
rekyia, ndoikuakúbi.
Tekó poxy poéra amó
oguesaráimo ño.
690 Aipó tekó noñandúbi.
- Ndeiteé, Tupána sy,
omembyramo imoingóbo.
Xe te, xe mboú korí
pe moañána, pe mondóbo
ikó setáma suí.
695
- Tupansy ko tabikára
napemoembiapotári.
Ndaeté iporausubári.
Opá ko tába pupiára
700 omembyramo ipapári.
- Pekoá, taujé, ke suí!
Penemeté rerosyia!
Tupansy, Santa Maria,
Iesu omembyra nde,
705 Oú moáng pe mondyia.
- Napeapysái, jandú,
peporapítí potá,
pee aé pejekoá,
710 ko tába pobupobú.
Pekoá, tatápe peá!
- Mentistes! Suas ações,
ela não as escondeu:
muitas suas ofensões
foram apenas senões
que esqueceu, não percebeu.
- Por isso a Mãe do Senhor
e o Filho a mandam salvar.
Mas a mim mandam-me pôr
nesta terra, e vosso horror
daqui pra sempre expulsar.
- A Mãe de Deus não deseja
que prendais seus habitantes:
ela os ama e são amantes,
pois os filhos desta igreja
são seus filhos triunfantes.
- Ide-vos a vossa via,
saí daqui, vamos, sus!
senão vos espantaria
Tupansy, Santa Maria
com o seu Filho Jesus.
- Não espereis continuar
o vosso assassínio eterno,
contra a aldeia vos lançar
para toda a perturbar....
Ide-vos, caí no inferno!

Jiamurú, opá be ñe
pekái ojepeguára en.
langaturã, kioré,
715 paí Tupã rausúpa ñe.
Xe remiarõ jandúne.

D.1 Akái, nasepiá potári
jabae t katú sobá!
Asópe guibebébo, eá!
720 Xe abé, naxepopoári.
Xe nupānupāmuká.

D.3 Sekoábae kué kuñã
oré akángá japítí.
D.4 Oré akángá óka potá,
725 oré moaparapará,
oré poár, oré pyapyk.

Tasejáne moxy, rō.
Tasóne Paratyipe.
D.3 Tupinakfia rejype
730 amó amó taybō.
D.2 Xe te korí Rerytype.

D.1 Xe korí kuépe katú
Itareimiríme asóne.
Ybyóka asapekóne,
735 Itaóka abé aipobú,
ruubi Jupaogoaóne.

Afastam-se para um canto

Que vossa turma maldita
no fogo para sempre arda!
Temos todos esta dita;
pela bondade infinita,
estarei sempre de guarda!

Ai! não quero contemplar
o seu arrogante rosto;
vou voando do meu posto!
Eu também!....vai-me amarrar,
espancar com muito gosto.

Aí está a Mulher
que a cabeça nos esmaga:
quer-nos a fronte romper,
té ao chão nos abater,
orpimir-nos como praga. (16)

Eu me irei ao Parati,
Deixando estes em má hora.
No bando Tupinaque,
Flecharei alguns aí.
Vou-me a Reritiba agora!

Eu já hoje façco a troca:
Irei a Itareímirim,
visitarei Ibioca,
revilverei Itaoca,
Jupaóguáó eñfim.

16.- Alusão à Imaculada Conceição, protetora da aldeia

Anj.: Jandeté, jandé retáma,
ybáka tixepeñã.
tosausúpa nde anáma.

740 Tupansy angaturáma
tomombó tckó memoã.

Tupansy porausubára
ko tába osarongatú.

745 Imembyreté Jesu
opakatú tapijára
okipyribe osausú.

Tosapiá pabe abá
paí Iesu, imoctébo,
opyá pupé imoingébo.

750 Toú serasóbo pa
ybákupe eroikébo.

Alm.: Tosendú ai'po ndeé,
Iesu ñeénga puruábo.
Jandeté, tiabebé

755 Tupã rorypápe ñe,
aujérama japytábo.

Anj.: Perory,
xc rayretá, xc ri.
Ko alkó pepysyrómo.

760 Ajúr ybá suí
perokybyã rupi,
jepí ñe pepatybómo.

(Desaparecen os Diabos)

Cuanto a nós e nossas gentes,
o céu nos procurará,
por amor de teus parentes.
Todos os malevolentes
Tupansy expulsará.

Compassiva em nosso mal,
à sua guarda nos chama.
Jesus, seu filho real,
a seus tapijaras ama,
aldeados no arraial.

Obedeçam co'afeição
os índios ao bom Jesus
e o ponham no coração.
Tendo-o consigo, serão
aceitos na eterna luz.

Ouçam pois o que tu dizes
e cumpram a lei de Deus,
na verdade, sem deslises.
Assim voamos felizes
à gloria eterna de céus.

(Faz a sua prática aos indiars)

Alegrai-vos,
filhos meus, e levantai-vos!
Para proteger-vos, eu
aqui estou; vim do céu!
Ao pé de mim ajuntai-vos:
dou-vos todo auxilio meu!

- Ko tába renyreme,
pe pyri ñe xe rekóu.
765 Ndarojái mamó xe sóu.
Tába raroánamo ñe
Jandé Jára xe moingóu.
- Angiré
peporeausútib umé.
770 Tasesãi ko pe retáma
ára momorângá ñe
timaenduá pe resé
Tupansy angaturáma.
- Tosopá tekó angaipába
ko Guarapari suí.
775 Tokañe tekó poxy,
Tupã tekó moñangába
timopó memé jepí.
- Xe ikó. Asausú pe ánga,
sarómo, iporausubóka,
780 ko ára pukúi ipokóka,
imoaisóbo, imomorângá,
tekó poéra rekoabóka.
- Mac, añângá aimondó,
785 satápe murú reytyka.
Naipotári pe ri ixyka,
memé ñe opoapekó,
pe rarómo, pe repayka.
- Esta taba iluminando,
eu junto de vós estou,
jamais daqui de ausentando.
Pois de guardar este bando
o Senhor me encarregou.
- Dora em diante,
será a aldeia exultante.
Felictito este país,
agora muito feliz;
pois a Mãe de Deus amante
recordar-se dele quis.
- Expulsa seja a maldade
aqui de Guarapatiim!
Acabe a malignidade,
para só a Divindade
nela dominar sem fim!
- Amo vossa alma, guardando-a,
cá estou, pois me é querida,
e nesta festa guiando-a,
com a graça embelezando-a,
afasto-a de velha vida.
- Vistes daqui expulsar
os demos que derrotei.
Não mais me quero afastar,
mas sempre convosco estar,
pois sempre vos guardarei.

- Peteumé,
 790 pe poxyramo angiré,
 tokañe perekó puéra
 — kaú, aguasá nembuéra,
 temoéma, marã e,
 joapyxába, maranduéra.
- Pejorí,
 800 pebáka Tupã koty.
 Pe pyá pupé serúpa,
 tapesó pejekosúpa
 ipotaripyra ri,
 805 ijypype ñe pejúpa.
- Amém.
- Já enfim,
 evitai o que é ruim:
 desterrai a velha vida,
 feio adultério, bebida,
 mentira, brio;ga, motim,
 vil assassinio, ferida.
- Vinde, amados,
 para Deus, bem a sus lados!
 Trazendo-o no coração,
 ireis gozar na amplidão,
 junto aos bem-aventurados,
 em sua própria mansão.
- Amém.

ACTO IV DESPEDIDA DAS IMAGENS

(Récita ou canto de um ou mais atores)

- Eva, jandé sy ypy,
 Ofiemomotareté
 ybá porângá resé,
 mbóla ñeénga rupí
 5 ijikyébo, iguábo ñe.
- Aé oména supé
 ybá u ukaraúbi.
 Oguemirekó resé,
 iména ndoupousúbi,
 10 jandé reõ janondé.
- Eva, nossa māc primeira,
 cobiçou o grande engano,
 ao ver a fruta fagueira;
 à voz da cobra ligeira,
 colheu e comeu seu dano.
- Ao marido, depois, ela
 induz a comer sêm mais.
 Por amor da esposa bela,
 o marido se rebela,
 antes de sermos mortais.

- Oguembyáramo, pabé
añángua jandé pysígi.
Oekó poxy resé,
opabi abá mondygi
15 ogorybamo memé.
- Santa Maria resé
tekó poxy ndobasémi.
Oekó katú pupé,
añángua apypyka ñe,
20 moxy rekó mokañémi.
- Ojopyk murú akángua,
imoatãeyngatuábo.
Sory katú jandé ánga
Tupã rekó momorángua;
25 añángua rausú peábo.
- Jandé jára mongatú
tirekó Santa Maria
añángua timomburú.
Tupansy, tiasausú,
30 sesé jañemoryrya.
- Sekó katú rerekóbo,
jandé ánga jekosúbi.
Nimaranangái oikóbo,
memé Jesus jandé subi,
35 jandé repokopekóbo.
- A todos, quais suas preias,
nos apanhou esse imundo,
e, com máximas alheias
e eternas folganças feias,
ele abrasou todo mundo.
- Não se chegou a Maria
o pecado original:
em sua santa alegria
calcou o demônio e fazia
da terra fugir o mal.
- Ela a cabeça lhe esmaga,
pois é muito forte e casta,
e a força de Deus afaga
a nossa pobre alma em chaga,
e o amor do diabo afasta.
- A Nossa Senhor louvemos,
por criar Santa Maria,
para confundir os demônios.
a Mãe de Deus respeitemos
e amemos com alegris.
- De bons hábitos haver
regozija-se nossa alma,
e assim vivendo se acalma:
pois Jesus a virá ver,
visitando-a com calma.

- Omembryra irúmo be,
Tupansy, Santa Maria,
asé sumarã mondyia,
asé súbi jepí ñe,
40 ixuí asé rejyia.
- Tiaé, jandé pyápe,
Santa Maria rerúpa,
sekó katú potasápe,
jandé ángime sausúpa,
45 jasó Tupã rorypápe.
- ACTO.V: DANÇA DE DEZ MENINOS:**
(com canto e música)
<p>1º</p> <p>Pejorí, xe iru etá,
tiasó Maria supa.
Iñeéng poráng endúpa,
jandé eíba toipeá.</p> <p>50</p> <p>Enei, tiasó taujé
ixupé jajerurébo
toimeéng korí jandébo
omemby porangeté.</p> <p>55</p> <p>Iporausúba katú
Tupansy, Santa Maria.
Emonánamo, asausú,
sesé guñemoryrya.</p> | <p>1º</p> <p>Ó vinde, meus bons amigos!
vamos visitar Maria:
suas vozes de harmonia
nos livrarão de perigos.</p> <p>2º</p> <p>Vamos depressa, sorrindo,
vamos suplicar a ela
que hoje nos dê, toda bela,
a Jesus, seu filho lindo.</p> <p>3º</p> <p>Mirecicórdis é o teor
de mãe de Jesus, Maria:
ama-la é uma tirania,
submeto-me ao seu amor.</p> |
|---|---|

4º

- Maria ikatueté.
Noñandúi moropotára,
60 oñemonñáng jandé jára
sygue poránga pupé.

4º

Maria, que é toda amor,
sem pecado original,
em seu ventre virginal
concebeu Nosso Senhor.

5º

- Añeté, ko serapoã
Maria rekó poránga.
Ndeiteé, ipupé Tupã
65 pitângamo oñemoñângá.

5º

De Maria a fama alcança
sua virtude tão bela:
por isso Deus dentro dela
se tornou uma criança.

6º

- Virgem ramo oikokobé,
Maria, kuñangatú,
peruáramo, raé,
tekó poxy oimomburú.

6º

Só como virgin viveu
Maria, santa Senhora:
engravidando ela embora,
sempre ao pecado venceu.

7º

- Noipotári, jandé ri,
jandé sumarã puáma,
jandé rekó katuráma
oimeenguká jepí.

7º

Contra nós ela não quer
que se erga nossa maldade,
para que a felicidade
nos seja eterno prazer.

8º

- Imembyra oár, umuã,
75 amó putúna resé,
pitangi porangeté.
Ixy nasuguy tiruã,
jakuí, nicoári, ñe.

8º

Seu Filho, qual sol nascente,
certa noite despontou,
menininho resplendente.
Sua mãe nada sangrou,
como virgin realmente.

9º

- Jesus imembyra réra,
aé jandé pysyrō.
80 Sekó omongaturō
jandé rekó poxy poéra.

9º

O nome dele é Jesus,
porque a todos nos salvou.
Nossos hábitos tornou
virtuosos sua luz.

10º

- Asausú katú potá
xe jari, paí Iesu.
85 Timaendúa katú
xe resé, xe rausubá.

10º

Pois eu quero muito amar
Jesus, o meu Sanhorzinho.
Queira ser meu amiguinho,
sempre de mim se lembrar.

6.- NA FESTA DE S. LOURENZO

1587 urtearen erdialdera Antxieta, probintzial izanik, Rio de Janeiroko jesuiten ikastetxea bisitatzen ari zela, jakin zuen Rio Janeiroko itsas adarraren beste aldean San Lourenzo aldeia deiturikoan (gaur egun Niterói hiria bezala ezagutzen dena), abuztuaren 10eko San Lourenzo jaiko ospakizunak prestatzen ari zirela eta ospakizun horietako bat “Pregaçao Universal” antzerkia zela. Gure Antxietak ospakizun garrantzitsu honetarako beste antzerki berri bat prestatzca erabaki zuen, horretarako San Lourenzoren bizitzako pasadizuak eta “Pregaçao Universalen” zenbait eszena hartuz, eta gainera tupierazko elkarritzketak Iuzatuz auto berria osatu zuen, “Na festa de S. Lourenzo” deituriko antzerkia. Antxietak mutnaiarako astirik ez zuelakoz, Manuel de Coutok antolatu zuen.

DATA:

1587ko abuztuaren 10a.

ALDEIA:

San Lourenzo (gaur egun Niterói hiria bezala ezagutua eta Rio de Janeiro itsas adarraren beste aldean dagoena.)

TAULA:

San Lourenzo aldeiaren sarrera eta S. Lorenzo ermita ataria.

JOKALARIAK:

Guaixará (buruzagia); Aimberé eta Saravaia buruzagiaren morroiak; eta Tataurana, Urubu, Juaguaruçu, Caboré hauen lagunak. San Sebastian Rio de Janeiroko eta San Lourenzo aldeiako zaindariak; Aingerua hegalak margo bereziekin; bahitutako indiarak eta gaztetxoek dantzari eta kantari.

HIZKUNTZA:

Tupiera, portugesa eta gaztelera.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- S. Lourenzo aldeiaren sarreran, saindu martiriaren afaria, kantuz eta dantzaz eskeintzen dute.

II.- Guaixará, tamoio indiarak, Aimberé eta Saravia morroia deitzen ditu eta agintzen dic, S. Lourenzo aldeia lizun dezatela. Horretan saiatzen ari direla Sebastian eta Lourenzo sainduak aldeia defendatzera etortzen dira eta deabruak kanpora botatzen dituzte.

III.- Decio eta Valerio enperadore erromatarren elkarritzeta. Aingerua agertzen da eta biak zigortzen ditu. Enperadoreak infernuan kiskaltzen ari diren bitartean, Ainbirék bi hauen balen-driak kontatzen ditu. Enperadoreek sufrimendua ezin dute gainditu eta heriotza eskatzen dute.

IV.- S. Lourenzok hiritarrei eskatzen die Jainkoarenganako konfidantza, karitatea eta damutasuna izan dezaten.

V.- S. Lourenzoren hiletako prozesioa. Indiar gaztetxoek dantza eta kantuz herritarra alaitzen dituzte.

7.- MARÇEL BELIARTE

Marçel Beliarte, probintzial karguan Antxietaren ordezkari izendatua izan zen eta 1577ko maiatzaren 7an Brasilgo Pernambucora iritxi zen. 1578 urtean Bahiara probintzial kargua hartzen joan zen. Probintzial izendatu eta handik urte betera, 1579 urtean, Espíritu Santo lurraldeko aldeiak bisitatzen joan zen. Ospakizun bat zen honelako pertsonalitate batek bisita egitea eta, honen oroitmenez, auto txiki bat prestatu zuen Antxietak.

DATA:

1589 urtea.

ALDEIA:

Guaraparim, Espiritu Santuko lurraldean.

TAULA:

Guaraparimgo kaia eta Santa Ana elizaren ataria.

JOKALARIAK:

Indiar bat (ondo apainduta bahituen hilketarako); bi deabru; aingerua (taparra bo eta indiarren katxiporra batekin) eta 10 gaztetxo dantzari.

HIZKUNTZA:

Tupiera eta portugesa.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Kaian, M. Beliarte errezibituaz, portugesez bere bizitzako tituluak eta Guaraparim aldeiaren berezitasunak adierazten zaizkio, indiar berak ondoren tupieraz Beliarteren bizitzako pasiduzuak kontatzen ditu.

II.- Prozesioan Santa Ana elizaren atarira joaten direnean bi deabruek elkarritzketa bat egiten dute, bertan gizon txuriek indiarrei egiten dizkieten kalteez mintzatzen direlarik. Deabruak Guaraparim aldeiari gogor erasoko diotela esaten hasten direnean aingeru bat azaltzen da eta aldeiatik bidaltzen ditu.

III.- Deabru bat berriro aldeiara etortzen da eta harropuzkeriak esaten hasten da, momentu horretan indiar hiltzaileak deabrua jotzen du eta burua odoletan duela aldeiatik bidaltzen du.

IV.-Hamar indiar gaztetxok dantzak eskeintzen dituzte, M. Beliarteren ohoretan.

V.- Eliz ataritik eliz barrura prozesioan doazela probintzialak bedeinkatzen ditu bertakoak eta Ama Mariari kantuak eskaintzen amaitzen da ikuskizuna.

8.- DIA DA ASSUNÇÃO, QUANDO LEVARAM SUA IMAGEN A RERITIBA

Reritiba aldeia 1570 urtean Antxietak sortu zuen, probintzial zelarik, eta gaur egun Antxieta hiria bezala ezagutzen da. Aldeia hau osatzen zuten indiarrek tupinikinak ziren, eta aldeia hau Espiritu Santoko lurrualdean zegoen.

Aldeia honen garapena handia eta azkarra izan zen, baso barruan aurkitutako meatzeek eragina handia izan zuten garapenean. Hasieran portugeseek egiten zuten lan meategietan, baina ondoren indiar kris-tautuen langintza bihurtu zen, hauek basoko bizitza atzean utzi eta Reritiba aldeiara bizitzera etortzen zirelarik. Kuriositate bezala esan behar da 1597 urtean Reritiban 3.000 mila indiar bizi zirela eta, ziote-nez, gchienak giristinoak ziren. Gaur egun, sasoi hartan jesuitek egin-dako egoitza mendi koxkor baten gainean kontserbatzen da eta museo bezala erabiltzen. Bertan beste hainbat erlikiaaren artean Jose Antxieta dohatsuaren hezur bat dago.

DATA:

1590ko abuztuaren 15a.

ALDEA:

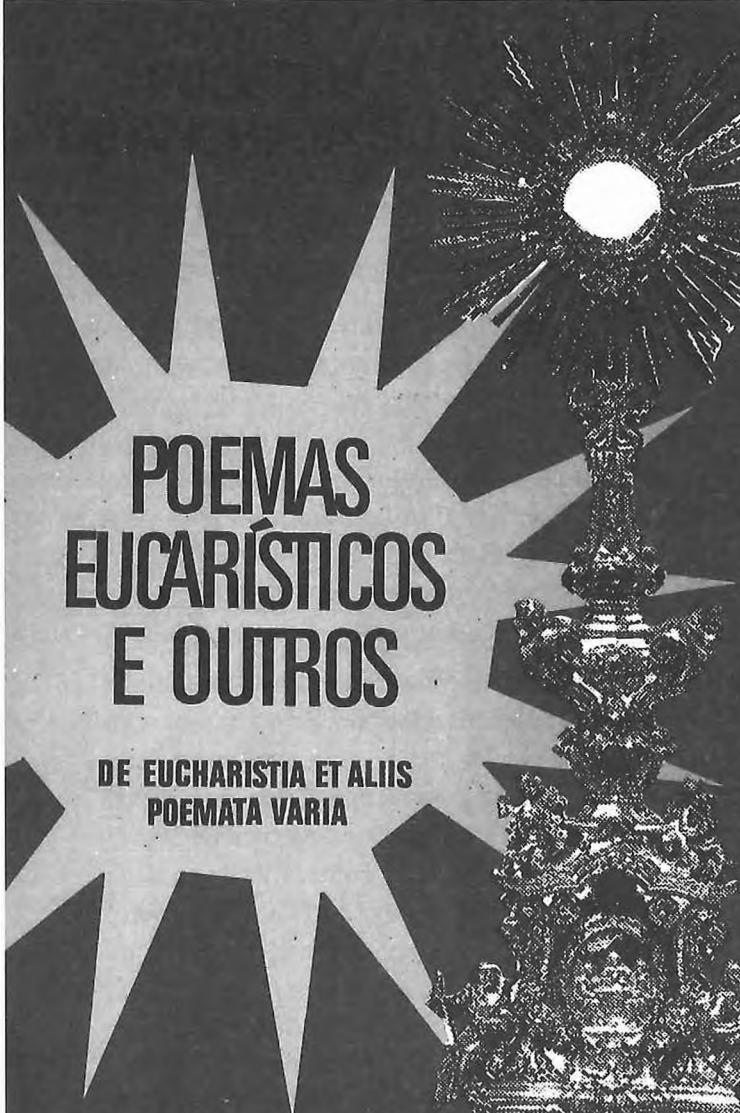
Reritiba (gaur egun Antxieta hiria bezala ezagutua), Espiritu Santo lurrualdean.

TAULA:

Reritibako kaia, elizako ataria eta azkenik eliza barrua.

JOKALARIAK:

Gaztetxoen korua, deabrua bere zenbait adiskiderekin, 6 indiar jentil eta 2 indiar giristino dantzari.

POEMAS EUCARÍSTICOS E OUTROS

**DE EUCHARISTIA ET ALIIS
POEMATA VARIA**

HIZKUNTZA:

Tupiera

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

- I.- Kaian bost indiar gaztetzok, prozesioa hasi aurretik, Asuntziongo Ama Birjinaren irudiari agurra egiten diote.
- II.- Eliz atarira prozesioa iristen denean aingeruak Ama Birjinari eskatzen dio Reritiba aldeiaren zaindari izateko. Deabruek hau ikusirik ospakizuna galerazi nahi dute, baina aingeruak deabruak bidaltzen ditu.
- III.- Sei indiar jentil dantzarik eta beste bi indiar giristinoek Ama Birjinaren irudiaren aurrean dantzak eskaintzen dituzte.
- IV.- Hiru tributako (tamoio, tupinikin eta tupinanba) buruzagiek Ama Birjinaren irudia ohoratzen dute.
- V.- Prozesioan Asuntziongo Ama Birjinari kantuak eskainiz herritarrek elizara sartzen dira.

9.- RECEBIMENTO DO P. BARTOLOMEU SIMÕES PEREIRA

1577 urtean, B. Simões Rio de Janeiroko administradore izendatua izan zen, 1578 urtean hiri honetara iritsi zen eta 24 urte inguru kargu honetan egon ondoren utzi egin zuen. Espiritu Santo Iurraldeko Vitorian jesuitek zuten etxera erretiratu zen, bere adiskide zen Antxietaren ingurura, 1592 urte inguruan, indiarren aldeiak bisitatuz bataiatutako indiarrei doktrina erakusteko. Lurralde horretako aldeia batean Antxietak gure gizon hau erreuibitzeko auto labur bat prestatu zuen.

Bost urte beranduago A. Bartolomeuk Vitoriako elizan parte hartu zuen Antxietaren hiletetan. Antxietaren gorpua bizkarrean indiaurrek Reritibatik Vitoriara ekarri zuten eta hiletan prelatu honek Antxietari “Brasilgo apostoloa” titulua eman zion. Eta geroztik egunetik egunera Jose Antxieta hobeto ezagutzen joan garen guzton onespena duela iruditzen zait.

DATA:

1591 urtearen azkencan edo 1592 urtearen hasieran.

ALDEIA:

Espiritu Santo lurraldeko aldeia batean.

TAULA:

Aldeiako kaia eta elizaren atarian.

JOKALARIAK:

Bi indiar (bata perikitoz jantzirik eta bestea portuges kolonoen antzera), hamar indiar gazte dantzari, errezzitalzaile eta kantore.

HIZKUNTZA:

Tupiera eta portugesa.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Bost indiarrek, kantuz eta dantzaz, prelatu bisitariari ongi etorreria ematen diote.

II.- Prozesioan elizako atarira joaten dira eta han bi indiarrek, bata perikitoz eta bestea portuges kolonoaz jantzita, elkarritzetari ekiten diote, batek galduetan cta bestek erantzunaz prelatuaren bitzaren pasarteak aipatzen dituzte.

III.- Ikusle guztiekin B. Simōesi esku gainean musu emanaz ondratzen dute.

IV.- Ikuskizunari amaiera emateko 10 indiarrek dantzaz eta “Tupansy Angaturama” kantatuz ikusleei adio esaten diete.

10.- AUTO DE S. MAURICIO

Espiritu Santo lurrealdeko Vitoria hirian Antxieta jesuiten nagusia zelarik, S. Mauricio kofradekoek auto bat eskatu zioten, Vitoria hiria sinitatua egon zen garai haietako gogoratzeko, indiar jentil, kortsario ingeles, frantses eta abarren erasoak zirela eta, hiria egun askotan isolatua egoten baitzen.

S. Maurizio autoa, Antxietak egindako antzerki onenetakoan dugu, bertan Antxietaren heldutasuna nabaritzen da. Auto hau portugesei eta espanyarrei zuzenduta zegoen, dakizuen bezala 1595 urtean Portugal eta, era berean, Brasil Espainiako Erreinuaren zati bat ziren; garai hauek Felipe II.aren azken urteak ziren.

Vitoria hiria egoera nahasiaren ispilu bihurtu zen, garaiko kapitain zen Vasco Fernandes gizonezkoa oinordekorik gabe hil baitzen eta espanyol nola portugesak tira-biran hasi baitziren agintaritza hartu nahian. Antxietak auto honetan eztabaidea guzti horiek agertzen ditu.

DATA:

1595eko irailaren 22a.

HIRIA:

Vitoria, Espiritu Santo lurrealdekooa.

TAULA:

Vitoriako kaia eta S.Tiago elizako ataria.

JOKALARIAK:

Satan eta Lucifer; S. Maurizio; Vitoria hiria (emagin handiaz jantzia); Gobernua; Eskertxar (tripa handi eta aldrebesarekin); Rio Platako enbajadore espanyiarra; S. Vitor, S.Maurizioren laguna; Jainkoaren Beldurra eta Maitasuna, oihulariak; 10 gaztetxo dantzari, kantore eta errexitatzaile.

HIZKUNTZA:

Portugesa eta gaztelera.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Vitoriako kaian S.Maurizio eta S.Tiagoren erlikia agurtzen dituzte hamar gaztetzok kantuz eta dantzaz, ondoren prozesioan erlikiek denak elizaren atarira joaten dira.

II.- Elizako atarian Satan eta Lucifer S. Maurizio tentatzen hasten dira eta bi bataila berezi egiten dituzte. Galtzaile deabruak ateratzen dira.

III.- Emagin handia (Vitoria hiria) triste sartzen da, hiria egoera txarrean aurkitzen delako. Zenbait aholku ematen ditu esanaz gizonak nola agindu behar duten. Hala ere, ohartzen da bere ahalleginak bertan behera gelditzen direla. Errua Jainkoari egozten dio. Bitartean Paraguai dagoen Espainiako enbajadorea sartzen da biok eztanbaida zorrotzean hasiz. Horretan dabiltzala, S. Vitor sartzen da eta pakea jartzen du.

IV.- Vitoria hiriko agintariak, herritarrei gonbidapena egiten die Jainkoaren bi sermoi entzun ditzaten, maitasunaz bat eta beldurraz bestea.

V.- Sainduen erlikien aurrean lau gaztetzok dantzatu eta kantatzen dute. Erlikiak prozesioan eliz barrura eramatzen dituzte.

11.-RECEBIMENTO DO P. MARCOS DA COSTA

A. Marcos de Costa 1560 urtean Braga bailarako Barbeita herrisan jaio zen eta jesuita sartu aurretik lau urtez Humanidadeak ikasi zituen. 1576 urtean jesuita izateko ikasketei ekin zion; aurreneko lau urteetan Filosofia ikasi ondoren beste lau urteetan Teologi ikasketak eginez. 1587 urtean Brasilera joan zen, Bahiako ikastetxean lau urtez gramatika gaia erakutsi eta hiru urtez zuzendari lanak ere egin zituen. 1595. urtean Espiritu Santo superiorra izendatu zuten, eta aldeiak bisitatzeari ekin zion Reritibara iritxi zenean, Antxietarentzat maisu zena entremes baten bidez errezipitu zuten.

DATA:

1596 urteko lehen hilabeteak.

ALDEIA:

Reritiba, Espiritu Santo lurraldean.

TAULA:

Reritibako kaia eta elizako ataria.

JOKALARIAK:

Lau indiar (bi indiar marinelez eta beste biak bisitari bezala jantziak daude); lau indiar gaztetxo dantzari eta koruareña egiteko.

HIZKUNTZA:

Tupiera eta portugesa.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Lau indiarrek superiorraren lau tituluak aipatzen dituzte eta baita itsasuntziko kapitainarenak ere.

II.- Prozesioan elizako atarira iristean lau indiarrek elkarrizketa-

ri ekiten diote, galde-erantzun modura, marinelak alde batetik eta bisitariak bestetik daudela.

III.- Herritarrok prozesioan joaten dira superiorraren bedenkai-pena jasotzera.

IV.-Bedeinkapena amaitu ondoren ikuskizunari amaiera 12 indiar gaztetxoen dantza eta kantuekin ematen zaio.

12.- NA VISITĀÇAO DE S. ISABEL

Antxietaren azken arnasa urrutí ez, eta gaixotasunak menpeko harturik zegoen arren, laguntza eske atea jotzen zutenci lagundu gabe ez zen geldituko. Une haietan Espiritu Santo lurraldeko Velha hiriko zenbaitzuk hiriko festetako auto bat eskatzeria joan zitzaitzkon eta gure Antxietak, bere gaixotasun eta guzti, idatzi egin zuen. Ikertzaile zenbaitzuren arabera eskuizkribuan esku dardartia zuela nabaritzen zaio.

Idazleak bere gaztaroko zenbait pasarte adierazten ditu. Antxietak gaztetan heriotza aurrez aurre ikusi zuenean, poema bat Ama Mariari eskeini zion, “De Beata Birgine” izenekoa. Antxietak Ama Maria munduko miseria sufritzen zutenen bisitaria zela zioen eta horrela bere azkeneko urtean gorputzeko miseriek astintzen zutenez, Ama Mariaren bisitaren esperantza ez zuen inoiz galdu.

DATA:

1597ko uztailaren 2a.

HIRIA:

Velha, Espiritu Santuko lurraldean.

TAULA:

Velhako Errosarioko elizaren ataria.

JOKALARIAK:

Santa Ixabel, Mariaren lehengusua; Gaztelako erromesa eta honen lau lagun; Ama Maria kofradea (Miserikordiako manta handi batekin) eta hiru aingeru.

HIZKUNTZA:

Gaztelera.

EKITALDIEN ARGUMENTUA:

I.- Erromes batek Santa Ixabeli zenbait galdera egiten dizkio eta honek

erantzunak eman. Santa Isabel Maria bisitatzeria joaten da.

II.- Erromesak pozik daude S. Ixabelek emandako crantzunarekin. Horrela daudela Ama Maria ikusten dute pasatzen eta honi ere zenbait galdera egiten dizkiote. Mariak adierazten du gaixo guztien bisitarria dela.

III.- Erromesek, kantuz adio esaten diete hiritarrei, eta ondoren prozesioan elizara sartzen dira.

VISITA DE SANTA ISABEL

ACTO I : Romero y Santa Isabel

Sobre este mote:

**¿ Quien te visitó, Isabel,⁽¹⁾
que Dios en su vientre tiene?
Hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él⁽²⁾**

1.-[Que dios en su vientre tiene]: María, cf. Lc. 1, 39.

2.-Vv. 1-4: Esta cuarteta o redondilla es una cantiga anónima, puesta aquí como título o introducción. Más adelante (vv.50-54) formará parte del dialogo, y a partir del v. 60 se irán repitiendo sus dos últimos versos como "leit motiv" del romero.

Estando Santa Isabel sentada en una silla, en su altar, antes de comenzar la misa, entra a visitarla un romero castellano:

5 Romero ¡Sálveos Dios, Santa Isabel,
que en el fin de vuestrós días
habéis concebido aquél⁽³⁾
que será amigo fiel
y precursor del Mesías!

10 Entiendo que, en este día⁽⁴⁾
de Dios fuisteis visitada,
que os trajo, con alegría,
la virgen Santa María,
que de él estaba preñada.

15 Isabel Pareceís cansado estar.
Decidme, ¿quien sois, hermano?

Romero Un romero castellano,
que os vengo a visitar
y ponerme en vuestra mano.

20 Isabel ¡Bien vengáis, fiel romero,
que, con grande devoción,
a honrar de corazón
venís, con amor entero,
mi santa visitación⁽⁵⁾

3.- Isabel era tenida por estéril y concibió al Bautista en su vejez. Cf. Lc. 1, 7.

4.- En este dfa, 2 de julio, fiesta de la Visitación de María a su prima Isabel.

5.- [Mi santa visitación] Titular de la cofradía de la Misericordia. Misterio mariano muy querido por Antxieta.

- 25 ¿A qué fue vuestra venida?
 Que, si queréis mi favor,
 yo os lo ofrezco con amor,
 para que, con buena vida,
 agradéis más al Señor.
- 30 Romero Eso quiero.⁽⁶⁾
 Mas, que me digáis primero
 algunas cosas de aquella
 luna llena y clara estrella,
 madre de Dios verdadero,
- 35 siendo virgen y doncella⁽⁷⁾
- Isabel Preguntad, que yo os diré,
 no todo, mas un poquito,
 pues que ya el fruto bendito
 de su vientre lo loé,
 Dios eterno e infinito.
- 40 Romero Pregunto, que nada sé
 de esta tan grande señora.
 Mas espero que tendré
 aumento de amor y fe,⁽⁸⁾
 con lo que diréis agora.

6.- [Eso quiero] Verso de 4 sílabas que rima con el 1º y 4º de la quintilla que sigue. Así lo hacía con frecuencia Gil Vicente. Es un [amén] decidido y firme a las palabras anteriores de Isabel.

7.-Vv. 34-35. La maternidad virginal es la raíz de todos los privilegios de María.

8.- [Aumento de amor y fe] Es lo que pretendía nuestro dramaturgo en todas sus empresas. requiebros, especialmente del Cantar de los Cantares, para volver en la última al misterio de la maternidad virginal.

Isabel Brevemente, vos y yo.
 Seamos breves en todo,
 pues con tan divino modo,
 el Verbo se abrevió,
50 vestido de nuestro lodo.

Pregunta el romero con el mote:

Romero **¿ Quién te visitó, Isabel,**
 que Dios en su vientre tiene?
 Hazle fiesta muy solene,
 pues que viene Dios en él.⁽⁹⁾

Responde santa Isabel:

55 Isabel Visitóme la mujer⁽¹⁰⁾
 en sus ojos muy chiquita,
 mas la bondad infinita
 en ella pudo caber.

Concluye el romero:

Romero Mujer de tan grande ser,
 que Dios en su vientre tiene,
 hazle fiesta muy solene,
60 **pues que viene Dios en él.**

9.- Vv. 51-54. Pregunta el romero, siviéndose de la cantiga anónima

10.- Vv. 55.110. estos 56 versos se dividen en 7 octavas. Cada octava tiene dos partes: en la primera habla Isabel, y en la segunda el romero, que termina siempre con el estribillo;
[Hazle fiesta muy solene / pues que viene Dios en él] A una alabanza de tipo general en la primera octava -humildad y grandezza de María-, le siguen en las siguientes variados

- 65 Isabel Es la colmena suave,
donde se crió el panal
lleno de miel divinal,
cuando le dijeron “ ¡Ave!”
- Romero Botica que tal jarabe
dentro dc su vientre tiene,
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.
- Isabel Es la abcja, que formó
en su vientre aquella miel,
con nosotros Dios -Manuel-,
cuando dijo “ esclava só”
- 75 Romero Siendo tal, ¿te visitó
la que Dios en sí contiene?
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.
- 80 Isabel Es el cerrado vergel
en el fruto está plantado,
que da vida, de un bocado,
al que se mantiene de él.
- 85 Romero Pues tan divino doncel
dentro de su vientre tiene,
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.

- 90 Isabel Es la fuente bien sellada
con virginidad entera,
de que mana la ribera
“sapiencia de Dios” llamada.
- Romero A tan preciosa morada,
que Dios en su vientre tiene,
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.
- 95 Isabel Es el pozo largo lleno
del agua viva, que es Dios,
que, para caber en nos,
quiso caber en su seno.
- 100 Romero A pozo tan hondo y bueno,
que tal agua en sí contiene,
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.
- 105 Isabel Es, finalmente, la madre,
que acercó, sin corrupción,
en su vientre, el gran varón,
hijo del eterno Padre.
- 110 Romero No hay cosa que no cuadre
a tal vientre, que tal tiene.
hazle fiesta muy solene,
pues que viene Dios en él.

Le pregunta el romero:

115 Romero Esa señora sagrada,⁽¹¹⁾
no me diréis ¿ a qué vino?

Isabel A traer Dios uno y trino,
y dejarlo en mi posada
hecho morador contino.

120 Romero También os pregunto yo:
¿de dónde fue su salida?

Isabel De Nazaret, la florida,
después que en sí concibió
a la vida, que da vida.

125 Romero ¿Y como no receló
tal camino, tal princesa,
viniendo con tanta prisa,
por montañas, que pasó,
con tan grande fortaleza?

130 Isabel Porque todo su cuidado
es de trabajos sufrir,
pues que quiso descendir
el Verbo, en ella humanado,
a padecer y servir.⁽¹²⁾

11.- A partir de este verso vuelve Antxieta a su estrofa prefetida, la quintilla. El diálogo se torna pausado, como una meditación.

12.- [El hijo del hombre no ha venido a ser servido sino a servir] Lc. 1, 38

- 135 porque el servir conviene
a la esclava de verdad.⁽¹³⁾
vino con tanta humildad
ella que, por bondad viene
a servir mi soledad.
- 140 Romero ¿De tan lejos se atrevió
a venir, tan gran señora ?
Isabel Si, porque en la misma hora
que Dios vivo concibió,
la hicieron portadora.
- 145 ¿No sabes que esta mujer,
que vino con tanto afán,
es la nao del mercader,
que para nos proveer
trajo, de lejos, su pan ?⁽¹⁴⁾
- 150 La que trajo a Dios del cielo,
metiéndolo en sus entrañas,
¿no es mucho que, sin recelo,
pasase, por mi consuelo,
estas ásperas montañas?
- 155 Romero ¿Como decís que dejó
a Dios en vuestra posada,
pues cuando de aquí volvió,
en su vientre lo llevó
a su celda muy amada?⁽¹⁵⁾

13.-[He aquí la esclava del Señor] Lc. 1.38.

14.- Alusión a la Eucaristía.

15.-Vv. 151-155. Quintilla un poco conceptista, que hay que releer para comprenderla: dejó a Dios con Isabel, pero llevándoselo también de vuelta a Nazaret.

- 160 Isabel Ella lo llevó en su pecho,⁽¹⁶⁾
que es recámara de Dios.
Y en su vientre llevó dos:
Dios y hombre, un Cristo hecho,
que viene a morir por nos.
- 165 Mas como Dios no se muda,
mas está en todo lugar,
no tenéis que vacilar,
ya que, sin ninguna duda,
quiso conmigo quedar,
- 170 para mi casa lavar
por nuevo y extraño modo,
lanzando de ella aquel lodo
con que pudo macular
Adán este mundo todo.
- 175 Romero Decidme eso de vagar,
porque soy hombre grosero.
Isabel Decidme eso de vagar,
porque soy hombre grosero.
¿No sabéis, fiel romero,
que me vino a saludar
la que es pozo verdadero
- 180 y fuente muy bien sellada;
que trajo la perennal
agua del cielo enviada,
con la cual fuese lavada
nuestra alma de todo mal?

16.-Isabel responde al romero explicando a su modo la teología de la Encarnación.

- 185 Romero ¿Y que os dijo, cuando entró,
esta virgen sublimada?
- Isabel “¡ A Dios gracias, madre honrada”
y de ella lo deprendió
la Iglesia santa y sagrada.
- 190 Romero Cómo os pudo esa agua dar
- que yo, cierto, no lo sé-
decidme: ¿ eso cómo fue)
- Isabel ¿ Ni veis que ella es singular
vaso de toda fe?
- 195 ¿Que creyó ⁽¹⁷⁾
Al ángel, que anunció
la divina encarnación,
y al punto que consistió,
en su vientre Dios entró
como un río, de rondón?
- 200 Romero ¡Oh Dios, inmensa grandeza!
Quién podría tal pensar?
- Isabel Pues esta suma princesa,
cuando, con tan gran bajeza,
me vino acá a saludar.
- 205 la voz que de ella salió
no fué sino un grande río,
que en las orejas me dio,
con que primero lavó
a “ Juanico” ⁽¹⁸⁾, hijo mío.

17.- Otro verso de 4 silabas, tambien con un fuerte significado: el “ amén” de la fe

18.- [Juanico]: diminutivo afectuoso que emplea tambien Gil Vieente.

- 210 Y la boca virginal,
 que traía a Cristo en sí,
 alimpió dentro de mí,
 del pecado original,
 a juan, que entonces parí.
- 215 Romero Este punto es farseado.⁽¹⁹⁾
 Declarádmelo mejor.
 Isabel El niño estaba enlodado
 del original pecado,
 sin sentido ni vigor,
- 220 mas viniendo su Señor,
 en la Virgen encerrado,
 al punto que fue lavado,
 dio saltos, con gran fervor,
 sin la carga del pecado.⁽²⁰⁾
- 225 Romero ¿De quién tuvo tal poder,
 tal saber, y tal sentido?
 Isabel De Dios, que lo dio a entender
 que, en ests santa mujer,
 venía todo metido.
- 230 Y tratando allá los dos
 niños, en hora muy buena,
 la Virgen de gracia llena,
 cantó en loor de Dios
 su muy dulce cantilena⁽²¹⁾

(19).-[farseado]: ya no se usa este adjetivo. De "farsa", "enredo" significa "enredado", difícil es la segunda vez que reconoce el romero su ignorancia supina. Véase elv.172.

(20).-Vv.217-221. Quintilla perfecta en la forma de un gran contenido teológico.

(21).-[Su muy dulce cantilena]: el "Magnificat". Entonces cantilena significaba salmodia, canto sagrado. Hoy tiene cierto sentido de monotonía y alterna con cantinela.

- 235 De misterio tan preñada
cuanto él, la virgen madre
estaba ya toda hinchada:
el vientre era arca ocupada
del Verbo del sumo Padre.
- 240 Romero Y vos, ¿oh santa Isabel!
decidme, ¿qué recibísteis
con la venida de aquel
que, en su cerrado vergel,
en vuestra casa acogísteis?
- 245 Isabel Recibí de su bondad
ser cubierta con el manto
de su inmensidad piedad,
llena de Espíritu Santo,
que es Dios suma caridad.
- 250 Romero Zacarías, vuestro viejo,
que todo mudo quedó,
porque el ángel no creyó,
por este tan claro espejo,
decidme, ¿qué recibió?
- 255 Isabel Por él vino la luz
con la cual profetizó,
y la voz con que cantó:
“Bendito seas Jesus,
que su pueblo redimió”

Y todo lleno quedó
del Espíritu divino,
cuya gracia lo colmó,
en la cual perseveró
hasta la fin, de contínuo.⁽²²⁾

- 265 Pues sabéis, ¿qué resultó
 de esta su santa venida?
 Que quedó constituida
 del Hijo, que concibió,
 por señora de la vida,
- 270 madre de misericordia,
 madre de consolación,
 que con su visitación,
 arranca toda discordia
 del humano corazón.
- 275 Ella los sanos visita,
 enfermos y atribulados,
 perseguídos, maltratados,
 que la bondad infinita
 tiene para sí guardados.
- 280 Romero Y los malos pecadores,
 ¿no entran en esa cuenta?
- Isabel A esos libra de afrenta,
 haciéndoles mil favores,
 sacándolos de tormenta.

(22).- [De contínuo], para que rime con “divino”. Poetas posteriores, como Lope de Vega, seguían usando indistintamente [contínuo] y [continuo]

- 285 Porque al punto que es llamada
con humilde corazón,
la piadosa abogada
lo oye, de amor llagada,
sin ninguna dilación,
- 290 negociando contrición
con su hijo muy amado,
con que el pecador culpado
por su pía intercesión,
sea libre y perdonado.
- 295 Romero ¡Cuánto debe el pecador
tan benigna madre honrar,
para poder escapar
de aquel eterno dolor
en que hubiera de penar!.
- 300 Y por eso acá me vine,
esperando que oiría
nueva de tanta alegría,
para que no desatine
y me pierda en esta vía.
- 305 Isabel Por eso la madre pía
a quien el Hijo entregó
el hombre, por quien moría,
huelga tanto en este dia,
en que tal nombre ganó

- 310 de madre de pecadores,
abogada de culpados,
refugio de atribulados,
medicina de dolores,
libertad de encarcelados.
- 315 Romero Como nuestro Dios es tal,
tan benigno y piadoso,
su magestad divinal
este título real
tiene por más glorioso.
- 320 Así la madre divina
se precia muy de este nombre
de piadosa y benina,
queriendo ser la reína
del pecador que es vil hombrc.
- 325 Isabel Eso es cierto,
porque en todo su concierto,
como la linda doncella
la pieza más rica y bella
trae siempre al descubierto,
mirándose siempre en ella,
- 330 así la virgen María,
de mil virtudes ornada,
trae del cuello colgada,
con gran gusto y alegría,
la pieza más estimada.

- 335 Romero ¿Y no me diréis cuál es
aquella pieza tan fina?
- Isabel Misericordia benina,
la cual, desde su niñez,
le dio la mano divina.
- 340 Esta tiene ante sus ojos,
sin dejarla de mirar,
para hacer olvidar
a dios los muchos enojos
que el hombre le suele dar.
- 345 Romero Por eso los moradores
de aquesta capitánía,
por alcanzar sus favores
andan con tantos fervores
en esta su cofradía.
- 350 Porque esta santa hermandad,
que con pobres ejercita
las obras de piedad,
ella siempre la visita
con materna caridad.
- 355 Isabel Pues notad (23)
este pueblo, de verdad
de los pobres es amigo,
mas debe de usar consigo
otra mayor piedad,
que el cielo es gran testigo,

(23) [Pues notad]. Otro verso tetrasílabo para llamar la atención de nuevo sobre la importancia de vivir en gracia de Dios.

TEATRO DE ANCHIETA

**P. Joseph de
Anchieta S.J.**

EDIÇÕES LOYOLA

- 360 huyendo todo pecado
que nuestra alma hace ingrata,
poeque ya está averiguado
ser cruel y desalmado
aquel que su alma mata.
- 365 Romero Pido a la suma clemencia
(pues me hizo acá llegar),
me perdone y quiera dar
que haga tal penitencia,
con que la pueda agradar.
- 370 Que esta tierra, vuestra amada,
yo creo que siempre llora
a los pies de esta Señora,
su mala vida pasada,
que quiere enmendar agora.
- 375 Isabel Yo de ellos así lo espero,
pues me quieren siempre honrar,
y no cesan de ayudar
los pobres, con su dinero,
que es obra muy singular.
- 380 Y creed que Dios es eterno,
por esta casa sagrada,
“Misericordia” llamada,
libra muchos del infierno,
dándole tal abogada.

385 Romero Así, lo creo sin duda,
porque el misericordioso,
aunque caiga en algun pozo
de pecado, Dios lo muda
y lo hace glorioso.

390 Isabel Mas os digo⁽²⁴⁾
que es Jesus tan grande amigo
de cualquiera obra pía,
que la guarda allá consigo,
para de ella ser testigo
en aquel postrero día.

395 Y por esta casa santa,
que él guarda siempre en sus manos,
los perversos luteranos
con grande terror espanta,
y los guaymurés paganos.

400 Romero Yo me voy muy consolado,
mas suplicoos que roguéis
por mí, pecador malvado,
con aquél santo cuidado
que de los pobres tenéis.

(24).- [Mas os digo]: lo que ahora quiere resaltar con este cuarto verso de 4 sílabas es la gran importancia de la misericordia. Si Dios los ha librado de los piratas herejes y de los indios antropófagos, ha sido por las buenas obras de la Santa Casa de Misericordia.

405 Y pedí a la Virgen madre⁽²⁵⁾
 haga, con su dulce amor,
 que este pueblo pecador,
 en servir al sumo Padre
 vaya de bien en mejor.

410 Isabel Sí, haré⁽²⁶⁾ y del hijo alcanzaré,
 por los ruegos de María,
 aumente esta cofradía,
 inchiendo de amor y fe
415 toda la capitánía.

ACTO II: Romero y Nuestra Señora
Se va el romero, y
llegando a la puerta de la iglesia, lo llama un angel,
que viene delante de Nuestra Señora, vestida con el
manto de la Misericordia.

420 Angel Volved acá, castellano,
 que la madre de Jesús
 viene, pues sois buen cristiano,
 a daros muy clara luz,
 y teneros de su mano,

(25).- [Y pedí a la Virgen Madre]. "Pedí" en vez de "pedid" era frecuente en la métrica del S.XVI para evitar que el verso tuviera 9 sílabas.

(26).- [Sí haré]: quinto y último verso tetrasílabo del auto. Resume la resolución de Isabel de alcanzar de Jesus por medio de María, plenitud de amor y fe para toda la capitánía del Espíritu Santo, enfervorizada por las cofradías de la Misericordia.

425

para que podáis andar
por este camino estrecho,
con grande fervor del pecho,
entrando, sin punto errar,
en el cielo, muy derecho⁽²⁷⁾

Se le unen cuatro
compañeros que tambien intervienen en el dialogo:

430 Compañ. Nosotros, con vos iremos⁽²⁸⁾
a ver la madre-doncella,
y cl “ ¡Ave, del mar estrella!”
de rodillas le diremos,
para hacer mercedes de ella.

Se vuelven y se ponen de rodillas delante de Nuestra
Señora:

435 Romero ¡Ave! estrella de mar,
guía de los que navegan,
los cuales a vos se emtregan,
porque en este navegar
por muchas vías se ciegan.

(27).-[En el cielo, muy derecho]. Este último verso del ángel al romero, unido a la brevedad de este 2º acto, nos indica que Antxieta se sentía ya más cerca del cielo que de la tierra.

(28).-Vv. 431-480. En la estrofa anterior, despues de dos quintillas del angel, se le han unido al Romero cuatro compañeros. El primero de ellos invita a todos a rezar de rodillas el “Ave Maris Stella”. En efecto, a partir del verso 431 se arrodillan los cinco y se reparten el himno. Son diez estrofas: empieza el romero y siguen por su orden los cuatro compañeros. Cada uno recita o reza dos estrofas.

- 440 ¡Ave! madre de Dios vivo,
 y siempre virgen entera,
 capitana muy guerrera,
 por quien el pueblo cautivo
 de culpa salir espera.
- 445 Comp 1º. ¡ Ave! bienaventurada,
 ancha puerta del cielo,
 por la cual los de este suelo
 hallan espaciosa entrada
 para allá entrar sin recelo.
- 450 Reibísteis aquel ¡Ave!
 de la voz de Gabriel,
 tan divino y tan suave,
 que fuísteis hecha conclave
 de nuestro gran Dios Manuel.
- 455 Comp. 2º. En “ave” se mude “Eva”,
 que peturbó nustra paz.
 Mas vos, otra Eva nueva,
 nos sacaréis de la cueva
 y prisión de Satanás.
- 460 Vos sois de los ciegos lumbre,
 destrucción de los pecados,
 libramiento de culpados,
 que lleváis a la alta cumbre
 de todos bleses colmados.

465 Comp.3º. Mostrad que sois pía madre
del Padre que os creó,
que en vuestra mano entregó
en la cruz, como buen padre,
los hijos que redimió.

470 ¡Ave! virgen singular,
de las mansas, la más mansa,
cuya gracia nos alcanza
ser mansos sin nos airar,
y castos con gran bonanza.

475 Comp.4º. Concedednos vida pura,
dadnos seguro camino
para ver la hermosura
de Jesús, dulce y benino,
cuya vista siempre dura.

480 Gloria sea al sumo Padre,
gloria al Hijo redentor
y al Espíritu señor,
cuya gracia os hizo madre
virginal del Salvador.

485 Ntr. Sra.- Yo soy estrella, sin duda⁽²⁹⁾
que todo el sol encubrí.
Yo soy la que concebí
a Dios, que nunca se muda,
y después, virgin, parí.

(29).-Vv. 481-550. Son 70 los versos que Antxieta pone en boca de María. Catorce quintillas perfectamente rimadas, con un riquísimo contenido teológico, algunas incluso con intenso sabor místico. Se dirige en un primer plano a los romeros allí arrodillados, y con ellos a los cofrades de la Misericordia y a los fieles todos de la capitánía del Espíritu Santo.

- 490 Yo soy la que, visitando
mi prima santa Isabel,
mi hijo dio gracia y miel
a su hijo, de él lanzando
el pecado, con su hiel.
- 495 Yo soy la que hoy gané
nombre de visitadora,
de todo el mundo tutora,
por quien gana gracia y fe
la vil gente y pecadora.
- 500 Yo soy el manto del mundo
que sus pecados cubrí.
Yo soy la que merecí
sacar del lago profundo
los que se acogen a mí.
- 505 ¿Quién me llama, que no alcance
remedio para sus males?
¿A quién doy mis virginales
pechos, que de sí no lance
toda las culpas mortales?
- 510 Pues si me tenéis amor,
como de fuera mostráis,
pidoos que más no ofedáis
a mi hijo y mi Señor,
cuyos hijos os llamáis.

- 515 Él está siempre conmigo
 y yo siempre estoy con él.
 Yo soy todo vuestro abrigo,
 él os tiene acá consigo,
 dándoos gracia, que es la miel.
- 520 Gustad de él, que es muy suave.
 Comedlo, para vivir.
 Él es la divina llave,
 que a mí se me dio en el “ave”,
 para los cielos abrir.
- 525 Él es la miel sustancial,
 del alma dulce comida.
 Él es el dulce panal,
 que en mi vientre virginal
 se crió por darnos vida.
- 530 Esta vuestra cofradía,
 con que a pobres socorréis,
 es obra tan santa y pía,
 que con ella me tendréis
 a las puertas cada día.
- 535 Por mi honra y la de Dios,
 curáis los pobres fieles.
 No queráis ser contra vos,
 por la culpa tan crueles
 que no perdáis a los dos.

- 540 Quedaos, mas no me voy
y no me aparto de vos
pues siempre con vos estoy
y mil mercedes os doy,
que en mi mano puso Dios.
- 545 Yo os dejo mi bendición,
y haced gran regocijo,
pues, por mi visitación,
os alcanzaré perdón
de mi Dios, Señor e Hijo.
- 550 Pido al Padre soberano y al Hijo,
Nuestro Señor,
y al Espíritu dador
de vidas, ponga su mano
sobre vos, con dulce amor.
- 555 Romero Pues que Dios se encierra
de los malos yo, el más malo,
os pido que, en paz y en guerra,
todo el pueblo de esta tierra
tratéis con todo regalo.
- 560 Pártome, sin me partir
de vos, mi madre y señora,
confiado que, en la hora
en que tengo de morir,
seréis mi visitadora.

ACTO III: DESPEDIDA

Mientras Nuestra Señora se recoge, se retiran los romeros cantando:

Romero **¿Quén te visitó, Isabel⁽³⁰⁾**
 que Dios en su vientre tiene?
 Hazle fiesta muy solene,
 pues que viene Dios en él.

565 Este es el gran vergel
 de virginidad cercado,
 de cuyas flores creado
 fue aquel panal de miel,

570 que se llama Emanuel,
 que en su vientre limpio tiene.
 ¡Hazle fiesta muy solene,
 pues que viene Dios en él!

(30).-El auto termina como empezó. Con la cantiga anónima. Así lo hacía con frecuencia Gil Vicente.

AZKEN OHARRAK:

Antzerki antxietarrari balio dramatiko berezirik aurkitzeko hausnarketa serioetan murgiltzeak antzerki mota honen muinetatik kanpo gelditzea esan nahi luke, jakina baita Antxietaren errainetatik goiargitutako antzerkiaren eredua apostolotza izan zela. Antzerki antxietarra kristautasunaren balioen baieztapena eta hereseen aurkako arma zorrotza izan zen.

Antzerki antxietarra taula gainetik kristau mezua, akzio eta poci-sia irudian alkimizatuz, ikuslegoaren anima xaloen barru-barruraino sartzen zen. Antzerki mota honi gehienetan autoa deitura eman diote, baina garai hartan Portugalgo antzerki erlijiosoari beste izen hauek ere ematen zizkioten: praktika, dialogo, obra eta pronto.

HIZKUNTZA. Aita Jose Antxietak, Gil Vicenteren antzerkia ezagutzen zuela zalantzak ez dago. Gil Vicenteek berrogeita lauren bat antzerki idatzi zituen eta gutxienez hauetatik hiru Coimbrako Unibertsitateari eskaini zizkion.

Ez da harritzeko Antxietaren antzerkian Gil Vicenteren edo garaikideen antzerkiekiko kidetasunik aurkitzea, baina honek inolaz ere ez du esan nahi plajioak direnik.

Gil Vicenteren antzerkian hizkuntzaren bikoitzasuna (portuguesa eta gaztelera) maiz ikus liteke. Egile honen antzerkian hizkuntzaren bikoitzasuna gizarte maila nabarmentzeko iza-tzen zen, adibidez, zenbait pertsonaia portuguesez mintzatzzen baziren, artzainak eta laborariak gazteleraaz mintzatuko ziren eta denok dakigu antzerkian pertsonaia hauek ezjakintasunaren adierazgarri zirela.

Antxietaren antzerkian hizkuntza ez da mailatasunaren adierazgarri baizik eta ikuslearekiko komunikazio soila. Hizkuntzaren erabilerak bere arazoak sortu zizkion, sasoi hartan gizartea ez baitzen elebiduna eta hizkuntzak, gizartean zeuden multzoen desberdintasunak areagotzen baitzituen. Bertako hizkuntza tupiera zen eta kolonoena berriz portuguesa orokorrean eta gaztelera zenbaitzutan.

Eskamentuz badakigu dominatzaillek ez dutela menpekoen hizkuntza ikasten, honek pentsarazten dit giza ژul-tzoen araberako hizkuntza erabiliko zela. Hizkuntz arazoari irtenbide bat emateko antzerkiak bat, bi nahiz hiru hizkuntzetan idatzi zituen Antxietak.

TESTUA eta EGITURA. Antxietaren autoetan beste garaiko antzerki erlijiosoetan bezala, “protagonista-antagonista” -on eta gaiztoen- guretzako hain ezagun egiten den “giristino eta turkoen” arteko jokoa ematen da. Giristinoa borondatearen zintzotasuna eta turko borondate akatsaduna bezala konsideratuak ziren. Joko hau kontrastearen inguruan garatzen zen eta gainera antzerki antxietarraren ikusleari kontrastea inolako iluntasunik gabe eskaini beharra zegoen, ikusleak duda izan ez zezan.

Antxietaren antzerkian “ongia” bere osotasunean den bitartean “gaizkia” nahas-mahas agertzen da eta gehienetan egoera barregarrian. Joko hau Antxietaren antzerkian iraunkorki agertzen da, eta honi plastizitatezko egitura dramatikoa erantsiz, ikusle xaloak argi ulertzten zuen protagonistaren “on” eta “gaizkiaren” arteko borroka.

Antzerki antxietarraren gai guztietan asmo didaktiko-ejenplarizantea agertzen da. Oreka mantentzen du didaktismoa eta erlijioaren artean. Bestalde, antzerkiak bertsotan idatziak daude eta zortzi silabadunak dira -garaiko idazleek gehien crabiltzen zuten metrika-. Bertsoen egitura portuguesez eta gazteleraez erabiltzea erreza egingo zitzaion, Coimbrako ikasketetan erabiliko zituen neurriak baitziren baina tupieran bertsoak neurri hauetan hain ondo eratzea ez zitzaion seguraski hain erraza gertatuko.

PERTSONAIAK. Antxietaren antzerkian denetariko pertsonaiak azaltzen dira: harro-putzak, maltzurrak, nagiak, gaiztoak, traidoreak, koldarrak...guzti hauen gaiztakeriak, zintzotasunak garaituak izaten dira. Pertsonaia hauek fedearren haritik zintzilikatutako txotxongiloak dira, eta ez eguneroko bizitza arrunteko gizakiak. Pertsonaia protagonista beti ikusleen eredu izango da eta antagonista, berriz, hiru motatan azaltzen da: alegorikoa, gizona eta deabrua. Pertsonaia alegorikoek gaizkiaren mezua, arestian aipatu dugun bezala, eszenan agertzen dute, artzai eta laborari ezjakinak ditugu. Gizonak, berriz, Jainkoaren aurka eta bizitza gaizkian oinarritzen du, beti frakasatuz.. Deabrua, gizona bezala hau ere Jainkoaren aurka agertzen da eta aingeruak, ongiaren defendatzaleak, deabruak modu barregarrian utziz beti garaile ateratzen dira.

Ikusleak, S. Vicente lurrealdeko indiarrek dudarik gabe Antxietaren antzerkian leku garrantzitsua zuten; hauek tamoioak, tupinikinak, temimionoak, tupinanbak eta tapuiak ziren eta guztiekin beren miseria morala agertzen zuten: dantza, kantua eta musikaren bidez nahiz ohituretako zenbait musika tresniekin tauclaratuz eta gerla krudelak, gezurrak, edariak, kanibalismoa eta desoneskeriak gainditzen zituzten, elkarrizketa zintzoarekin hobetasunaren aurkako nahia, konfesioak

eta komunioak eginez eta, azken batean, kristau bizitza berri bati ekinez aldeia eta etxola berrietan. Guzti hau gehienbat tupieraz eskaintzen zen, mezua zuzenki indiarentzat baitzen. Antxieta indiarren hinkuntza eta ohituren jabe zen eta mezua berauek ulertzeko moduan jartzen zuen.

Antxietaren antzerkia, begiarekikoa zen, antzerkiaren egitura-ren oinarri nagusiak kantua eta dantzak zirelarik

Antxietaren antzerkiaren egituraren antzeko antzerkia gure Euskar Herri honetako “Paloteado” antzerki mota da. Bi antzerki mota hauek konparatuko ditugu (1996 urrian Nafarroako Ablitas herrixkan ikusitako paloteadoa hartzen dut eredutzat).

Antxietaren antzerkia

- 1.- Errezibimendua, kaia edo herriko sarre-raren atean egiten da. Elizako Saindu, erlikia, irudi, eta abarrez edertua. Batzuetan pertsonalitate bera errczibitzen dute
- 2.- Prozesioan (erlikia, irudi eta abarrekin) elizako atarian dagoen taulara joaten dira.
- 3.- Deabrua agertzen da eta ikuslegoari adierazten dio, herria suntsituko duela eta festa bera ere galeraziko duela.
- 4.- Aingerua agertzen da eta deabrua taulatik bidaltzen du.
- 5.- Zenbait eszena aurkezten dira bai direla sainduen bizitzakoak, pertsonalita-teen pasadizoak eta abar.
- 6.- Dantzariak, kantuz eta dantzaz erlikia, saindu edo pertsonaiari eskariak egiten dizkiote.
- 7.- Prozesioan, erlikiak, pertsonaiak eta abarrekin elizara joaten dira.

Paloteadoa

- 1.- Prozesioan Errosarioko Amaren irudia herriko plazan dagoen taulara eramatzen dute. Mayoralak Errosarioko Amari alabantzak adizkio.
- 2.- Rabadan agertzen da eta herriko zenbait pertsonaia eta gertaera giro umoretsuan kritikatzen ditu. Gehienetan mayoralarckin izaten da elkarritzeta.
- 3.- Deabrua agertzen da eta ikuslegoari adierazten dio, herria suntsituko duela eta festa bera ere galeraziko duela.
- 4.- Aingerua agertzen da eta deabrua taulatik bidaltzen du.
- 5.- Mayoral eta Rabadanen elkarritz-ketak jarraitzen du.
- 6.- Dantzariak, dantzaz eta kantuz Errosarioko Amari eskariak egiten dizkiote.
- 7.- Prozesioan Errosarioko amarekin elizara joaten dira.

Antxietaren autoak eta Ablitasko paloteadoren arteko aldea 400 urteko da, batean eta bestean giroa ere desberdina da, baina hala eta guztiz ere batak bestearekiko duen antzekotasuna nabarian gelditzen da.

Antzekotasun honen arrazoia iturri eta garai beretik sortutako antzerki motak izatean datza. Hau da, Erdi Aroko antzerki erlijiosoan dute iturburua.

GERTAEGUN ANCHIETARRAK

1530 urtean

Juan Anchieta eta Mencia Diaz de Clavijo ezkondu ziren.

1534 urtean

Jose Anchieta:

- * Martxoaren 19an Tenerifeko San Cristobal de la Lagunen jaio zen.
- * Apirilaren 7an Erremediotako Amaren elizan bataiatu zuten.

1548 urtean

- * Irailean Tenerifetik Coimbrara joan zen. Coimbran “ Colegio Real das Artes ”en ikasketei hasera eman zien.

1551 urtean

- * Lehen ikasketak “Colegio Real das Artes”en amaitu zituen.
- * Maiatzaren 1ean Jesusen Kopainian nobizio onartu zuten.

1553 urtean

- Otsailaren 18an Juan Anchieta, Joseren aita hil zen.
- Jose Anchieta maiatzaren 8an Lisboako kaian, Brasil aldera itsasoratu zen. Uztailaren 13an Brasileko Bahiara iritxi zen, eta abenduan Juan Azpilikueta jesuita euslkalduna ezagutu zeun.

1554 urtean

Jose Anchieta:

- * Urtarrilaren 25ean Piratininga bailarara iritxi zen. Gaur egun Sao Paulo dago bertan kokatua.
- * Abuztuan Anchietak Loiolako Inaziori eskutitzza idatziz kontatu zion nola etxola batean bizi ziren eta bertan eskola eta dotrina erakusten zuten.

1555 urtean

* Hizkuntza tupi-guaranien gramatika, hiztegia eta dotrinako zenbait pasarte prestatu zituen. 1595 urtean Coimbran argitaratu ziren.

1561 urtean

* *DE GESTIS MENDI DE SAA* poema idatzi zuen.

- Abenduaren 25ean *Pregação Universal* antzerkia eskaini zen São Paulon.

1563 urtean

Jose Anchietak:

* *DE BEATA VIRGINE DEI MATRE MARIA* poema idatzi zuen latinez.

1570 urtean

* Abuztuaren 15ean *Reritiba* (gaur egun Anchietak hiria bezala ezagutua) eraiki zuen. Hogei urte beranduago Portugaldeko bidalitako Asuntzionen irudia tronuratu zuten.

1577 urtean

* Apirilaren 8an Probintzial izendatu zuten.

1579 urtean

- Bere anaiordea hil zen.

1580 urtean

- Cristobal Anchietaren anaia gaztea hil zen.
 - Guaraparim aldeia, Anchietak probintzial zelarik, ofizialki eraiki zen.

1584 urtean

- *Gregoria Nuñez* bere arrebaordea hil zen.

1585 urtean

- Abenduaren 8an *Guaraparim* aldeian “*Na Aldeia de Guaraparim*” antzerkia eman zen.

1587 urtean

- Bere arreba zen *Teresa Anchietá* edo *Teresa de Celayaran* hil zen. Arreba honi begirune berezia zion bere elbarritasunarengatik.
- Abuztuaren 10ean *S. Lourençon* “*Na Festa de S. Lourenzo*” antzerkia eskaini zen.

1588 urtea

- *Jose Anchietaren ama, Mencia de Diaz de Clavijo* hil zen.
- *Jose Anchietak*, probintzial agintea utzi zuen eta *Vitoria hiriko superior* izendatu zuten.

1589 urtean

- *Guaraparimgo aldeian* “*Marçel Beliarte*” antzerkia antolatu zen.

1592 urtean

- *Beliarte probintzialak Jose Anchietá Brasilgo hegoaldeko Bisitadore izendatu zuen.*

1595 urtean

- *Vitoria Hirian* “*Santa Ursula*” antzerkia eman zen.

1596 urtean

- *Reritiba aldeian* “*Do P. Marcos da Costa*” antzerkia ikusgai izan zen.

1597 urtean

- Ekainaren 9an Jose Anchietak azken arnasa hartu zuen.
- Ekainaren 14an Vitoria hiriko São Tiago elizan hiletak egin ziren eta eliza horretan izan zen hilobiratua.
- Uztailaren 2an, Velha hirian "S. Isabel" antzerkia eskaini zen.

1609 urtean

- Anchietaren hezurrak, Bahiako ikastetxeko elizara eraman zituzten.

1617 urtean

- Beatifikazioa eta Kanonizazioaren prozesuari hasera ematea eskatu zen.

1736 urtean

- Abuztuaren 10ean Clemente XII.a Aita Sainduak "VENERÁVEL" izendatu zuen.

1760 urtean

- Anchietaren lau hezur, Lisboako Pombalgo markesari eraman zizkio-ten.

1773 urtean

- Beatifikazioaren prozesua gelditu egin zen, Clemente XIV.ak Jesusen Konpainia desegiteko agindua eman baitzuen.

1897 urtean

- Anchietaren heriotzaren hirugarren mendeurrena dela eta ospakizun asko antolatu ziren eta beatifikazioaren eskakizunaren deiadar berriak iritsi zitzaitzion Aita Sainduari.

1899 urtean

- *Hego Ameriketako apezpikutzak, Leon XIII.a Aita Sainduari Anchietaren beatifikazioa eskatu zion.*

1934 urtean

- *Jaiotzaren laugarren mendeurrenean Brasilgo lehendakaria zen Getulio Vargas jaunak martxoaren 19a Jai Nazionala izendatu zuen.*

1939 urtean

- *Brasilgo apezpikutzaren Osoko Kontzilioak berriro Aita Sainduari Anchietaren beatifikazioa eskatu zion.*

1950 urtean

- *Urte Saindua zela eta, Tenerifeko erromesaldi bat Erromara joanez Tenerifeko mankomunidadeko lehendakaria zen Antonio Lecuona Hardissonek eskutitz bat eman zion Aita Sainduari.*

1980 urtean

- *Ekainaren 22an Erroman Jose Anchietaren beatifikatu (22) zuten.*

1997 urtean

- *Ekainaren 9an Jose Anchietaren heriotzaren 4. mendeurrena ospatuko da.*
- *Brasilgo elizak urtemuga honetan erronka handi bat du: aita Jose Anchietaren kanonizazioa.(23)*

ARGIBIDEAK

(1).- CARTA PUEBLA

Erdi Aroan Gipuzkoa erregearen agintaritzapean zegoen eta lurraldetako hiri gehienak erregearen aginduz “Carta Puebla” deritzana emanet sortu ziren. Gipuzkoako hirien sortzea hiru helburu nagusitan oinarritu zen:

- . 1.-Mugak sendotzeko herriak mugetan eraikitzen ziren.
- . 2.-Itsas bazterretan hiriak sortzea, honek zuen eragin ekonomikoagatik eta itsasotik etor zitekeen etsaien erasoei eusteko.
- . 3.-Lurralde barruko hiriak, herriek bat bestearekin loturak izan zitzaten. Herrien sorkuntzan ez da pentsatu behar, ezerezetik sortzen zirenik, lehenagotik etxegune bat izaten zen eta horregatik herria sortzeko ez zen gehienetan biztalde deialdirik egin beharrik. Herriak erregearengandik “Sormen Eskutitza” lortzen zuenean pentsatu behar dugu hainbat ofizio ere bazeudela, adibidez, okina, harakina, harotza, zurgina eta zenbait merkatari txiki ere salerosketan ibiltzen zirenak. Orokorki begiratuz, hiri hauetako biztanleak nagusi bi eratakoak ziren: zaldunak eta nekazariak (edo morroiak). Bi maila hauen desberdintasuna hiri barruan izaten zen, aurrenekoek ez baitzuten zergarik ordaitzen eta bigarrenetik, aldiz, hai.

Herri bat sortzen zenean hiru berezitasun hauek izaten zituen:

- 1.-Hiria gehienetan harresiz inguratua egoten zen eta herriarrak harresi barruan bizi ziren.
- 2.-Herri horrek agintaritza bat izaten zuen, agintaritza hori izan zitekeen laikoa edo eleiza rena eta baita ere herriarrak hautatua edo erregeak berak izendatua.
- 3.- Hiritarren aktibitate desberdinak.

(2).- ELIAS, Imanol.- JUAN ANCHIETA-Apuntes Historicos C.A.P. de Guipuzcoa-1981 (H.37).

(3).- ZALDUNAK.

Euskal gizartean zaldunak ondasunak, hau da, errota, ohola, baserri, baso eta zelaiak zituztenak ziren. Ondasunetatik etekina errenten bidez lortzen zuten. Hau zela eta, hirietako biztanleak zaldun eta nekazarietan banatzentziren gehienetan, bigarren hauek lehenbizikoen menpekotasunean soldatua irabazten zutelarik.

(4).- GURRUCHAGA, Ildefonso.- NOTAS SOBRE LOS PARIENTES MAYORES. TREGUAS Y COMPOSICIONES DE LA CASA DE LOYOLA. DOCUMENTOS - R.I.E.V. T.XXVI. (H.481)

(5).- AHAIDE NAGUSIAK

Ahaide nagusiak deitura antzinako zenbait zalduni ematen zitzaion. Gipuzkoako lurraldetakoak dagokienez, esan behar da aberatsak zirela eta beraien lurraldetako jabetzak zabalak zirela. Zenbaitek esaten zuen jauntxo hauetako Gipuzkoaren asabentzuk zirela -Gipuzkoan lekuak hartu zuten lehen sendiak-. Gipuzkoako lurraldetako bitan banatua zegoen alde batean OÑAZTARRAK zeuden eta GANBOATARRAK beste alderdian. Ofiziarren alderdian parte hartzen zuten jauntxoen sortetxeak hauetakoak ziren: LAZCANO -AMEZKETA - LOYOLA -OZAETA -GAVIRIA ARRIARAN -YARZA -BERASTEGI - UNZUETA -LIZAUR -MURGUIA -ALCEGA -AGUIRRE -CERAIN eta UGALDE. Ganboatarren partaideen zerrenda ondokoek osatzen zuten: OLASO.-BALDA.-ZARAUZ.-TRAETA.-ZUMAYA.-IAULAZA.-CEGAMA .-SAN MILLAN eta ACHAGA.

Ahaide nagusien deitura hurrengo sortetxeetakoak ere ematen zi-tzaien: EMPARAN -ECHEZARRETA -AZCUE -LEABURU eta ACELAIN. Ahaide nagusiek, zitzazten ondasunen bidez, nagusitasun handia eta zabala izan zuten, Gipuzkoako gizartean eragin handia izaten zutelarik. Hauen sortetxetan dorre eta gartzelak zitzazten eta eleizak ere eraiki eta mantentzen zitzazten, horrela elizetako apetxak beraiek izendatu eta elizetako etekinak beraientzako izaten ziren.

Ahaide nagusiak erregearen aurrean beraien lehialtasuna adierazteko zin egiten zuten. Adibidez, 1475 urtean Gaztelako erregina zen Isabel Iari zintzotasuna adierazterea gortera ondorengoko Ahaide nagusiak hurbildu ziren: MARTIN RUIZ, OLASO, GARCIA, ALVAREZ ISASAGA, LAZKANO-ren izenekan JUAN LOPEZ, JUAN GARCIA de BALDA, BELTRAN de LOYOLA, JUAN BELTRAN de IRAETA, JUAN ORTIZ de ZARAUZ, FORTUÑO de ZARAUZ, LOPE GARCIA de GAVIRIA eta JUAN ORTIZ de ZARAUZ. Dendarik ez dago Aide Nagusiek Gipuzkoan eragin handia zutela eta beraien kastatik kampokoak menpekotasunez tratatzeten zitzeltela.

(6).- ERMANDADEAK

1375 urtean Tolosan ospatutako Batzar Nagusietan, Gipuzkoako Hirien Ermandadea sortzea erabaki zuten. Erman-dade honen helburu nagusia bideetako lapurketak geldiaraztea zen. Ahaide nagusien arteko gatazkan ibilitako mertzenario asko bide lapurretan saiatzen ziren, gelienetan Ahaide nagusien onespenarekin. Ermandade honek ez zuen luzaroan iraun, zatitu eta bere aktibitatea bertan behera gelditu baitzen.

1397 urteko uztailaren 6an, Enrique III.a Gaztelako Erregearren aginduz Getariako Salbatore elizako koruan, Gipuzkoako hirien Batzar Nagusia bildu zen. Batzar hau Gonzalo Moro korrejidoreak kudeatu zuen, eta berrío Ermandadea sortu zen. Gipuzkoako zazpi alkateren gidaritzapean lehen orrat-sak eman zituen. Alkate horiek onak eta zintzoak izateaz gainera, irakurri eta idazten ere jakin behar zuten eta buruzagitzan ezin zitekeen inolaz egon Ahaide nagusien aldekorik edo bandoen burrukan parte hartutakorik. Ermandadearen boterea ondoko bost zutabeetan oinarritzen zen:

- 1.- *Si alguno hurtare o robare a otro alguna cosa en camino o fuera de camino.*
- 2.- *Si alguno hiciere fuerza o forzare.*
- 3.- *Si alguno quebrantare o pusiere fuego a casas o mieses o viñas o manzanales o otros frutales de otros para los quemar; o los quemare.*
- 4.- *Si alguno cortare o talare árboles de llevar frutos o barquines de herrieta.*
- 5.- *Si alguno pusiere asechanzas para herir o matar; o feriere o matare. Aconteciendo las dichas cosas y casos en montes e yernios de esta provincia, fuera de las villas cercadas y entre no vecinos de un lugar y alcaldia, o de noche.*

Bestalde esan behar da, zenbaitzutan Ermandade hauck noiz behinkako isilpeko harremanak izaten zituztela batzuekin nabiz besteekin eta badirudi Ganboatarrekin harremanak hobeagoak zirela Oñaztarrekin baino.

(7).- SENTENCIA DEL CORREGIDOR DE GUIPÚZCOA, CRISTOBAL VÁZQUEZ DE ACUÑA.

San Sebastian, 24 de diciembre de 1520."Archivo de Simancas. Diversos de Castilla"Leg, 6 nº 110/6, folios 6 a 19

(8).- SENTENCIA ARBITRAL DEL DUQUE DE NAJERA SOBRE LAS DIFERENCIAS ENTRE LA JUNTA DE HERNANI Y LA JUNTA DE SAN SEBASTIAN ACERCA DEL RECIBIMIENTO DEL CORREGIDOR DE GUIPÚZCOA CRISTOBAL VÁZQUEZ DE ACUÑA.

Pamplona 12 de abril de 1521, "Archivo de. Simancas. Diversos de Castilla", Leg. 6, nº 111

(9).- MATEOS, F. (S.I.) LA ASCENDENCIA DE P. ANTCHIETA Y LA GUERRA DE LAS COMUNIDADES. Separata de " Missionalia Hispanica" (Páginas 5-52) Año XXIV—Nº 70—1967

(10).- LEON LOPETEGUI.-¿LOS ANTCHIETA ANTERIORES 1562, ERAN DE URRESTILLA O AZPEITIA? PLANTEAMIENTO EXACTO DEL ASUNTO Y SU SOLUCIÓN HISTÓRICA. Patronato de la Casa de Colón-Anuario de Estudios Atlánticos- Madrid- Las Palmas-1980 Nº 26.

(11).- SAN CRISTOVAL DE LA LAGUNA

XVI mendeko San Cristoval de la Laguna hiriaren eraketari buruzko zentzuita argibidek hobeto ulertazik ditzigu Anchietaren ibilerak. La Laguna hiria 1496ko uztailaren 25ean eraiki zen. Hiriaren garapena azkarra izan zen, denbora gutxian artxipielagoko lehen hiria baino eta 1531 urtean hiri titulua hartuz. Ditugun datuen arabera, badakigu 1531 urtean 5.513 biztanle zituela eta 1561 urtean, berriz, 7.220 biztanlectara irixten zela.

La Laguna hiriko zati zaharrena Santa Maria elizaren inguruan dago, alde horri Goiko Hiria deitura ematen diote. Auzo horretan eraikitako etxeak buztinezkoak ziren eta txilatuak lastozkoak. Biztanle berriak zetozten moduan beste gune bat sortu beharrean aurkitu ziren, eta horrela San Miguel edo Adelantado enparantza inguruan urbanizazio txukun bat eraiki zuten.

Gune horri Beheko Hiria deitura ematen zaio. Auzo horretan Erremedioko Amaren eliza 1515 urtean eraiki zen, eta 1522 urte inguruau domingotarrak bertan kokatu ziren Santo Domingo de la Concepción konbentuaren eraikitzeari ekinez.

Tenerife lurralteak egurra, ura, larreak eta garia egiteko lur egokiak izatea izan zitekeen arrazoia Juran garatze azkarrerako. Biztanlegoari dagokionez esan behar da berau leku desberdinatik etorritakoek osatzen zutela. Adibidez, jatorriz juduak zirenak La Laguna hartzetan babesleku-zat, bereiziki estatu espainoletik eta portugaldarretik bidali zituztenean. Bertan aurkitzen ziren juduak, batzuk girstino berriak, besteak sinesdunak... denek bizimodu adiskidetasunean egiten zuten. Bestalde, Amerika konkistatzeko pasabidea zen Tenerife eta bertatik ere antolatzetan ziren expedizioak. Garrantzi handia hartu zuen komunitatea portuguesa izan zen hauetako ofiziotako gizon-emakumeak ziren, nekazaritzan eta arrantzan ere moldatzen zirelarik. Inmigracio portuguesa Portugal lurralte osotik zetorren, Portugalen menpe zeuden ugarteak ahaztu gabe, hau da, Madeira eta Azoreak. Azken etorkin horiek erakutsi zuten kainaberaren lurgintza eta azukrearen industria. Beraz, zenbait lekutan eragin handia izan zuten. Gizarte nahasiak eta bata bestean-ganako errespetuak Tenerifeko bizikera orkatua izatea eragiten zuten.

(12).- COIMBRA

Coimbrako ikastetxea (Colegio Real das Artes) 1542an 12 ikaslerekin ireki zen eta lau urte beranduago ehun ikasle ari ziren bertan ikasketak egiten. Gaincrea, bera izan zen behar bezalako ikasketak eskaintzen zituen egoitza bakarra. Saso horretan Portugalen jesuitak gorakada handia izan zuten. Gorakada horretan bi arrazoi azpimarra daitezke. Bata Portugalgo Juan III.ak babes politiko eta ekonomikoa eskeintzen zielatik eta bestetik jesuiten nagusia zen Simón Rodriguezek, harreman onak zituela garaiko agintariekin eta batasun honek ematen zuen indarra Coimbrako Unibertsitatean nabaritzen zen. Portugalgo jesuiten nagusia nahiko polemikoa bihurtu zen, San Inazio Loiolakua ere bere desadostasuna zenbait eskutitzetan adierazi zuen bereiziki zenbait portaerarengatik, hala nola, batzuetan kaleetan zigortzen zituztela beren buruak, sermoiak ere kalean eskaintzen zituzten, beste zenbaitetan hilen gorpuak beraien gelatara eramatzen zituztelako heriotzari buruzko gogapenak egiteko.

(13).- ODOL GARBIKOAK

Espainian, juduen aurka gogor saiatzen ziren, giristino berri eta hauen ondorengo belaunaldikoak ere jarraitzen zituztelarik. Hau izan zen lagundi erlijioso garrantzitsuenek beraien mende zeuden ikastetxeetan aipatutako “zikindurak” zituzten ikaslerik ez onartzearen arrazoieta bat.

Gandiako dukeak, Francisco de Borja jaunak, Pablo III.ari diru laguntza eskatu zion, Gandian Unibertsitaterik ez zegoela eta bere menpeko ziren mai-ruen semeak heziketa giristino bat izan zezaten. Gainera, jesuitek eratuta, ikastetxea izatea nahi zuen asmo honek bere onespen erantzunak izan zituen San Inazio Loiolakua eta Pablo III.aren aldetik, azken honek Egoitza honi “Studio Generale” gradua eskeini zion. Gradu hau Unibertsitatearen parekoa zen.

Jesuiten ikastetxeek edo egoitzek sasoi hartan Kultura eta Erlilioan arrakasta handia zuten. 1544 urtean zazpi ikastetxe zeuden, honela banatuak: Paris, Lovaina, Kolonia, Padua, Alcala, Valentzia eta Coimbra; azkeneko hau izan ezik gaineko guztiak txikiak eta diru sarrera gutxikoak zirenez, aldakorrak gertatzen ziren.

Jesusen Konpainiako ikasketak sasoi hartan hiru alorretan banatzen ziren:

- 1.- Hizkuntza eta letren ikasketak (Humanitateak ere deituak)
- 2.- Filosofia alorra
- 3.- Teología alorra

(14).- BRASIL

Brasilen aurkikuntza, Pedro Alvarez Cabral itsazgizonak 1500eko apirila-ren 30ean egin zuen eta itsasgizon honekin joan zen A. Henrique de Coimbra franziskotarrak eman zuen lehen Meza Saindua.

Brasil, aurkitu ondorengo lehen urteetan deportatuen lurra bilakatu zen. Inkisizioak zigortutakoak, juduak, hereseak, hil-tzaileak eta abar luzeko pertsonalitateak iritsi ziren. Beste zebaitzuk lurralte honi etekin hobeago ateratzeko bideak aurkitu zituzten; adibidez, eguraren “Pau-Brasil” deiturarekin ezagu-tzen zena. Egur mota hau itsas-ertzeko zuhaitzetatik lortzen zuten, berc

erabilera ehungintza alorrean emanaz, arropei kolorea emateko. Aipatu, lurralte honetako Brasil izena egur honetatik hartzen duela.

Brasilgo kostaldeak iparraldetik hegoaldera distantzi oso handia du eta sasoi harten distantzi hau ez zen erraz egitekoak. Portugalgo erregeak 7 zatitan banatzea erabaki zuen, zati bakoi-tza Kapitania edo Probintzia izendatuz. Hau 1530 urtean izan zen eta 19 urte beranduago Portugalgo errege zen Juan IIIak batasun bat eman asmoz zazpi probintzi hauei, alor bakoitzak, politikoa nahiz erlijiosoa, agintaritza baten menpe egotea erabaki zuen: batasun politikoa emateko gobernadore bat izendatu zuen eta erlijio konturako batasunaren ardura, berriz, Jesusen Konpainiari eman zion. Tomé Souza generala izendatu zuten Brasilgo lehen gobernadorea eta honekin batera bidaiatu zuten 4 jesuiten buru zen A. Manuel de Nóbrega lehen probintziala. Jesuiten bigarren expedizioa, 4 jesuitek osatua 1550 urtean iritxi zen Brasilera.

(15).- BAHIA

Bahia garai harten Brasilgo hiriburua zen, bertan administrazio militarra, politikoa eta erlijiosoa zeudelarik. Bertako indiarra tupinanbak ziren. Bahia garai harten gaizki lerrotutako karrika gutxi batzuk zituen aldeia handi bat zen, etxolak lastoz eta buztinez egindakoak ziren, eliza eta eskoila bezala.

(16).- JUAN AZPILIKUETA

1545 urtean Coimbran, Jesusen Konpainian sartu zen. 1549 urtean ikasketak amaitu eta 59 eguneko bidaiaaren ondoren Brasilera iritxi zen. Brasilgo hainbat lekutan misiolaritza egin zuen, lan honetan bi egoitza altxatu zituen indiarra zituzten bizioteratik aldentzeko (gizajaletasun, sexu harremanak eta abar luzeko ohituretatik urrutiratu nahi zituen). 1555 urtean hil zen. Bigarren abizenez Navarro bezala ezagutzen da, baina “Navarro” deitura izengoitiari dagokio (garaiko idazleek diote Navarro deitzen ziotela portuges hizkuntza gaizki ahoskatzen zuelako euskararen eraginagatik).

Martin Azpilikueta izeneko bat ere ezagutzen da, izengoitziz “Navarro” deitura zuena eta irakasle garrantzitsua izan zena; 14 urte Salamancan pasa zituen “Derecho Canónico” egiten eta irakasten. 1538 urtean Coimbrara irakasle joan zen eta bertan jarraitu zuen 1552 urte arte, zeinetan jubilatu egin zen (Juan Azpilikueta bere iloba zen, San Frantzisko Jabierkoa zen beczala, eta Martinek berakin Coimbrara jesuita ikasketak egitera eraman zuen; garai har-

tan ikasketak 16-18 urterekin hasten zituztenez, pentsa daiteke 1527-1529 inguruan jaioko zela beharbada eta, beraz, hil zenean ez zituen hogeitahamar urre). Azkenean Errromara eraman zuten eta 1586 urtean bertan hil zen. 1493 urtean Nafarroako Barasoainen jaioa eta aita Iruritako Azpilikueta zen.

(17).- ALDEIA

Brasilgo indiarren bizikera sasoi hartan- nomada zen eta bizimodu hau ez zen jesuiten gustukoa, batetik indiarrek joan-etorrietai beste indiar jentilekin nahasiz kristautasun kutsua galtzen zuten, eta bestetik basoan hurruntzen zirenez jesuitei beraiei jarraitzea ezinezkoa gertatzen zitzaien, zailtasunak sortuz Jainkoaren dotrina erakusteko garaien. Arazo honi aurre egiteko, jesuitek "Aldeia" izeneko asentamentuak eraikitzen zitzuten. Aldeia hauetan bizi-kera biru alorretan banatzten zen:

1.- lana, 2.- errezuak, 3.- jolasketa edo atsedenaidia eta guzti hau presta-kuntza moral eta kulturalaren sostenguz, honela jesuitek Brasilgo indiarrei kristautasuna irakasten zieten.

(18).- GRAMATIKA

Anchietak idatzitako gramatika, 40 urtean zehar egindako orrazketen ondoren 1595 urtean Coimbran argitaratu zen. Ale bat Madrileko Biblioteca Nazionalean dago: "Arte de Grammatica da Lingua mais usadas na costa Brasil".

(19).- DE GESTIS MENDI DE SAA

Brasilen eta Ameriketan beharbada, latinez sortutako lehen poema epikoa da, 3.000 hexametroz osatutako poema da eta Anchietaren lan profano bakkarra. 1557ko abenduaren 2an Mendi de Saa gobernadore berria Brasilera iritxi zen. Bere arazo handienetako frantzesen aurkako burruak ziren, hauek urte askotan baitzebiltzan Brasilgo kostaldea menperatu nahian asendamentu ego-kiak aurkitu eta ondoren portugesak Brasildik bidal-tzeko. Guanabaran Coligny bezala ezagutua zen gaztelu militarra eraiki zuten. Gaspard de Coligny almiranteak (1519-1572) San Quintin babestokian, espanolen erasoen aurka burrukatu zuen, Coligny bera izan zelarik gatazkan heriotza aurkitu zuen lehen higanota.

1959 urtean Mendi de Saa gobernaria Bahian itsasoratuz bere gudari taldearekin hegoalderuntz abiatu zen, Ilheu, Porto Seguro eta Espíritu Santoko kapitani desberdinetan gndariz eta untziz bere gudari taldea hornitzen delarik. Gerla hau politikoa ez ezik erlijiosoa ere bazeen, frantzesek beraickin batera apez calvindarrak ekarri baitzitzuten; hori ezin zuten onartu eta Europan heresismoaren kontra bezala, Brasilen ere jesuitek gerla irekia hasi zuten. Beraiek eraikitako aldeietako indiarak armetan altxatu zitzuten eta bereziki indiar tupiminoak ziren hots Maracaíguacú eta Araribóia buruzagien gidaritzapean portugesen aldean burrukatu ziren. 1560 urtean portugesek indiar tupiminoen laguntzarekin frantsesak bentzitu zitzuten eta Coligny gazteln militarra deusestatu. Frantzesek hara eta hunat ihesi joan beharra izan zuten.

Gertakizun guzti hauek gure Anchiesta handiak “De Gestis intendi de Saa” 1563 urtean Coimbra argitaratu zen poeman isladatu zituen.

(20).- DE BEATA VIRGINIE DEI MATRE MARIA

Aurrez aipatu bezala, Portugesen garaipenak frantsesen sakabatzea ekarri zuen eta hauetako batzuk Brasilgo basoetara sartu ziren, bertan indiar tamoiokin topo eginez berauekin adiskide-tzea lortu zuten. Esan behar da frantsesen indiarrekiko portacra, askotan portugesena baino humanoagoa zela, azken hauek, indiarrei tratu txarragoa ematen zieten eta zenbaitetan esklabizatu ere egiten zitzuten, guzti horrengatik indiar haien elkarturik tamoioen Herri Batzarra sortu zuten. Batzar horretan tamoiok eta beste zenbait tribu tupizeuden. Egunen joan-etorrian indiar jentil hauek aldeietako indiak giristinoak maiz jazartzen zitzuten, São Paulo eta S. Vicente kapitaniak tarteko zirela.

Egoera honi irtenbidea aurkitzeko Mendi de Saa eta jesuitek indiar jentil hauekin pake ituna sinatzea ezinbestekoa dela uste zuten, erasoak eta frantsesen presentzia behin -betirako uxa-tzeko.

1563ko apirilaren 19an San Vicente kapitainiatik M.Nóbrega eta J. Anchiesta jesuitak eta Antonio Luis portugesa abiatu ziren indiarren eta portugesen arteko pakearen bila. Iperui bailaran tamoioen Herri Batzarreko buruzagiarekin maiatzaren 5ean topatu ziren. Indiar jentilekin hilabeteko harremana izan ondoren, M. Nóbrega S. Vicentera itzuli zen, Mendi de Saari pakearen baldintzak azaltzera. Indiarrek gibel heldur ziren, Nóbrega ez zela itzuliko uste baitzuten, horrela Anchiesta eta Antonio Luis beraiekin gelditzera behartu zitzuten, Anchietak berauen hizkuntza eta ohiturak ezagutzen zituelako.

Anchieta eta Antonioren gatibotasunaren lehen egunak sufrimenduzkoak izan ziren, alde guzietatik zirikatzen baitituzten indiatrek beraien ohitura lizunetan eror zitezen. Azke-nean, Antonio Luis beraien ohituretan sakrifika-tu zuten. Anchie-ta apaiza izanik alde guzietatik tentatzen zuten eta bekatuau eror ez zedin bere denbora librean hondartzara joanez, hondarrean Ama Birjinari bertso batzuk idazten zizkion ondoren memorizatzuz, ez baitzuen leku hartan ez paperik ez tintarik. Fede handia zuen, bazekien S. Vicentera itzuliko zela eta han memorizatutako bertsoak paperera pasako zituela. Iraillaren 5ean berriro Nóbrega itunarekin Iperuira itzuli zen, indiarrentzako armistizioa zeraman eta Tamoioen Herrien Batzarrak bakea onartu zuen. Sasoi hartan 29urte zituen Ancheta gizon gazteak inguru hartako hondartzak “De Beata Virgine dei Matre Maria” latinezko poema ederraren pergamiño bihurtu zituen.

(21).-GUAIXARÁ

Deabrua, tamoioen buruzagi izandakoa. Pertsonaia berezia izan zen eta gainera frantsesekin batera burrukatu zuen portuges eta indiar kristautuen aurka. Ainberé, demonioa hau ere, tamoioen buruzagietako bat izan zen eta Guaixaráren adiskide eta gerletako laguntzailea.

(22).- BEATIFIKAZIOA

Aita Jose Ancheta, Jainkoaren zerbitzariak misiolari bizitza osoan eta eguneko lanean kristau bertuteak goi mailara eraman zituen. Bere bizitza sainduarengatik, eleizako leku jakin batzueta (kasu honetan Brasil eta Kanarietako uharteetan) gurtzeko baimena ematen du Aita Sainduak beatifikazioaren bidez.

(23).- KANONIZAZIOA

Eliza Unibertsalean (cremurik gabea) edozein kristauk, gurtzeko, Sainduen erroldan egon behar du (kasu honetan Aita Jose Anchietak Erroman dagoen sainduen erroldan egon beharko luke) eta hau Elizak ematen duen gorengo erabakia da.

BIBLIOGRAFIA

- ANCHIETA (de José).- De Gestis Mendi de Saa EDIÇÕES LOYOLA- SÃO PAULO-1986
- ANCHIETA (de José).- Poemas Eucarísticos e outros EDIÇÕES LOYOLA- SÃO PAULO-1975
- ANCHIETA (de José).- Lírica Portuguesa e Tupi EDIÇÕES LOYOLA- SÃO PAULO-1984
- ANCHIETA (de José).- Lírica Espanhola EDIÇÕES LOYOLA- SÃO PAULO-1984
- AROCENA, (Ignacio).- Ofiáculos y Ganboinos C. IPAR E. GOMEZ.-PAMPLONA
- ARMANI, (Alberto).- Ciudad de Dios y ciudad del sol. FONDO DE CULTURA ECONÓMICA-1988 MEXICO.
- ALBURQUE, (Joel).- Teatro Anchieta UNIVERSIDAD FEDERAL DE PERNAMBUCO-1976.
- AULICINO, (Lygia Maria) " O Teatro Anchieta" REVISTA DE ESTUDOS E COMUNICAÇÕES -V.VIII N°22 (h.73)
- BASALENGUE, (Diego de).- Historia de la provincia de S. Nicolas de Tolentino de Michoacan.
- BURRO. (Ernest.).- La obra cartográfica de la provincia Mexicana de la Compañía de Jesus-1567-1967. J.PORRUA-MADRID 1967.
- BAREIRO, SAGUER (Rubén).- Aculturación y mestizaje en las misiones Jesuitas del Paraguay- PARIS. APORTES- 1969.
- BANDEIRA, (Manuel).- Noções de Historia das Literaturas COMPANHIA EDITORA NACIONAL-1942
- BEORLEGUI,(carlos).- "Don martin azpilcueta, un artífice de la modernidad"AYTO, DE BARASOAIN"-1992
- CARDOSO (Armando P.).-Teatro Anchieta EDIÇÕES LOYOLA- SÃO PAULO- 1977
- GONZALEZ (Francisco/ Edición de-Varios Autores) José Anchieta Vida y Obra EXCMO. AYTO. DE SAN CRISTOBAL DE LA LAGUNA-1988
- CARO, Baroja (Julio).-Introducción a la historia social y economía del Pueblo Vasco. ESTUDIOS VASCOS VI.
- CARRION, (Benjamín).- Los Jesuitas en el Ecuador. CASA DE LA CULTURA- QUITO.
- CASANI, (Joseph).- Historia de la Compañía de Jesus del nuevo Reino de Granada en la America. CARACAS, ACADEMIA NACIONAL DE LA HISTORIA.
- CARDIFF, (Guillermo).- Los Jesuitas 1540-1940. Su origen-su espíritu-su obra. BUENOS AIRES -1942.

- CARAYON, (Auguste).- Bibliographic Historique de la Compagnie de Jésus" SLAT-KINE REPRINTS" GENÈVE-1970 (H. 342)
- DECORME, (Gerarrd.).-La obra de los Jesuitas mexicanos durante la época colonial.1572-1767. P.PORRUA, MEXICO-1941.
- ELIAS, (Imanol).- Juan Ancheta.- COLECCION DOCUMENTO. C.A.P.
- ENRICH, (Fajardo).- Historia de la Compañía de Jesus en Chile. BARCELONA. F. ROSAL-1891.
- GALANTE DE SOUSA (J.).- O Teatro No Brasil Tomo I -INSTITUTO NACIONAL DO LIVRO- RIO DE JANEIRO-1960.
- GALANTE DE SOUSA, (J.).- O Teatro No Brasil Tomo II INSTITUTO NACIONAL DO LIVRO- RIO DE JANEIRO 1960.
- GUERRA (J. Carlos de).- Oficinos y Gauboinos. Algunos documentos inéditos referentes a la época de los bandos en el País Vasco (306) REVISTA INTERNACIONAL DE ESTUDIOS VASCOS T.XXVI.
- GURRUCHAGA (Ildefonso).- Notas sobre los parientes mayores. Treguas y composiciones de la casa de Loyola.
Documentos (481) REVISTA INTERNACIONAL DE ESTUDIOS VASCOS T.XXVI.
- HANISCH, (Walter).- Historia de la Compañía de Jesus en Chile 1593-1955. CUERNAVACA, MEXICO, CIDOC.
- MAGALDI, (Sabato).- Panorama Do Teatro SERVIÇO NACIONAL DE TEATRO Volumen IV.
- METHOL FERRÉ, (Alberto).- La conquista espiritual- MONTEVIDEO-1968
- KRAFT, (G.).-Campaña del Brasil Antecedentes coloniales. BUENOS AIRES T. I-II eta III
- MATEOS, (F.).- Historia general de la Compañía de Jesus en la provincia del Peru. MADRID C.S.I.C- 1950.
- MORALES, (Mello).- O Theatro Ancheta -ACHIVO DO DISTRITO FEDERAL RIO DE JANEIRO 1897.
- NIEREMBERG, A.- "Varones Ilustres de la Compañía de Jesus" 2ª EDICIÓN T.III
"Misiones de Filipinas, Mejico, Canada y Brasil. BILBAO. MENM- SAJERO DE CORAZON DE JESUS-1889.
- OLORIZ, (Hermilio de).- "Nueva Biografía del Doctor Navarro D. Martin de Azpilcueta" PAMPLONA- 1916 (Universidad de Navarra Biblioteca de Humanidades LB. 434.636 R.50.308- H.70-71)
- POLICARPO, GAZULLA. (Fr.).-Los primeros apostoles de America y la primera misa en el Tucuman. CORDOBA-1934.
- PIMENTEL (Edith) .- "O Diabo Gil Vicente a Ancheta" LETRAS N° 53 S. Paulo.- 1977

- PIMENTEL, (Edith).- O Natal entre o gentio-LETRAS N° 112 S.Paulo-1978
- PAIXAO, (Mucio Da) O Teatro No Brasil BRASILIA EDITORA- RIO DE JANEIRO.
- RESTREPO, (Daniel).- La Compañía de Jesus en Colombia. CORAZÓN DE JESUS- BOGOTA-1940.
- REY FAJARDO, (José).- Documentos relativos a la historia de la Compañía de Jesus en Venezuela.ACADEMIA NACIONAL DE HISTORIA.
- REY FAJARDO, (José).- Filosofos y Teologos Jesuitas en la Venezuela colonial. CARACAS. UNIVERSIDAD CATOLICA-1974.
- SANTA ANA, (Antonio).- Misión fronteriza: Apuntes historicos, sobre la misión fronteriza de S. Ignacio de Loyola.
- TISSERA, (Ramon).- De la civilización a la barbarie. PEÑA LILLO EDITOR BUENOS AIRES.
- VALLE LLANO, (Antonio).- La Compañía de Jesus en Santo Domingo durante el periodo Hispanico. CIUDAD DE TRUJILLO, SEMINARIO DE Sto. TOMAS-1950.
- VIEIRA,(Primo) "Sobre os Autos Ancheta" Coloquio N° 16 1973 (H.66-68)
- YRIZAR (Joaquin de) Etimología de Azcoitia y Azpeitia (563) REVISTA INTERNACIONAL DE ESTUDIOS VASCOS T.XXVI.

*Esker mila argibide asko eman didaten
ondoko hauei:*

- *Loiolako Santutegiko Aita Egillor*
- *Casa de las Americasko Ernesto Sierra*
- *Jose Joaquin Noain Irisarri*
- *Arantza Ugartetxea*
- *Imanol Garzia*
- *Aitor Basurto*

E U S K A L A N T Z E R K I T O P A K E T A K

A Z P E I T I A

ARGITARATU DITUEN LIBURUXKAK

- 1990 • ANTONIO MARIA LABAIEN eta EUSKAL ANTZERKIA.
- 1991 • TORIBIO ALZAGA heriotzaren 50. urtemuga.
- 1992 • LÉON LÉON.
• ANASTASIO ALBISU.
- 1993 • ON MANUEL LEKUONA ETA BERE TEATROA.
• ARKOTXA ANAIAK EUSKAL ANTZERKIAN.
- 1994 • KATALINA ELEIZEGI.
“GARBIÑE”
• EMAKUME EGILEAK EUSKAL ANTZERKIAN.
Maria Arizmendi/Janamari Malharri/Miren Arrizabalaga.
- 1995 • IÑAKI BEGIRISTAIN ALBISU (1922-1984).
Antzerkigilea.
- 1996 • XABIER LIZARDI (1896-1933).
Antzerkiak: Laño ta Izar.
Bi aizpak.
Ezkondu ezin ziteken mutilla.
- 1997 • PIARRES LARZABAL CARRERE.
OROITUZ.
• AITA JOSE ANCHIETA
(S.J.) Dohatsua.